بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: تفتیش او کنټرول

څانګه: اداره او منجمنټ، بانکداري او محاسبه

مولف: کریم الله مطلوب

ژباړن: خادم احمد حقیقي

د څار کمېټه:

- محمد آصف ننګ د تخنیکي او مسلکي زده کړو معین
- دیپلوم انجنیر عبدالله کوزايي د تعلیمي نصاب رییس
- محمد اشرف وحدت په تعلیمي نصاب کې د معینیت د مقام سلاکار

د تصحیح کمېټه:

- محمد احسان (احسان)
- عبدالمتین حمیدي

د ګرافیک او ډیزاین څانګې مسئول: محمد جان علیرضایي

ګرافیک او ډیزاین: عبدالله شاهي

چاپ کال: ۱۳۹۲ لمریز کال

تیراژ: ۶۰۰۰ ټوکه

چاپ ځل: لومړی

وېب پاڼه: www.dmtvet.gov.af

برېښنالیک: info@dmtvet.gov.af

کډ ISBN: ۹۷۸-۹۹۳۶-۳۰-۰۹۱-۰

Ketabton.com

د چاپ حق د تخنیکي او مسلکي زده کړو له معینیت سره خوندي دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی — دا عزت د هر افغان دی

کور د سولي کور د توري — هر بچی يي قهرمان دی

دا وطن د ټولو کور دی — د بلوڅو د ازبکو

د پښتون او هزاره وو — د ترکمنو د تاجکو

ور سره عرب، ګوجر دي — پاميريان، نورستانيان

براهوي دي، قزلباش دي — هم ايماق، هم پشه يان

دا هيواد به تل ځليږي — لکه لمر پر شنه آسمان

په سينه کي د آسيا به — لکه زړه وي جاويدان

نوم د حق مو دی رهبر — وايو الله اکبر وايو الله اکبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنې وزارت پیغام

ګرانو زده کوونکو، محصلانو او درنو ښوونکو!

د یوې ټولنې وده او پرمختګ کاملاً د همغې ټولنې د پیاوړو کاري کادرونو، بشري قوې او ماهرو فکرونو په کار او زیار پورې تړلي دي. همدا بشري قوه او کاري متې دي چې د هیواد انکشافي اهدافو ته د رسېدو لارې چارې طې کوي او د یوه نېکمرغه، مرفه او ودان افغانستان راتلونکی تضمینوي.

انســان په خپل وار سره د الله تعالی له جانبه او هم د خپل انســاني فطرت له اړخه مؤظف او مکلف دی چې د ځمکې په عمران او د یوه ســوکاله ژوند د اســبابو او ایجاباتو د تکمیل لپاره خپل اغیزمن نقش، همدارنګه ملي او اسلامي رسالت ادا کړي.

لــه همدې ځایه ده چې د یوه ژوندي او فعال انســان نقــش، د خپل ژوند د چاپېریال او خپلې اړوندې ټولنې په اړه، تل مطلوب او په هېڅ حالت کې نه نفي کېږي او نه هم منقطع کېږي.

په ټول کې د پوهنې نظام او په خاصه توګه د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت مسوولیت او مکلفیت لري چې د اســلامي ارزښــتونو، احکامو او همداراز معقولو او مشروعو قوانینو ته په ژمنتیا سره، د افغانســتان په انکشاف کې فعاله، چابکه او موثره ونډه واخلي، ځکه دغه ســتر او ســپېڅلي هدف ته د رســېدو په خاطر د انساني ظرفیت وده، د حرفوي، مسلکي او تخنیکي کادرونو روزنه او پراختیا یو اړین مقصد دی. همدا په تخنیکي او مسلکي زده کړو مزین تنکي ځوانان کولی شي چې په خپلې حرفې او هنر سره په سیستماتیک ډول د هیواد انکشاف محقق او میسر کړي.

جوته ده چې په افغانستان کې د ژوند ټګ لاره، دولتداري او ټولنیز نظام د اسلام له سپېڅلو احکامو څخه الهام اخیســتی؛ نو لازمه ده چې زموږ د ټولنې لپاره هر ډول پرمختګ او ترقي باید په علمي معیارونو داســې اســاس او بنا شي؛ چې زموږ د کارګر نســل مادي او معنوي ودې ته پکې لومړیتوب ورکړ شي. د حرفوي ظرفیت جوړونې تر څنګ د ځوانانو سالم تربیت او په سوچه اسلامي روحیې د هغوی پالنه نه یواځې پخپل ذات کې یوه اساسي وجیبه ده، بلکې دا پالنه کولی شي چې زموږ وطن پخپلو پښو ودروي، له ضعف څخه یې وژغوري او د نورو له سیاسي او اقتصادي احتیاج څخه یې آزاد کړي.

زموږ ګران زده کوونکي، محصلان، درانه اســتادان او مربیون باید په بشــپړه توګه پوه شي، چې د ودان او نېکمرغه افغانستان ارمان، یواځې او یواځې د دوی په پیاوړو متو، ویښ احساس او نه ستړي کېدونکي جد او جهد کې نغښتی او د همدغو مسلکي او تخنیکي زده کړو له امله کېدای شي په ډېرو برخو کې د افغانستان انکشافي اهداف تر لاسه شي.

د دې نصــاب له ټولو لیکوالانو، مولفینو، ژباړونکو، ســمونکو او تدقیق کوونکو څخه د امتنان تر څنګ، په دې بهیــر کــې د ټولو کورنیو او بهرنیو همکارانو له مؤثرې ونډې او مرســتو څخه د زړه له کومې مننه کوم. له درنو او پیــاوړو اســتادانو څخه رجامندانه هیله کوم چې د دې نصــاب په ګټور تدریس او فعاله تدریب سره دې د زړه په ټول خلوص، صمیمي هڅو او وجداني پیکار خپل ملي او اسلامي نقش ادا کړي.

د نېکمرغه، مرفه، پرمختللي او ویاړمن افغانستان په هیله

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

څپرکي	سرلیکونه	مخ
لومړی	د تفتیش په اړه د بېلابېلو سرچینو تعریفونه	۱
دویم	د تفتیش ځانګړنې	۱۲
درییم	د کنټرولرانو د کنټرولي کړنې څانګه	۵۸
څلورم	څارنه او څېړنه Supervision	۸۵
پنځم	د بهرنیو منابعو مرسته	۹۵
شپږم	د ذخیرو تفتیش Audit stock	۱۱۵
	سرچینې او اخیستنې	۱۳۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

خدایا توآن کن که ا نجام کار تو خوشنود باشی ومارستگار
نه آنکه در میدان حشـــــــر تو رنجیده باشی وماشرمســا ر

زمونږ د ټولنې په ټولو برخو او څانګو کې د اعتماد او باور مسله د یوې اړتیا په توګه رادمخه کېږي. پر دې بنسټ، یو مهم اصل دا دی، چې د تفتیش د عالي موسسې ټول رپوټونه او نظریات په بشپړه توګه موثق او د درېیم لید له اړخه هم تایید شي. یعنې له هغو مسئلو څخه خالي وي، چې د ادارې د کار په تړاو د چارواکو له اړخه پوښتنې پیدا کړي. بله مهمه موضوع هماغه د مفتشینو او په خپله د ادارې د کارکوونکو ترمنځ د باور او اعتماد فضا رامنځ ته کول دی. باید هر مفتش هڅه وکړي، چې له نېکو او ښو اخلاقو په غوره کولو او په نړیوال او ملي کچه د مناسبو کړنلارو په درلودلو او د رښتینولی او صداقت اصل په پام کې نیولو سره، د خپلو نورو همکارانو اعتماد او باور خپل کړي؛ په دغه صورت کې به د دغه مسلک د ودې او پرمختیا په موخه ښې لاسته راوړنې ولرو.

یو مفتش ته د ولس درناوي او باور، چې ترې برخمن کېدای هم شي، په یقین سره د ټولو مفتشینو او د تفتیش د څانګې د نورو کارکوونکو په ډله ییزو صادقانه هڅو او اجراتو کې نغښتی دی.

پر دې بنسټ دا ډېره ګټوره ده، چې تفتیش له مفتشینو سره په عادلانه او یو شانته چلند وکړي او له هغوی سره په متوازنه توګه، خپلې همکارۍ جاري وساتي.

لــه دې امله، زما دغه چمتو شــوی کتاب، د اداري او منجمنت څانګــو زده کوونکو د ظرفیت د لوړېدا او د افغانســتان د اســلامي جمهوري د پالیسیو د پلیتوب په موخه ګټې اخیستنې ته وړاندې کېــږي، چــې د اداري، اقتصادي، ټولنیزو او ســیاسي چارو د کنترول او تفتیــش په برخو کې ترې کار اخیستل کېږي. هیله ده، چې ځوانان ترې په ګټې اخیستنې سره په راتلونکي کې د خپل ولس او هېواد لپاره د ښو خدمتونو جوګه شي.

من الله توفیق

مسلک فهم کریم الله مطلوب

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب ټولیزه موخه:

د تفتیش بېلابېل تعریفونه او ځانګړتیاوې وپېژني، څارنه او څېړنه، د بهرنیو منابعو مرسته او د ذخیرو د تفتیش توضیح.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د تفتیش په اړه د بېلابېلو سرچینو تعریفونه

ټولیزه موخه:

د مالي حسابونو د صورتونو په اړه د ټاکلي نظر د څرګندولو په موخه، د مالي حسابي صورتونو خپلواک تفتیش او څېړنه.

د زده کړې موخې: زده کوونکي باید د دغه څپرکي په پای کې لاندې معلومات زده کړي.

- د مالي حسابونو په تړاو د معلوماتو وړاندې کول.
- د تفتیش د کار حدود او کچې.
- د حسابي او مالي صورتونو څرنګوالی او ځانګړنې.

د تفتیش په اړه د بېلابېلو منابعو تعریفونه

تــر ټولو جامع تعریف: (د ســتندردونو پر وړاندې د کړنــو دوامداره څېړنه) که څه هم دغه تعریــف لنډ خو د کنټرول او تفتیش بیانوونکی دی، خو که چېرې ټولې کړنې ســتندرډ نه وي؛ نو هغــه مهال به یاد تعریف نیمګــړی وي. موږ په دې برخه کې د تیوریو له یادونې څخه ډډه کوو؛ ځکــه ټول پوهیږو، چې کنټرول او تفتیش یوه وســیله ده؛ یعنې پــه بېلابېلو پړاوونو کې د کړنو د ترسره کېدو له څرنګوالي څخه د ارزونو، څېړنو، یا څارنو یوه وسیله ده. ټولیز یا بشپړ تفتیش، یوه ازموینه ده، چې د لاندې مسئلو لپاره د موخه لرونکو او جوړونکو ارزونو زمینې برابروي:

- مــالي، فزیکي او بشري منابع، چې د لازم اقتصادي توب، ګټورتوب او اغېزمنتوب په پام کې نیولو سره تنظمیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د حساب ورکولو اړيکې رفع او ترلاسه کېږي.

د کړنـو د تفتيـش لپاره معيارونه، کړنـلارې او عملي تجربې د نړيوال تفتيش د عالي سـازمان (انتوساى) له خوا تنظيم شوي دي. د اجراتو تفتيش يې په لاندې توګه تعريف کړى دى:

د ادارو د پروګرامونـو د ګټو او اغېزو پـه اړه خپلواکې ارزونې ته د اجرااتو تفتيش وايي، چې دولـت يې د مقتضي او هدفمند اقتصاد پـه رعايتولو او په پام کې نيولو سره ترسره کوي او موږ د ښـه والي او پرمختګ پر لور بيايي. د تفتيش او کنټرول بنسـټونه، چې زموږ په هېواد کې تطبيقي اړخونه لري، د دندو د بېلوالي په تړاو په ډېره ساده بڼه په لاندې توګه وړاندې کېږي:

لومړى: د هغو موسسـو د ارزونو له مخې، چې د تفتيش چارې ترسره کوي، تفتيش په دوه ډوله ترسره کېږي:

۱ - وروستنى تفتيش: دغه ډول تفتيش، د هېوادونو د لوړو موسسو له خوا پر مخ بېول کېږي او د معاملو تر ترسره کېدو وروسته صورت مومي؛ چې له وروستني تفتيش څخه عبارت دى؛ يعنې نومـوړى تفتيـش د کنټرول له هغه ډول څخه عبارت دى، چې د مالي او حسـابي کړنو په پاى کې تـرسره کېږي. د دغې پلټنې موخه، له دولتي اړخونو څخه د قانوني لګښـتونو او د دولتي ارګان د عوايدو د ترلاسـه کېدو په تړاو، د مالي او حسـابي قوانينو او موازينو د رعايتولو د څرنګوالي ارزونه ده. وروستنۍ پلټنه هغه مهال وروستنۍ ده، چې په خپل ټاکلي وخت کې ترسره شي، خو په ټينګار سره بايد ووايو، چې په اسيايي يا د (اسوساى) په غړو هېوادونو کې تفتيش پر خپل وخت نه ترسره کېږي؛ نو ځکه په پاى کې د تفتيش پايله هم نامطلوبه وي.

۲- مخکنى تفتيش: دغه ډول تفتيش، د لګښـت د صورت تـر اجرا او ترسره کېدو مخکې په لاره اچول کېږي، د دغه ډول تفتيش موخه له بې ځايو، زياتو او غيرضروري لګښتونو څخه مخنيوى دى. په يو شمېر هېوادونو کې يوازې د ډېرو مهمو معاملو په تړاو له دغه ډول تفتيش څخه کار اخيستل کېږي.

بهرنى تفتيش

بهرنى تفتيش، د يوې مرجع د مالي معاملو د صورتونو او اجرااتو له مسـوولانه، هدفمندې او خپلواکې ارزونې څخه عبارت دى.

کورنى تفتيش

کورنىتفتيـش، له هغې کړنلارې څخه عبارت دى، چې د يوې مرجع د مديرانو په مرسـته يې د خپلـو کورنيو منابعو په ټولـو لازمو عملياتونو او پړاوونو کې، د درغليو او سرغړونو، تېروتنو، بې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایه یا نا اغېزمنو او غیر اقتصادي کړنو د کچې د ټیټولو په موخه، ډاډ ترلاسه کوي. کورنی تفتیش د بهرني تفتیش ډېرې ځانګړنې او ځانګړتیاوې لري، خو په دې توپیر سره، چې کورنی تفتیش ممکن د هغه مدیریت امرونه هم اجرا کړي، چې خپل رپوټ ورته وړاندې کوي. بشپړ تفتیش یوه ازموینه ده، چې د لاندې مسئلو په تړاو د یو هدفمند او جوړونکي تفتیش لپاره زمینې برابروي.

- مـالي، فزیکي او بشري منابع، چې د اقتصادي توب، ګټورتوب او لازم اغېزمنتوب په پام کې نیولو او رعایتولو سره تنظمېږي.

- د حساب ورکولو اړیکې رفع او لاسته راځي.

د اجرااتـو د پلټنــې لپاره معیارونه، کړنلارې او عملي تجربې د نړیوال تفتیش د عالي ســازمان (انتوسای) له خوا تنظیم شوي دي. د اجرااتو تفتیش په لاندې توګه تعریفېږي:

د اجرااتو تفتیش، د اداراتو د برنامو د ګټورتوب او اغېزمنتوب له خپلواکې ارزونې څخه عبارت دی، چــې موږ د ښــه والي او پرمختګ پر لور بیایي او دولت یــې د مقتضي او هدفمند اقتصاد په رعایتولو او په پام کې نیولو سره ترسره کوي.

تفتیش

وروســتنی تفتیش: وروســتنی تفتیش د کنټرول له هغه ډول څخه عبارت دی، چې د مالي او حســابي کړنو په پای کې ترسره کېږي. د دغه تفتیــش موخه له دولتي وجوهو څخه د هغو قانوني لګښتونو او دولتي اورګان ته د عوایدو د ترلاسه کېدو په تړاو، د مالي او حسابي قوانینو او موازینو د رعایتولو له څرنګوالي څخه ارزونه ده، چې د مالي کال په بهیر کې یې وړاندوینه شوې او د مالي کال په پای ته رسېدو سره یې تحقق موندلی وي.

تفتیش په حقیقت کې د وجوهو او جنسي شــتو د لګښــتونو د ســموالي او اغېزمنتیا وروستۍ بنــه څېړي او همدارنګه په قانوني بڼه د عوایدو د ترلاســه کېــدو څرنګوالی کنټرولوي. د دولت د بودیجــې په ګټه توپیرونه تثبیت او له قانون سره ســم د منفي پدېدو پر وړاندې مبارزه کوي. که چېــرې د یــادو تعریفونو موخه لاټول او رالنډ کړو، په حقیقت کــې د کنټرول او تفتیش د موخې لنډیز به په لاندې توګه وي.

(لــه نیمګړتیــاوو او سرغړونو څخه مخنیوی؛ د سرغړونو او نیمګړتیــاوو د رامنځ کېدو د لاملونو پېژندنه او د نیمګړتیاوو او سرغړونو د لارې بندولو په خاطر د لارو چارو دقیق تشخیص او لټون دی)

د یادې موخې په پام کې نیولو سره محترم مفتشین باید متوجه وي، چې یوازې د نیمګړتیاوو او درغلیو تشخیص او عدلي ارګانونو ته یې سپارل، بشپړه پلټنه نه ده؛ ځکه د منفي پدېدو د لاملونو له بربنډولو او پېژندلو پرته، نه شي کېدای، چې پر وړاندې یې مبارزه وشي. د دغه ټکي په پام کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولو سره ویلی شو، چې مفتشین به په دې برخه کې د یو ډاکټر په شان عمل کوي؛ یعنې هغوی باید ناروغي او ســتونزه تشــخیص او لاملونه یې تثبیت او بیایې پر تداوۍ لاس پورې کړي. له دې پرته به ناروغي او ســتونزه نه یوازې له منځه نه ځي، بلکې دا چې لا پســې پیاوړې کېږي. همدا راز کله چې د شــتمنیو د حیف او میل، د اختلاســونو او ناوړه ګټو اخیســتنو ډولونه په ژوره توګه تثبیت او له منځه ولاړ نه شي، په راتلونکي کې به د ستونزمنو حالتونو په غوره کولو سره، نور هم پراخ او پیچلي شي.

۱- **ASOSAI:** د پلټنې او تفتیش د لوړو موسسو له اسیایي سازمان څخه عبارت دی.

۲- **INTOSAI:** د اروپا د پلټنې او تفتیش د لوړو موسسو له نړیوال سازمان څخه عبارت دی.

۳-**ECOSAI:** د لســو اســلامي هېوادونو د څېړنې او تفتیش له ســازمان څخه عبارت دی. له پورتنیو سازمانونو سره د کنټرول او تفتیش د اداري تړاو د لاندې موخو پر بنسټ دی:

۱-په خپله د یاد سازمان په لګښت، د غړو هېوادونو د مفتشینو د یو روزنیز پروګرام جوړول.

۲- د سیمینارونو ترتیبول او برابرول.

۳- د تفتیش او څېړنې د اړوندو رسالو خپرول او وېشل.

۴- د غړو هېوادونو د مفتشــینو ترمنځ د نظریو د تبادلې او د هر هېواد د شرایطو په پام کې نیولو سره د غړو هېوادونو له نوښتونو څخه د ګټې اخیستنې په موخه، د کنفرانسونو جوړول.

۵- د ټولیز تفتیش په برخه کې د نظریو او تجربو د تبادلې له لارې د غړو موســســو ترمنځ د تفاهم او همکاریو پراختیا. باید یادونه وکړو، چې د دغو ســازمانونو عمده او بنســټیزه موخه، د دولتي محاسبې په ټولو چارو کې، د دولت د کنټرول، د مفتشینو د مسلکي پوهې د کچې لوړوالي او د پلټنې او تفتیش په چارو کې له نویو نړیوالو کړنلارو څخه د ګټې اخیســتنې په برخه کې، د نظریو تبادله او د تجربو ترلاسه کول دي.

د عربي ژبې د ګرامر له مخې، د تفتیش کلمه د تفعیل پر وزن او د مزید ثلاثي مصدر دی، چې په پښتو ژبه کې د پلټنې په معنا هم راغلی ده.

تعریف: د یوې ټاکلې مودې په بهیر کې، د څېړنې او ارزونې له وسیلې څخه عبارت دی او یا په بل عبارت: هغه وروســتنی کنټرول دی، چې د اقتصادي او مالي عملیاتو په پای کې پلي کېږي. له دغه کنټرول څخه موخه، د قانونیت او اقتصادي معقولیت، د ترسره شــویو لګښــتونو د سموالي او د هغو د اغېزمنتیا او د برنامو (پلانونو) د ځانګړنو د بشپړتیا له پلوه د مالي او اقتصادي عملیاتو څېړنه او د نغدي او جنسي شتمنیو د ساتنې تامینول دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفتش

د مفتش کلمه اسم فاعل دی او هغه چاته ویل کېږي، چې د ارزونې (چک کولو) دنده پر غاړه لري.

هغــه مفتــش، چې د حســابونو د ارزونې چارې پر غاړه لري، د حســاب مفتش نومول کېږي. باید ووایو، دغه مفهوم د لاتین(AUDIRE) له کلمې څخه اخیســتل شــوی، چې د اســتماع او یا اورېدلو معنا ورکوي. هغه مهال حســابي مسوولینو به د خپلو حسابي رپوټونو د اورولو په موخه د مفتشــینو له خوا احضارېدل. په ۱۹ مه پېړۍ کې د ســوداګرۍ د کچې د پراختیا په پایله کې، لوی لوی شرکتونه رامنځ ته شــول، چې په هغو کې به د پام وړ پانګې د ځو محدودو کســانو تر اداري لاندې په کار اچول شوې وې. په همداسې شرایطو کې هغه ګټې، چې د مفتشینو له زیار او هڅو څخه ترلاســه شوې وې، د ســوداګرۍ او تولیز سکتور په چارو کې په ښــکاره توګه تولیزه پاملرنه ځان ته واړاوله.

لکــه څرنګــه، چې مو مخکې هم یادونه وکړه، د کنټرول او تفتیــش اداره، د تفتیش د نړیوالو سازمانونو غړې ده، نو دلته د دغو سازمانونو په اړه هم لنډ معلومات وړاندې کوو:

د پاکستان د کنټرول او تفتیش اداري له انده د تفتیش تعریف

هغه تعریف، چې د پاکستان د کنټرول او تفتیش اداري له خوا وړاندې شوی، په لاندې توګه دی:

(د هغو بریدونو د تشخیص په موخه، چې د تطبیق وړ قوانینو، مقررو او کړنلارو سره سم او د اقتصادي توب، ګټورتوب او اغېزمنتیا په پام کې نیولو سره، ترې ګټه اخیستنه، د منابعو د تنظیم لامل ګرځي، د تفتیش د ارګانونو یوه خپلواکه ارزونه ده).

پــه داســې حال کې، چې د پولي ارزښــت د تفتیــش په تعریف کې ځینې توپیرونه شــته؛ خو تعریف یې د پورتنیو تعریفونو په پام کې نیولو سره دا موضوع په ښــه توګه جوتوي، چې د پولي ارزښت بنسټ د اقتصادي توب، ګټورتوب او اغېزمنتوب لپاره یو کاري چوکاټ دی.

د تفتیش پروګرام لاندې مسئلې په ځان کې رانغاړي

۱- د هغــو متوقعه پایلو یا ګټو پرلوري پرمختګ او ترلاســه کول یې، چې د قانون جوړونکو یا نورو واک لرونکو کسانو له خوا طرح شوي دي.

۲- د ادارو، برنامو، کړنو یا دندو... اغېزمنتیا.

۳- آیا اداره په پلان کې له هغو د تطبیق وړ قوانینو او مقررو سره سمه ده؟

د تفتیش موخه او پولې

د ښېرمتونونو او تحویلخونو حســابونه، د حسابونو یوه لومړنۍ او فرعي برخه جوړوي. له دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

امله، تفتيش حسابونه په هره مرجع کې د اجرا وړ ګرځوي.

د زېرمتونونــو او تحويلخانــو د حســابونو تفتيش بايد، د هغو اداري مقررو له ســمې طرحې او اجرا څخه د ډاډ حاصلولو لپاره ترسره شي، چې د پېرېدنې، رســيد، وېشــنې، ســاتنې، موجودی، خرڅلاو او د زېرمې د ګدام د پلټنې د تنظيم په موخه رامنځ ته شــوي وي. د تفتيش په پايله کې بايد د زېرمو په کميت او يا په کنټرولي سيستم کې يې ټولې موجودې نيمګړتياوې څرګندې شي.

الف- د پېرېدنې د چارو تفتيش.

ب- له زېرمو څخه د ساتنې د چارو تفتيش.

ج- د مصرف شويو زېرمو تفتيش.

د ــ د زېرمو د مديريت تفتيش.

و ــ د تحويلخونو د يادښتونو تفتيش.

ز ــ د تحويلخونو فزيکي کتنه.

د تفتيش او کنټرول موخه

د لاندينيو مراتبو د ترلاسه کېدو په موخه، د موسسو د ادارې له مالي کړنو (مالي صورتونو) څخه کتنه، د تفتيش موخه بيانوي:

۱- په حساب اخيستلو او حساب ورکولو کې روڼتيا (شفافيت).

۲- د ستندرډ، پروخت او اغيزناک تفتيش له ترسره کېدو څخه ډاډمنتيا او په ټوليزه توګه د يوې نړيوالې ستنډرډې کړنلارې په وسيله د دغه تفتيش ترسره کول.

۳- د نغدي وجوهو او جنسي شتمنيو ساتنه.

۴- په قانوني او اقتصادي بڼه د دولتي شتمنيو مصرفول.

۵- د حسابي او رپوټ ورکولو چارو کره توب.

۶- د اقتصادي او ټولنيزو پرمختياوو پلان د ځانګړنو تطبيق.

۷- د هغو مرســتو د لګښــتونو له سموالي څخه ډاډمنتيا، چې د دوستو هېوادونو له خوا ورکړل شوي دي.

د کنټرول او تفتيش قانون، د کنټرول او تفتيش د ادارې مقررې او د تفتيش د تعليمات نامې په پام کې نيولو سره، چې د نړيوالو معيارونو پر بنسټ جوړ شوي، د تفتيش موخه: د وزارتونو، ادارو، دولتي تصديو او تر پلټنې لاندې نورو مراجعو، له کړنو څخه څېړنه ده، چې د کنټرول او تفتيش د قانون په (۴) مه ماده کې توضيح شوي. دغه څېړنه د لاندې مراتبو د ترلاسه کېدو په موخه ترسره کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- په حساب اخیستلو او حساب ورکولو کې روڼتیا (شفافیت).

۲- د ستنډرډې، پروخت او اغیزناک تفتیش له ترسره کېدو څخه د ډاډ ترلاسه کول او په ټولیزه توګه د یوې نړیوالې ستنډرډ کړنلارې په وسیله د دغه تفتیش ترسره کول.

۳- د نغدي وجوهو او جنسي شتمنیو ساتنه.

۴- د حسابي او رپوټ ورکولو چارو کره توب.

۵- د پلاني، پرمختیایي، اقتصادي او ټولنیزو ځانګړنو تطبیق.

۶- د دولت د عوایدو پلټنه، کنټرول او تحقق او د مصرفولو څرنګوالی یې.

۷- د اقتصـادي او ټولنیزې ودې د پلانونو د تحقـق څرنګوالي او د دولت د پرمختیایي بودیجې له لګښتونو څخه کنټرول.

۸- د دولتي پروژې اغیزمنتوب، اقتصادي توب او ګټورتوب.

۹- د ولسمشرۍ مقام له لارښوونې سره سم، د نادولتي موسسو (انجوګانو) د کړنو څېړنه او د تمویل کوونکو منابعو غوښتنه لکه (W-B او UNDP).

۱۰- پـه هغو مواردو کې، چې پـه دغې اداري پورې اړه لري، د ولســمشرۍ د محترم مقام او د وزیرانو د عالي شورا د فرمانونو، مصوبو، پرېکړو او حکمونو د تطبیق له څرنګوالي څخه کنټرول.

د تفتیش ځانګړنې

د تفتیش ځانګړنې د هغو د منلو شویو معیارونو او اجرااتو له لاسته راوړنې څخه عبارت دي، چې په وسیله یې کولای شو د کړنو اقتصادي توب، ګټورتوب او اغېزمنتوب وارزوو.

په هغه صورت کې، چې د تفتیش ځانګړنې تثبیت او ونه ټاکل شي، نو د پرتلنې لپاره بالاخره دلاسته راوړنو، پایلو او وړاندیزونو ته به د رسېدو په موخه کوم اساس شتون ونه لري.

مفتشـین په ملي تفتیش کې پـه معمول ډول، د تفتیش د هغو ټولیـزو او د منلو وړ کړنلارو غوښتنه کوي، چې په مرسته یې اکاډمیکي چارې وده او تکامل کوي.

د پیسـو پر وړاندې د ارزښـت د اجرااتو تفتیش، د زیاترو کړنو او بېلابېلو دندو د ارزونې په موخه هڅه او هاند کوي، نو پر دې بنسټ، د منلو وړ کومې ټولیزې ځانګړنې شتون نه لري.

پر دې بنســټ، د مالي مفتیشینو په پرتله، د اجرااتو تفتیش مفتشین، په ډېرو ستونزمنو سیمو او ساحو کې فعالیت کوي.

د تفتیش ډولونه

پورتنــي ټکي د پلټنو پــه برخه کې، یو له بل سره ډېر نژدې اړیکې لــري، چې په دې توګه یو اغېزناک تفتیش او کنټرول رامنځ ته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لنډه توګه باید ووایو، که پورتنۍ موخې ترلاسه شي، نو زموږ تفتیش به یو ایډیال تفتیش وي.

پورتنۍ کړنلارې د تفتیش له ډولونو سره کره تړاو لري. پر دې بنسټ، تفتیش، تر تفتیش لاندې مرجع د ټولو کړنو د په بر کې نیولو له پلوه درې ډوله دي:

ټولیز تفتیش: د تفتیش دغه ډول، ترتفتیش لاندې مرجع د مالي، حسـابي او اقتصادي کړنو ټول موضوعات په ځان کې نغاړي.

قسـمي تفتیـش: دغه ډول تفتیــش، تر تفتیش لانـدې مرجع د مالي او اقتصـادي کړنو ټاکلي موضوعات په بر کې نیسي.

موضوعي تفتیش: دغه تفتیش، د دولتي دایرو او موسســو تر اثر لاندې په څو متحدالشــکلو واحدونو کې د موضوعاتو څېړنې په بر کې نیسي. د بېلګې په توګه: د باروړونکو څو ټرانســپورټي موسسو لکه د خدمت، صداقت، کاماز او داسې نورو باروړونکو اتحادیو ترمنځ د في کیلومترو ټمام شــوې بیې څېړل؛ په څو ادارو کې له تولیدي ظرفیتونو څخه د ګټې اخیســتنې، د معاملو تفتیش، تسلیم اخیستنې یا د جنسونو د وېش څېړنه او داسې نور.

د تفتیش د ځانګړنو ډولونه

١- ټولیزې ځانګړنې.

٢- خصوصي ځانګړنې.

ټولیزې ځانګړنې

ټولیزې ځانګړنې د معقولو او د منلو وړ اجرااتو له جامع شرحې څخه عبارت دي. د بېلګې په توګه: د منلو وړ ټولیزې اداري کړنلارې کېدای شي د منلو وړ یوه ځانګړنه وي.

خصوصي ځانګړنې

خصوصي ځانګړنې د یوې ادارې له برنامو، سیستمونو او کنټرولي چارو سره نژدې اړیکې لري.

په تخصصي ډګرونو کې ممکن د متخصصینو همکاریو ته اړتیا وي.

د تخنیکـي پروژو لپاره کېدای شي، له تخنیکي مفتشـینو او متخصصینو څخه جوړشــوی ټیم کولای شي په بېلابېلو علمي څانګو کې اغېزناک موثر تفتیش ترسره کړي.

د پیسو پر وړاندې د ارزښت د اجرااتو په تفتیش کې، مفتشین د اجرااتو یا ځانګړنې د مخکې له مخکې ټاکل شویو توقعاتو پر وړاندې، د پروژې د یوې برنامې اجرااتو ته لاسرسۍ مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې، یوه ځانګړنه د منلو وړ وي، باید ټاکلي ځانګړنې ولري؛ لکه: د ډاډ وړ، هدفمند، د درک کولو وړ، د پرتلنې وړ، سم او د منلو وړ وي.

د تفتیش اثباتیه مدرکونه

د تفتیش اثباتیه مدرکونه، کولای شــو، د تفتیش د پایلو ملاتړ په توګه د راټولو شــویو او ګټه اخیستل شویو معلوماتو په بڼه تعریف کړو.

د (انتوســای) د تفتیش معیارونه او د (اسوسای) د اجرااتو تفتیش کړنلارې ټینګار کوي، چې د تفتیش اثباتیه مدرکونه باید لاندې ځانګړتیاوې ولري:

- د اداري ترتفتیــش لانــدې برنامې، فعالیت یا دندې په تړاو، د مفتشــینو له قضاوت څخه د ملاتړ په موخه، د کافي والي او وابستګۍ درایت شتوالی.

د حقایقو د تطبیق کفایت او درایت لرل.

له خصوصي کتنو څخه د اثباتیه مدرکونو درلودل.

د مستندو شواهد او مدرکونو درلودل.

اصلي سندونه او مدرکونه.

پلویتوپ یا وابستګی: د تفتیش له موخې سره تړاو.

کافي: د اثباتیه مدرکونو کافي والي یا بسنه .

د مدرکونو کیفیت.

سطح او ارزښت یې.

د تفتیش اثباتیه مدرکونه د معمول له مخې څلور ډوله وي:

- فزیکي مدرکونه.
- مشهود مدرکونه.
- مستند مدرکونه.
- تحلیلي مدرکونه.

د مدرکونو درا ټولولو له تخنیک او فن څخه ګټه اخیستنه

د مدرکونو د استنباطولو او راټولو لپاره، له لاندې کړنلارو څخه ګټه اخیستل کېږي:

- د سند بیا کتنه او ارزونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- (د معلوماتو د راټولو په موخه) مرکې
- (د موضوع په اړه د معلوماتو د راټولو په موخه) پوښتنپاڼې.
- د معلوماتو او اطلاعاتو تحليل.
- فزيکي کتنې او څېړنې.
- د تفتيش د مدرکونو تحليل.

له بېلابېلو منابعو څخه د معلوماتو تر راټولو وروسته د مفتش دنده دا ده، چې ياد مدرکونه تحليل کړي.

د مدرکونو تحليل، د هغو مدرکونو د سموالي کړنلارې په بر کې نيسي، چې د مفتش له خوا کارول شوي وي. د معلوماتو تحليل، د تفتيش د موخو پر بنسټ، د تفتيش په ځانګړنې پورې د اړوندو لاسته راوړنو په وده او پرمختيا کې مرسته کوي.

د تفتيش د مدرکونو د تحليل پروسه او د لاسته راوړنو او پايلو استنتاج په لاندې توګه لنډيږي.

خپلو پايلو ته پرمختيا ورکړئ

د پايلو د پرمختيا په موخه، مفتش بايد د لاندو ټکو په تړاو بشپړه پوهه ولري.

- **ځانګړنې:** د کار ځانګړنې بايد څه وي؟
- **شرايط:** شرايط څه شئ دي؟
- **لاملونه:** هغه شرايط او لاملونه چې د قناعت وړ نه وي.

۱ــ د هغو موضوعګانو په ګوته کول، چې په سمه توګه نه وي ترسره شوي او د سمونې او اصلاح اړتيا رامنځ ته کوي.

۲ــ د مديريت له کنټروله بهر موضوعات.

- **د پايلو اغېزمنتيا:** د هغه وضعيت ارزونه او اهميت چې دقناعت وړ وي.

۱- که له ځانګړنو څخه سرغړاوي لږ وي، نومفتش بايد پرېکړه وکړي، چې له خپل رپوټ څخه يې حذف کړي.

۲- په رپوټ کې بايد يوازې، د مهمو او با ارزښتو موضوعاتو يادونه وشي.

۳- مفتش بايد د خپل کار کتنې او پايلې څرګندې کړي.

۴- اصلاحي تدبيرونه- د ادارې لپاره د مفتشينو تحليل هغه مهال کاري واقع کېداى شي، چې دغه تحليل د ښه والي لپاره د ساحو پر تشخيص او د اصلاحي تدبيرونو د وړانديز په وړاندې کولو قادر وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي لنډيز

په دغه څپرکي کې، د تفتيش او کنټرول د تعريفونو په تړاو هر اړخيز معلومات وړاندې شول.

همدا راز د تفتيش د دندو او کړنو ترڅنګ، د تفتيش د کاري بهير پر بنسټ، هم په ملي او هم په نړيوالو ډګرونو کې، کورني او بهرني بنسټونه د دغه څپرکي د منځپانګې عمده برخه جوړوي.

بايد له پامه و نه غورځوو، چې د ټولنيز ژوندانه په ډګر کې، د نړيوال تفتيش ونډه زياته او د پام وړ ده، چې په دغه څپرکي کې پرې هراړخيز بحث شوی دی. په معمول ډول، بين الدول تفتيش له نړيوالو پېښو او احوالونو څخه بحث کوي، چې په واقعيت کې، د نړۍ د هېوادونو له کورنيو اجراتو سره تړاو لري.

ارزونه:

۱- د مسلکي زده کړو دغه نوی کتاب، د دوه کلنې دورې لپاره ترتيب او د مرتبه مفرداتو له مخې تدريس ته چمتو شوی. د دې ترڅنګ، هڅه شوې، څو د تدريس بهير له محصلانو سره همغږي او درسونه د هغوی له اړتياوو سره سم پر مخ ولاړ شي.

۲- په دغه کتاب کې، تر متن وړاندې، د لوست موخه مشخصه شوې ده.

۳- د دغه نوي درسي کتاب منځپانګه، لږه موده په بر کې نيسي، چې د هر کتاب حجم، له ښوونيز پلان سره سم او د محصلانو د وړتياوو په پام کې نيولو سره ترتيب شوي دي.

۴- د نوي کتاب د متن تر پيلولو وړاندې، بايد يوه يا دوه ذهني پوښتنې مطرحې شي.

۵- په نوي کتاب کې، د ښوونکي له خوا به ارزونه په منظمه توګه د لوست په پای کې ترسره شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړی څپرکي پوښتنې

۱- د تفتیش په اړه علماوو چې کوم تعریفونه وړاندې کړي بیان یې کړي**؟**

۱- هغه تعریفونه، چې پوهانو د تفتیش په اړه وړاندې ویې لیکئ؟

۲- د لومړنیو پایلو تفتیش تعریف کړئ؟

۳- د تفتیش په اړه د بېلابېلو منابعو تعریفونه په ځانګړي توګه د پاکستان تعریف تشریح کړئ؟

۴- د تفتیش په اړه هرڅومره چې پوهېږئ، ولیکئ؟

۵- مفتش څوک دی او څه دنده لري؟

۶- د تفتیش ډولونه تشریح کړئ؟

۷- د تفتیش اثباتیه مدرکونه تعریف کړئ؟

۸- کنټرول او تفتیش له یو بل سره څه توپیر لري، ولیکئ؟

۹- د کنټرول تعریف په لنډه توګه تشریح کړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکی

د تفتيش ځانګړنې

ټولیزه موخه:

د تفتيش په برخه کې د شتو فرصتونو څخه زياته ګټه اخيستنه.

د زده کړې موخې: د تفتيش په اړه معلومات لاندې موضوعات په بر کې نيسي:

- ټول مدرکونه بايد په مناسبه توګه ترلاسه شي.
- مدرکونه او شواهد له نړيوالو معيارونو سره سم دی او کنه؟
- کافي مدرکونه او شواهد په لاس کې لرو؟
- آياماڼي صورتونه له عمده ترديدونو او شکمنو موردونو څخه اغيزناک دي؟
- دغه او دې ته ورته نور موضوعات د دغه څپرکي ښوونيزې موخې دي.
- (د تفتيش ځانګړنې ـ بايد څه وي).
- د تفتيش شواهد څه شی دی.
- د تفتيش موندنې.
- (توپير په څه شی کې دی، څه بايد وشي).
- د تفتيش پايلې او سپارښتنې بايد انکشاف وکړي.
- د موندنو لاملونه او اغېزې مشخصې کړئ.
- د سپارښتونو احتمالي اغېزې بايد په هغه ځای کې چې ممکن وي، اټکل شي.
- د تفتيش د موندنو پر بنسټ، زما په باور، دغه پروژه په اقتصادي توګه نه ده ترسره شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغــه اصــلي لاملونو، چې د دغه وضعیت د رامنځ ته کېدو باعــث ګرځیدلي، د دیپارټمنټ په پلان جوړولو او د څارنې په سیستم کې له کمزورتیاوو څخه عبارت دی.

د تفتیش د نظر څرګندولو ترتیب

لومړۍ پوښتنه:

۱- آیا ټول هغه مدرکونه او شواهد چې ټمه یې کېده، په مناسبه توګه ترلاسه او ارزول شوي دي؟

۲- دغې پوښتنې ته یوازینی ځواب (هو، یا نه) دي.

دویمه پوښتنه:

۳- که زموږ د لومړۍ پوښتنې ځواب (نه) وي، دا په دې معنا ده، هغه مدرکونه او شواهد چې موږ ترلاســه کړي، له نړیوالو معیارونو سره ســم نه دي، (د بېلګې په توګه، که موږ و نه شو کړای، د ځینو تجربو د ترسره کولو په موخه، له ځینو ټاکلو ولایتونو څخه لېدنه وکړو، نو طبیعي ده، چې له یاد ولایت څخه به هېڅ راز مدرک په لاس کې و نه لرو.). پر دې بنسټ، د دویمې ګڼې پوښتنه چې په لاندې توګه ده، باید داسې مطرحه کړو:

۴- پوښــتنه آیا پر مالي صورتونو ممکنه اغېزې، دومره پراخــې او مادي دي، چې کولای شي، په ناسمه توګه یې لارښوونه وکړي؟

۵- په هغه صورت کې، چې د دغې پوښتنې ځواب (هو) وي، نو زموږ نظر د مسوولیت ادعا یو مشروط رفع کوونکی نظر دی (چې ستاسې په اړه به د ۵ ګڼې بېلګه وي) دا په دې معنا ده، چې ترلاســه شــوي مدرکونه او شواهد په داسې توګه دي، چې موږ پر دې قادروي، چې تصمیم ونیسو، آیا حسابونه یو سم او مناسب کرکټر وړاندې کوي او کنه؟

۶- په هغه صورت کې، چې د دغې پوښتنې ځواب (نه) وي، زموږ نظر به له محدودیت پرته یو مشروط نظر وي (چې ستاســې په اړه به د ۴ ګڼې بېلګه وي) یعنې د حســابونو د سم او مناسب کرکټر د اثباتولو لپاره مو کافي مدرکونه او شواهد ترلاسه کړي، خو له هغو موردونو پرته، چې زموږ د تفتیش نظر په څرګندېدو کې، ورته مراجعه ورکړ شوې ده.

دویمه پوښتنه:

۱۱- کــه د لومړۍ ګڼې پوښــتنې ځواب، لکــه څرنګه چې لېدل کېږي، کافي مدرکونه او شــواهد په لاس کې لرو، (هو) وي، پر دې بنســټ، خپله درېیمه پوښــتنه، چې په لاندې توګه ده، داســې مطرحوو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيمه پوښتنه

آيا مالي صورتونه، له نړيوالو محاسبوي قوانينو او معيارونو سره سم ترتيب شوي دي؟

۱۲- د دغې پوښتنې ځواب په مستقيمه توګه، د هغو تجربو پر بنسټ، چې د دغې موخې لپاره ترسره کېږي، لاسته راځي.

څلورمه پوښتنه:

۱۳- که د څلورمې ګڼې پوښـــتنې ځواب (هو) وي، نو دا په دې معنا ده، چې معيارونه ســـم دي. پر دې بنسټ، خپله څلورمه ګڼه پوښتنه په لاندې توګه مطرح کوو.

۴- پوښتنه: آيا مالي صورتونه، له عمده ترديدونو او شکمنو موردونو څخه اغيزناک دي؟

۱۴- پـــه دې برخه کې موږ، د داســـې موردونو لکه د ناڅرګندو عمده شـــتمنيو د ارزونې په لټه کې يو. د جنســـونو له شـــتون څخه ډاډه يو، خو د بيه په اړه يې نه موږ او نه هم تر تفيش لاندې معلومات لري. د بېلګې په توګه، د ترانســـپورت وزارت د ډېرو د يوه کان مالک دی، خو نه هغوی پوهېږي او نه موږ، چې له دغه کان څخه څومره مواد راايســـتل شـــوي او څومره مواد په کې پاتې دي او همدارنګه د بيې په اړه يې نه موږ معلومات لرو نه هغوی.

پنځمه پوښتنه:

۱۵- که د څلورمې پوښـــتنې ځواب (هو) وي، فکر کـــوم، ناڅرګند موردونه دومره پراخ دي، چې کېدای شي، حسابونه ترې اغيزناک شي. پر دې بنسټ، پنځمه پوښتنه بايد داسې مطرح شي:

۵ - پوښتنه: آيا د عمده او ناڅرګندو او مشکوکو موردونو په تړاو د روڼتيا (شفافيت) په ګډون، مالي صورتونه، يو سم او مناسب نظر وړاندې کوي؟

په دې اړه غواړو، هغه يادښـــتونه، چې د عمده ناڅرګندو موردونو د حسابي روڼتيا (شفافيت) په اړه، په مفصله توګه معلومات وړاندې کوي، وګورو.

۱۶- په هغه صورت کې، چې زموږ د دغې پوښتنې ځواب (هو وي، کولای شو) د هغو تشريحي پاراګرافونـــو پـــه پام کې نيولو سره، چې د مـــوادو په پنځمه ګڼه بېلګه کې ځای پرځای شـــوي، يو مشروط نظر وړاندې کړو . دا په دې معنا ده، چې که څه هم يو لړ شکونه او ناڅرګندتياوې شته، چې کولای شي، حســـابونه اغيزناک کړي، خو تر تفتيش لاندې مرجع يو يادښت ضميمه کوي، چې په لړ کې يې رامنځ ته شـــوې ســـتونزه تشريح او په ټوليزه توګه يې تر پوښښ لاندې راولي او زموږ قناعت هم ترلاسه کېږي.

۱۷- که زموږ د پوښـــتنې ځواب (نه) وي، په دې معنا سره، چې د هغې ضميمې له شـــتون سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره، چې د موضوع په تړاو ترتفتيش لاندې مرجع له خوا چمتو شوي، حسابونه يو سم او مناسب کرکټر نه وړاندې کوي. پر دې بنسټ، دويمه پوښتنه، چې مخکې تشريح شوې وي، مطرح کوو.

۱۸- په هغه صورت کې، چې زموږ د دغې پوښتنې ځواب (هو) وي، له حسابونو سره بايد موافقه و نه کړو. د دغه موضوع په پام کې نيولو سره، حســابونه ناســم دي، او موږ بايد مشروط نظر – مخالف نظر، چې ستاسې د موادو په ۶ ګڼه بېلګه کې تشريح شوې ده، وړاندې کړو.

۱۹- که د دغې پوښتنې ځواب (نه) وي، کولای شو، حسابونه ومنو او له هغو اقلامو پرته، چې موږ ورسره هوکړه نه لرو، د حســابونو يو ســم او مناسب کرکټر وړاندې کړو. پر دې بنسټ، د هغه عدم توافق په استثنا، چې ستاسې د موادو د درېيمې ګڼې بېلګه ده، بايد يو مشروط نظر صادر کړو.

شپږمه پوښتنه:

۲۰- کــه د ۴ مې ګڼې پوښــتنې، ځــواب (نه) وي، دا په دې معنا ده، چې حســابونه له هېڅ راز عمده ناځرګندتياوو يا شکمنو موردونو څخه اغيزناک نه دي، پر دې بنسټ، د ۶ مې ګڼې پوښتنه، په لاندې توګه مطرح کوو:

۶ - پوښتنه: آيا مالي صورتونه، يو مناسب او سم کرکټر وړاندې کوي؟

يوازينــي څــه چې موږ پر دې قــادروي، چې دغه پوښــتنې ته ځواب ووايو، زمــوږ د تفتيش مدرکونه او قضاوتونه دي.

۲۱- که د دغې پوښتنې ځواب (هو) وي، نو حسابونه به زموږ د قناعت وړ وي، يو سم او مناسب کرکټر وړاندې کوي او موږ هم کولای شــو، چې يو موافق نظر، چې ستاســې په ۱ ګڼه بېلګه کې ښودل شوي، صادر کړو.

۲۲- که زموږ د پوښتنې ځواب (نه) وي، پورتنې دويمه ګڼه پوښتنه مطرح کوو.

۲۳- که د دغې پوښتنې ځواب (هو) وي، فکر کوم، چې حسابونه ناسم دي، له دې امله، بايد يو مشروط نظر – مخالف نظر، چې ستاسې په ۶ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوي، صادر کړو.

۲۴- که د دغې پوښــتنې ځواب (نه) وي، فکر کوم، له ناســمو موردونو پرته، حسابونه يو سم او مناسب کرکټر وړاندې کوي، پر دې بنسټ، د عدم توافق له موردونو پرته، چې ستاسې د موادو په ۳ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوي، بايد يو مشروط نظر صادر کړو:

اومه پوښتنه:

۲۵- که د دغې پوښتنې ځواب (نه) وي، نو حسابونه يا له نافذه قوانينو او مقررو او يا د نړيول

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفتیش له معیارونو او یا هم له دواړو سره سم نه دي، پر دې بنسټ، د اومې ګڼې پوښتنه په لاندې توګه مطرحوو:

۷ – پوښتنه: آیا د یو سم او مناسب کرکټر د وړاندې کولو لپاره، رونتیا (شفافیت) ته اړتیا شته؟

۲۶- په دې اړه، غواړو د دې موضوع سپیناوی وکړو، له دې سره سره، چې حسابونه له نافذه قوانینو او مقررو او د نړیوال تفتیش له معیارونو سره مطابقت نه لري، آیا یو مناسب او سم کرکټر وړاندې کوي؟

۲۷- که د اومې پوښتنې په ځواب کې (نه) ووایو، نو باید د دویمې ګڼې پوښتنه مطرح کړو.

۲۸- که د دغې پوښتنې ځواب (نه) وي، فکر کوم، چې حسابونه ناسم دي، پر دې بنسټ، باید یو مشروط نظر – مخالف نظر، چې ستاسې د موادو په ۶ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوی، صادر کړو.

۲۹- په هغه صورت کې، چې د دغې پوښتنې ځواب (نه) وي، فکر کوم، حسابونه له ناسمو اقلامو پرته، یو مناسب او سم کرکټر وړاندې کوي. پر دې بنسټ، د عدم توافق له موردونو پرته، چې ستاسې د موادو په ۳ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوی، باید یو مشروط نظر صادر کړو.

اتمه پوښتنه:

۳۰- که د اومې پوښتنې ځواب (هو) وي، فکر کوم، چې تر تفتیش لاندې مرجع باید حسابونه شفاف کړي، څو د یو سم او مناسب کرکټر څرګندوی وي، له دې امله، د (۸) مې ګڼې پوښتنه په لاندې توګه مطرح کوو:

۸ - پوښتنه: آیا د پورتنۍ موضوع روڼتیا (شفافیت) کافي ده؟

پر دې بنسټ، له ځانه پوښتو، چې آیا وړاندې شوې روڼتیا (شفافیت) کافي ده؟

۳۱- که د اتمې ګڼې پوښتنې ځواب (هو) وي، باید د څلورمې ګڼې پوښتنه مطرح کړو، څو تصمیم ونیسو، آیا مالي صورتونه، له عمده ناڅرګندتیاوو او شکمنو موردونو څخه اغیزناک دی او کنه؟

۳۲- که چېرې د ۴ مې ګڼې پوښتنې ځواب (هو) وي، نو پنځمه ګڼه پوښتنه مطرح کوو.

۳۳- که د ۵ مې ګڼې پوښتنې ځواب (هو) وي، فکر کوم، په حسابونو کې یو ډول (روڼتیا) شفافیت شته، چې حسابونه زموږ د قناعت وړ ګرځېدلي او همدارنګه کولای شي، چې یو مناسب او سم کرکټر وړاندې کړي. پر دې بنسټ، کولای شو، چې د نه توافق وړ له موردونو پرته، چې په ۲ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوې ده، یو مشروط نظر صادر کړو.

۳۴- که د دغې پوښتنې ځواب (نه) وي، نو باید پورتنۍ دویمه ګڼه پوښتنه مطرحه کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳۵- که د دغې پوښتنې ځواب (هو) وي، فکر کوم، حسابونه ناسم دي. پر دې بنسټ، باید یو مشروط نظر – مخالف نظر، چې ستاسې د موادو په ۲ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوې ده، وړاندې کړو.

۳۶- په هغه صورت کې، چې د دغې پوښتنې ځواب (نه) وي، فکر کوو، چې حسابونه له ناسمو اقلامو پرته، یو مناسب او سم نظر وړاندې کوي. پر دې بنسټ، د نه توافق وړ مواردو پرته، چې ستاسې په ۶ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوي دي، باید یو مشروط نظر وړاندې کړو.

۳۷- که چېرې د ۴ مې ګڼې پوښتنې ځواب (نه) وي، دا په دې معنا ده، چې حسابونه له هېڅ راز عمده مشکوکیتونو او ناڅرګندتیاوو څخه نه دي اغېزناک. پر دې بنسټ، ۶ ګڼه پوښتنه مطرح کوو.

۳۸- که د ۶ مې ګڼې پوښتنې ځواب (هو) وي، نو ډاډه یو، چې حسابونه یو سم او مناسب کرکټر وړاندې کوي او موږ هم کولای شو، یو موافق نظر، چې ستاسې د موادو په ۱ مه ګڼه پوښتنه کې ښودل شوی دی، وړاندې کړو.

۳۹- که د دغې پوښتنې ځواب (نه) وي، نو فکر نه کوو، چې حسابونه یو سم اومناسب کرکټر وړاندې کړي؛ پر دې بنسټ، باید ۲ مه ګڼه پوښتنه مطرحه کړو.

۴۰- په هغه صورت کې، چې زموږ د دغې پوښتنې ځواب (هو) وي، فکر کوو، چې حسابونه ناسم دي. پر دې بنسټ، باید مشروط نظر – مخالف نظر، چې ستاسې د موادو په ۶ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوی دی، وړاندې کړو.

۴۱- که چېرې ۲ مه ګڼه پوښتنه په (نه) باندې ځواب کړو، فکر کوو، حسابونه له ناسمو اقلامو پرته یو سم او مناسب کرکټر وړاندې کوي. پر دې بنسټ، هغه مواد چې د توافق وړ نه وي، چې ستاسې د موادو په ۳ مه ګڼه بېلګه کې ښودل شوی دی، یو مشروط نظر وړاندې کړو.

د تفتیش د کاري سندونو، مدرکونو او پاڼو وړاندې کول

۱-د تفتیش ټولې څانګې له پلان جوړونې تر رپوټ ورکونې پورې باید د کاري پاڼو درلودونکي وي.

۲- د تفتیش او کنټرول اداره باید د کاري پاڼو د چمتو کولو، څېړلو او دوسیه کولو لپاره کړنلارې ولري.

۳- د تفتیش کاري پاڼې باید واضحې، د ویلو وړ، مرتبطې، سمې، پاکې او د ګټې اخیستنې وړ وي.

۴- د هغو سندونو، مدرکونو او پاڼو په تړاو، ټول معلومات باید ثبت شي، چې د مفتش له خوا کار ترې اخیستل کېږي.

۵-د تفتیش کاري پاڼې باید په بشپړه توګه مخکنیو پاڼو ته د مراجعو د کړنلارې په څېر، تنظیم شي.

۶- کاري پاڼې باید له قانوني معیارونو سره سم ترتیب شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- ټولې کاري پاڼې باید لاسلیک او نېټه ولري.

۸- د تفتیش کاري پاڼې باید ترتفتیش لاندې مراجعو سره د اړیکو ټول ســندونه لکه (لیکونه، یادښتونه، کتنې او مکاتیب) په ځان کې راونغاړي.

۹- د تفتیش او کنټرول اداره باید د تفتیش دوسیې او دایمي سندونه د نوې نېټې په درجولو او ساتلو سره وساتي.

۱۰- د تفتیش ټول ترلاسه شوي معلومات، باید په محرمه توګه وساتل شي.

۱۱- د سندونو د ساتلو لپاره باید سم او واضح تدبیرونه ترلاس لاندې ونیول شي.

۱۲- دوسیې باید معیاري منځپانګې او لړلیک ولري.

د تفتیش د دوسیې یا فایل ډولونه

۱- دایمي دوسیه

۲- کنټرولي دوسیه

۳- د جاري پاڼو دوسیه

د تفتیش پلټنو د کاري پاڼو ګټې

- د پلان جوړونې په بهیر کې اسانتیاوې رامنځ ته کوي.
- د کمزوریو، تېروتنو، نیمګړتیاوو او سرغړونو په اړه شکایتونه تثبیتوي.
- نظریې او رپوټونه پیاوړي کوي.
- معلومات برابروي.
- د ادارې د جګړو چاړواکو لپاره د تفتیش کار د څېړلو او ارزولو بهیر اسانوي.
- د مرجع د کنټرول له ځانګو څخه د ډاډمنتیا په موخه، بهرنۍ خپلواکه پروسه، د پلټنې لپاره زمینې برابروي.

د داخلي مرستو تفتیش پلټنه

له دولتي نافذه قوانینو، تګلارو، کړنلارو او برنامو څخه اطاعت (د ســلوکي او اخلاقي توقعاتو په بر کې نیوونکي).

- د موخو د ترلاســه کېدو په موخه، د حســابي، مالي او نورو وضع شویو کنټرولرانو د سموالي، کفایت او تطبیق څېړنه او ارزونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

– د محاسبې د سیستم د اغېزمنتیا تضمین او د مالیې وزارت د شتمنیو ساتنه.

– د مالیې وزارت له منابعو څخه کافي او اغیزناکه ګټه اخیستنه.

– د ځانګړو ضېرنو ترسره کول.

– د مالي معلوماتو او هغو عملیاتو د سموالي او اعتبار تضمین، چې د مالیې وزارت د ریاستونو له خوا چمتو شوي دي.

– له دولتي نافذه قوانینو تګلاروطرز عملونو او برنامو څخه پیروي کول.

– د اهدافو د ترلاســه کولو په موخه د حســابي کنټرول د صحت او ســموالي کفایت او تطبیق څیړنه او ارزونه.

– د محاسبې سیستم د اغیزمنتیا تعین او د یالی ورازت د شمتنیو ساتنه.

– د مالې وزارت له منابعو څخه کافي او اغیزمنه ګټه اخیسته.

– د ځانګړو څپرنو ترسره کول.

– د هغو مالي او عملیاتي معلوماتو د ســموالي او اعتبار تضمین چې د مالې وزارت د ریاستونو له خوا چتو کېږي.

د کورنیو او بهرنیو مرستو تفتیش

بهــرني پلټونکي پــه معمول ډول، هغه حکم له ځانه سره لري، چې په اســاسي قانون کې ترې یادونه شوې ده. هېڅوک نه شي کولای، چې هغوی ته په ورسپارل شویو چارو کې لارښوونه وکړي. هغوی خپل رپوټ پارلمان ته وړاندې کوي او هېڅوک نه شي کولای، چې د هغوی رپوټ پټ وساتي.

بهرني مفتشــین دغه ټکي په پام کې نه نیسي، څو کورني مفتشین و نه شي کړای، یادې مسئلې د مالیــې وزارت چارواکو یا وزیر ته وړاندې کړي. له دې سره سره، چې په وروســتیو کلونو کې په دې برخه کې، یو لړ تغییرات رامنځ ته شوي دي.

د هغــه رپوټ له مخې، چې د کــورني تفتیش د رییس له خوا د مالیې وزارت د دفتر رییس ته وړاندې شوی، د دغو کسانو واک باید محدود شي، که څه هم دغه کسان د تفتیش له کمېټې سره یو ځای کار کوي، خو داسې هم پکې شته، چې په اداره کې کار نه کوي.

بل بنســټیز توپیر دا دی، چې بهرني مفتشین ښایي کلني حسابونو تر تفتیش لاندې ونیسي، په دې توګه، داسې یو رپوټ برابروي، چې حسابرسۍ په بر کې نیسي.

بهرني مفتشــین ښــایي د کورنیو مفتشــینو اغېزمنتیا د خپل تفتیش په یوه برخه کې وارزوي. هرڅومره، چې کورنی تفتیش ښه وي، په هغومره اندازه د بهرنیو مفتشینو د ډاډ او باور وړ ګرځي او په همداسې ادارو کې یې د خپلې ارزونې کچه راټیټوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بهرنیو مساعدتونو تفتیش

د مرستو په بڼه

هغه مرستې، چې د نړیوالې ټولنې له خوا برابرېږي، په لاندې بڼې وي:

– بلاعوضې مرسـتې (Grants): دغه مرستې د داسې موخو لکه بنسټیزې پرمختیاوې، ټولنیزې پرمختیاوې، واړه پورونه او داسې نورو هدفونو لپاره ورکول کېږي.

– د بیـا ورکـړې وړ کریډیټونه (Loan): چې د پورتنیو موخو د ترلاسـه کېـدو لپاره ترې ګټه اخیستل کېږي او له ټاکټانې سره د بیا ورکړې وړ وي.

– د دولت (مرکز او ولایتونو)، سیمه ییزو چارواکو او مستقلو ارګانونو د بودیجې د پیاوړتیا په موخه بلاعوضې مرستې(ARTF).

– د ټولیزو لګښتونو د تمویل په موخه بلاعوضې مرستې.

– هغه بلاعوضې مرستې، چې د امنیت او قانونیت (LOTFA) د ټینګښت په موخه د کمکي صندوق تر پروژې لاندې د UNDP د مرستو له لارې، د پولیسو د لګښتونو د تمویل لپاره برابرېږي.

– هغه بلاعوضې مرسـتې، چې د نادولتي سازمانونو، تسهیل کوونکو شرکتونو یا نورو شرکتونو په وسیله صورت مومي.

هغه مفاهیم، چې په معمول ډول د مرستو په برخه کې ترې کار اخیستل کېږي:

۱- د تمویل او بیا ورکړې (بازپرداخت) سیستم لاندې ټکي په برکې نیسي:

– **ابتدایي امانت:** هغه پیسې دي، چې د یوې مرستې په پیل کې، د پروژې د لګښتونو د ورکړې په بهیر کې د اسـانتیاوې د رامنځ ته کولو په موخه، اړوند حسـاب ته لېږدول کېږي. دغه پیسې د پروژې لپاره د یوه ځانګړي حسـاب تر پرانېسـتو وروسته، چې په د افغانستان بانک کې پرانېستل کېږي، یاد حساب ته لېږدول کېږي.

– **ځانګړی حساب:** ځانګړی حساب په د افغانستان بانک کې د خزاینو ریاست له خوا پرانیستل کېږي. د پروژو زیاترې ورکړې په دغه حساب کې، له کمېشن پرته اجرا کېږي.

– **مسـتقیمې ورکړې:** که چېرې د زیاتو ورکړو په بانک کې په ځانګړي حسـاب کې د عرضه کوونکو او قراردادیانو لپاره په کافي اندازه پیسـې موجودې نه وي، نړیوال بانک د – م ۱۶فورم پر بنسـټ، چې د مالیې وزارت له خوا یې ترلاسـه کوي، یادې پیسـې په مسـتقیمه توګه په تخنیکي ضمایمو او یا د مرستې په تړونلیک کې ټاکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

– **نوي ورکړې یاReplenishments:** هغه پیسې دي، چې د مالیې وزارت له خوا له ځانګړي حساب څخه د پروژو د لګښتونو په موخه ورکول کېږي، نړیوال بانک ته د مالیې وزارت له خوا د اجرا شویو پیسو د مالي صورتونو تر وړاندې کولو وروسته، بېرته د نړیوال بانک له خوا ورکول کېږي.

– **بیا ورکړه (بازپرداخت) Reimbursement:** هغه پروژې، چې د Implement ting Agencies د اجرایي استازي له خوا ترسره کېږي. دغه استازي زیاتر نړیوال دي او ځېنو ورکړو يې له خپلو منابعو څخه پوره کوي. تر دې وروسته نړیوال بانک د لګښت حساب د هغه صورت پربنسټ، چې له مالیې وزارت څخه يې ترلاسه کوي، د یادو نماینده ګیو لګښتونه ورکوي، چې د ورکړو دغه صورتونه، د بیا ورکړې (بازپرداخت) په نامه یادېږي. باید ووایو، دغه ورکړې، د افغانستان بانک له لارې نه ترسره کېږي، یوازې د نړیوال بانک په حسابي صورت کې ترسرګو کېږي.

– **د اجرایي نماینده ګیو لپاره ټولیزې ورکړې:** ځېنې وختونه نړیوال بانک، د پروژو لګښتونه په ټولیزه او یا مجموعي توګه مخکې له مخکې اجرایي نماینده ګیو لکه UNOPS ته ورکوي. په دې توګه، هغه پیسې، چې د اجرایي نماینده ګی له خوا په پروژو کې په مصرف رسېږي، د حساب صورت يې اړوند وزارت یا مالیې وزارت ته لېږي.

– **پور ورکول او پور اخیستل:** ځېنې وختونه پروژې خپلې اضافي پیسې، په لنډ مهاله توګه د پور په ډول د نورو پروژو په واک کې ورکوي، او یا یاده پروژه د خپلو اړینو لګښتونو د پوره کولو په موخه د لنډمهاله پور غوښتنه کوي. په هغه صورت کې، چې د پور ورکولو او یا اخیستلو موضوع د مرستو په تړونلیک کې نه وي څرګند شوې، نو د یادې پروسې د ترسره کولو لپاره باید یو بل مسوول شخص وټاکل شي او دغه لړۍ باید د مالي صورتونو په حساب کې هم درج شي.

– **د مرستو په اړه مهم سندونه:** د مرستو سندونه په ټولیزه توګه دوې برخې لري:

A- د پروژې سندونه

B- د معاملې سندونه

A – د پروژې سندونه

– د مرستې تړونلیک
– تخنیکي ضمایم
– له وزارتونو سره تړونلیک
– له اجرایي استازي سره تړونلیک او

- د پروژو د مدیریت د لارښوونې کتاب، چې یوه مالي او عملیاتي کړنلاره ده، په بر کې نیسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

B – د معاملې سـندونه: دغه سـندونه هم انفرادي او هم ډله ییز سندونه په بر کې نیسي، چې د یوې پروژې د کار د بهیر په موده کې ترې ګټه اخیستل کېږي.

د م – ۱۶ فورم: دغه فورم، د اړوند وزارت او یاد مالیې وزارت له خوا ترتیبېږي.

د م – ۲۰ فورم: دغه فورم، د مستوفیتونو له خوا برابرېږي، چې په ترڅ کې یې د خپلو لګښتونو صورتونه وړاندې کېږي.

– **د پـروژې د کوډ جوړونـې پاڼه او د D-۱ فورم:** (دغه فورم، د یوې ورکړې د لګول شـوې بودیجې په تړاو، مفصل معلومات وړاندې کوي.) (د بودیجې او تخصیص فورم)

– **د اخیستلو غوښتنلیک:** دغه غوښتنلیک، د مستقیمو او ټولیزو ورکړو د لومړني امانت د اجرا په موخه، اجرایي استازي ته لېږل کېږي.

– **د لګښـت صورت (SOE):** د نویو ورکړو او بیا ورکـړو د یو نړیوال بانک له خوا د همدغو سندونو له مخې اجرا کېږي.

– **د بانکي حساب صورت:** د ځانګړي بانکي حساب صورت، د اجرایي نماینده ګیو حسابونه او د بانکي تطبیق صورتونه هم، د مالي صورتونو ضمیمه وي.

– **د معاملې لوري د حساب صورت:** دغه سند د هغو ورکړو فهرست دی، چې د نړیوال بانک له خوا وړاندې کېږي.یاد سـند، د مسـتقیمو ورکړو، د ځانګړي حساب د نوي ورکړو، بیا ورکړو او د بیا تمویل د لومړنیو امانتونو په تړاو وي. دغه سـند کولای شـو، د شفر او اړونده شمېره په دننه کولو سره د نړیوال بانک له وېبپاڼې څخه ترلاسه کړو.

مالي څارنیز رپوټ: دغه سند له دوره یي مالي رپوټونو څخه عبارت دی، چې د وزارتونو او مالیې وزارت له خوا ترتیب او نړیوال بانک ته وړاندې کېږي.

کلني رپوټونه

– د مشورتي کمېسیون، مدیره پلاوی او نورو د لېدنې کتنې یادښتونه.

– **د پېرېدنې سـندونه:** د پېرېدنې سـندونه، وړاندیزونه، د بیه اخیسـتنې پاڼې، د تړونونو د ارزونې رپوټ، د ارزونې کمېسیون لېدنې کتنې، اعلانونه او داسې نور په بر کې نیسي.

– تړونونه، د پېرېدنې امر – دغه سـند یا تړونونه، د کار، جنسـونو، مشورې، زده کړې، تفتیش او داسې نورو د وړاندې کولو په موخه ترسره کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- بېلونه
- ملاتړ سندونه
- د ګمرکي عوارضو د تصفيې سندونه
- د کريډټونو ليتراف او بانکي ضمانت
- د لېږدونې په درشل د جنس سندونه
- د ثابتو شتمنيو د ثبت دفتر
- د پروژې د پايلې رپوټونه
- **د حســابدارۍ سيســتم:** په هغو پروژو کې، چې د ARTF GRANT (د افغانستان لپاره د نړيوالو مرســتو صندوق) له خوا تمويلېږي، د افغانســتان د شتو اړتياوو له مخې، په دې هېواد کې د AFMIS (د افغانستان د مالي مديريت معلوماتي سيستم) په نامه، د حسابدارۍ له يو سيستم څخه کار اخيســتل کېږي. د دغو مرســتو د لګښــت له چارو څخه څارنه, د نړيوال بانک له خوا د ګومارل شــوي اســتازی له خوا صورت مومي. بايد ووايو، چې د ملګرو ملتونو په پرمختيايي پروژو کې، د دغو پروژو د حســابدارۍ چارې د UNDP موسســې د کارکوونکو پر غاړه دي. دوی دغه چارې د (اتلس) په نامه د مديريت له معلوماتي سيستم څخه په ګټه اخيستنه ترسره کوي.
- د نړيــوال بانک پرمختيايي پروژې، په معمول ډول د پرمختيايي بوديجې يوه برخه جوړوي. د دغو پروژو د حساب چارې، د SPECIAL ACCOUNT (دځانګړو ورکړو واحد) په نامه دفتر له خوا، چې د ماليې په وزارت کې مستقر دی، تنظيم او ترسره کېږي.

د ســندونو حسابي يادښــتونه او د نړيوال بانک اسناد او د دغه بانک د پروژو پورې اړوند نور معلومات، د ځانګړو تادياتو د واحد له خوا په ماليه وزارت کې ساتل کېږي او دغه معلومات ټول د AFMIS په نامه په يو کمپيوتري حسابدارۍ سيستم کې ثبت او ساتل کېږي.

ياد سيستم په داسې بڼه تنظيم شوی، چې د معاملې ټولې خواوې ورته لاسرسی ولرلای شي؛ يعنې په دغه سيستم کې کولای شو، د پوښتنې په درجولو سره، په اتومات ډول خپل ځواب ترلاسه کړو.

د کنټرول او تفيش اداره بايد دغه ســافټ وير ته لاسرســی ولري او د تفتيش د لاغېزمنتيا په موخه بايد ترې د کار اخيســتلو وړتيا ولري. په دغه سيســتم کې، هره پروژه او هره مرســته، ځانته ځانګړی کوډ لري او د هرې پروژې د رسيداتو او ورکړو په اړه له اړوند کوډ څخه کار اخيستل کېږي.

په دغه سيستم کې ټولې ورکړې، د م-۱۶ د فورم او بانکي معاملو او زياتره د بانکي حساب د صورت له مخې، ځای پر ځايېږي.

- **مــالي صورتونــه:** د پروژې مالي صورتونــه، د ماليې وزارت له خوا د نغدي حســابدارۍ او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

حسابدارۍ سکټور د نړیوالو معیارونو د کړنلارو په پام کې نیولو سره ترتیبېږي.

مالي صورتونه لاندې موارد په بر کې نیسي:

- د مالي کال په بهیر کې، د نغدي رسیداتو او د تادیاتو لنډیز.
- د مستقیمو ورکړو، د نویو ورکړو (پرداخت های مجدد) او بیا ورکړو (بازپرداخت ها) لنډیز.
- د ځانګړي حساب لنډیز.
- د بانک د تطبیق صورت.
- مالي صورتونه، په خپله د مالیې د وزیر یا معین له خوا لاسلیک کېږي.
- د حسابي معاملو د پړاوونو تېرول.

د معاملو ډولونه: په ټولیزه توګه دوه ډوله معاملې شتون لري:

۱- ورکړې

۲-رسیـــدونه

۱- د ورکړو معاملې: د عامه اداري واحد Grantmanagement Unite Gmuپه اړوند وزارت کــې، د پــروژې د کوډ جوړونــې پاڼــه (Project Coding Sheet) او د D-۱ فورم یا د تخصیص فورم ترتیبوي او د تخصیص او منظورۍ په موخه، د پرمختیایي بودیجې او بهرنیو اړیکو ریاســت ته یې لېږي.

د بودیجــې ریاســت، د پروژې د کوډ جوړونې پاڼه او د D-۱ فــورم، د تخصیص تر ثبتولو او منظورۍ وروســته، اړوند وزارت ته لېږي. د مرجع تر تصویب وروســته، د ځانګړو تادیاتو واحد، ســندونه چکوي او ارزوي. د ســندونو د سموالي په صورت کې به، د شتمنیو چک ترتیب او د اجرا او منظورۍ په موخه یې، د خزاینو ریاست ته لېږي.

کــه د ځانګړو تادیاتو واحد، یاد چک په مســتقیمه توګــه اجرا کړي، مراجعو به یاد چک د مســتقیمو ورکړو د ټاکل شــویو محدودیتونو په رڼا کې، تر څېړنې او غور لاندې نیسي. که چېرې، د مســتقیمې ورکړې په موخه، لــه معقولیت څخه یې ډاډمن شي، نــو د ځانګړو تادیاتو واحد به د ورکــړې غوښــتنلیک ترتیب او د منظــورۍ په موخه، نړیوال بانک ته لېــږي. د ځانګړو تادیاتو واحد د خزاینو ریاســت د منظورۍ تر اخیســتلو وروسته، د مستقیمې ورکړې په موخه د اخیستلو (برداشــت) غوښــتنلیک د حامي ســندونو په ضمیمه، نړیوال بانک ته لېږي. یاد بانک رارسېدلی غوښتنلیک تر غور او ارزونو وروسته اجرا کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د رســېد معاملې: ځېنې رسېدونه، د نوي ورکړې (مجدد پرداختونه)، بیاورکړې (بازپرداخت) او ټولېزې ورکړې (کلي پرداختونو) د لومړنې امانت، له مدرک څخه وي.

د معاملو د رســېدونو او د ورکړو د رســېدونو د اجرا پروسه سره یو شانته وي، خو لږ توپیرونه پــه کې لیدل کېږي، هغه هم د ســندونو او مدرکونو د وړاندې کولــو له پلوه، چې په لاندې توګه توضیح کېږي:

په لومړي ګام کې، ځانګړي تادیات، د اخیستنې غوښتنلیک ترتیب او د منظورۍ لپاره د خزاینو ریاســت ته یې لېږي. که چېرې د ورکړې غوښــتنلیک نوی وي، د لګښــتونو هغه صورتونه، چې د ځانګړي واحد له خوا ترتیبېږي هم، د ورکړې له غوښــتنلیک سره ضمیمه کېږي، د یادو لګښــتونو صورتونه، چې د اجرایي نماینډګۍ له لارې ترلاسه شوی، هم د ضمیمې په بڼه ورسره یوځای کېږي.د ځانګړو تادیاتو واحد د خزاینو ریاســت د منظورۍ تر لاســه کولو وروسته، اخیستنه (برداشت) د ورکړې په موخه د حامي ســندونو په ضمیمه نړیوال بانک ته لېږل کېږي؛ دغه ســندونه تر غور او ارزونې وروسته د نړیوال بانک له خوا اجرا کېږي.

د تفتیش کړنلاره په معمول ډول په دوو بڼو ترسره کېږي:

١- له پورته نه ښکته کړنلاره.

٢- له ښکته نه پورته ته کړنلاره.

١- پــه لومړی ډول کې، د تفتیش پلان له مالي صورتونــو څخه جوړېږي او د څېړنې په موخه اقــلام او بېلګــې ټاکل کېږي. د دغــه ډول له مخې به مفتش د اقلامــو د څېړلو په موخه، کنټرولي سیســټم تر غور او څېړنې لاندې نیسي او ځینې حقیقي تجربې هم سرته رسوي. د بېلګې په ډول، که د پېرېدنې موخه اجناس وي، نو د کورنی کنټرول سیســټم، د پېرېدنې د بهیر خطرونو، رســېد، زېرمې او د جنس د وېشــلو مسئلې ته زیاته پاملرنه کېږي. باید څرګنده کړو، چې دغه کړنلاره، په قانوني تفتیش کې زیات کارول کېږي.

٢- په دویم ډول کې، مفتش به د کنټرول ټول سیستمونه تر څېړنې لاندې نیسي او په بېلابېل ډول معاملې له اصلي منبع څخه ټاکي. دغه کړنلاره په معمول ډول په کورنیو او دولتي تفتیشونو کې مناسبه وي. ځکه چې، په دې ډول ارزونه کې، کنټرولي اغېزمنتیا او د معاملو سموالي ته زیاته پاملرنه کېږي.

– د نړیوال بانک د پروژو په تفتیش کې، د هغو مالي صورتونو په اړه، چې د مالیې وزارت له خوا ترتیبېږي، نظر وړاندې کېږي او دغه کړنلاره له پورته نه ښکته اجرا کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

— له هغه ځایه، چې د نړیوال بانک پروژې او برنامې په بېلابېلو ولایتونو کې، د بېلابېلو وزارتونو له خوا پلي کېږي، تفتیش یې په داسې یوه بڼه ترسره کېږي، چې تولې ساحې په بر کې ونیسي. پر دې بنسټ، له خپلو حامي سندونو سره د م- ۱۶ فورمونه، ټرونونه، رپوټونه، ځای، د زېرمې د ثبت دفتر، د کمیت بېل، د معاشونو جدول او داسې نور ټول ارزول کېږي.

— د تفتیش د پیلېدو په موخه اړیکې.

د افغانستان د بیارغونې لپاره د نړیوالو مرستو د صندوق (ARTF) تفتیش:

دغه صندوق عملیاتي بودیجه، د پانګې اچونې برنامې او د ملي یووالي مرستې تمویلوي.

د پولیسو او نور پوځي لګښتونه د دغه صندوق له خوا نه تمویلېږي.

دغه صندوق تر ۱۳۸۵ کاله پورې د ۵۹۷ میلیونو ډالرو په شاوخوا له عملیاتي بودیجې سره مرستې کړي او د ۱۳۸۴ کال د مرستو کچه یې ۲۸۸ ملیونه امریکایي ډالرو ته رسېږي.

له دغه صندوق سره د ۲۴ هېوادونو له خوا د پیسو مرسته کېږي.

ARTF - هغه صندوق ته وایي، چې د بېلابېلو هېوادونو له خوا ورسره مرستې کېږي. د دغه صندوق مدیریت د نړیوال بانک پر غاړه دی، له هغه ځایه، چې کورني عواید د عادي (عملیاتي) بودیجې لګښتونه نه شي پوره کولای، نو له دې امله، له یادو مرستو څخه د هېواد د عملیاتي بودیجې د پیاوړتیا په موخه په ځانګړي توګه د پانګې اچونې د برنامو لپاره، ګټه اخیستل کېږي.

د تفتیش څرنګوالی

د هغه مخکني توافق له مخې، چې په دې اړه یې صورت موندلی، یادې مرستې د بلاعوضو مرستو له جملې څخه دي، له دې امله، د دغه صندوق د تفتیش موخه یا کړنلاره او میتودولوژي د نړیوال بانک د هغو مرستو له تفتیش سره ورته دی، چې د پرمختیایي پروژو په برخه کې ترې ګټه اخیستل کېږي، خو د هغه تعلیمات پاڼې له مخې، چې په دې تړاو ترتیب شوی، له دغو مرستو څخه لاندې لګښتونه نا معقول ګڼل کېږي:

– له دغه صندوق څخه د پولیسو او پوځي ارګانونو تمویل معقول نه دی.

– پانګه ییز لګښتونه لکه: د نړیوال بانک له هوکړې (توافق) پرته، د ځمکې پېرېدنه او د ودانیو جوړول.

– له دغو مرستو څخه د تفتیش اصلي موخه، د هغو لګښتونو د معقولیت په تړاو د نظر وړاندې کول دی، چې د دغه صندوق له خوا ترسره کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ARTF لپاره د حسابدارۍ مشخص ټکي

– د دغه صندوق له وجوهو څخه لګښتونه، د – م ۱۶ د هغه فورم، له مخې ورکول کېږي، چې د وزارتونو له خوا ترتیبېږي؛ او د – م ۱۶ د هر فورم دلګښت سند په جلا ډول ترتیبېږي.

– په ولایتونو کې اجرا شوي لګښتونه، د حسابې سند له لارې، په حسابي سیستم کې داخلېږي. او د ولایتونو لپاره د حسابۍ مشخص سند موجود دی.

– حامي سند د لګښت له صورت سره یوځای، د – م ۱۶ په فورم کې شامله وجه ښیي.

– معاشونه د – م۱۶ فورم له مخې ثبت او اجرا کېږي.

د ARTF پلان جوړونه

د یادو مرستو پلان په داسې بڼه چمتو کېږي، چې زیات وزارتونه او ولایتونه په بر کې ونیسي.

د اقلامو بېلګه اخیستنه یا غوراوي:

د تفتیــش وړ اقــلام، د بیې او د معاملو د هغې مرجع د فعالیت په پام کې نیولو سره، چې په کمپیوتر کې ثبت دی، د بېلګې پر بنسټ ټاکل کېږي. د بېلګې اخیستنې د میتودولوژۍ پر بنسټ، له ۴۰ تر ۶۰ ســلنې پورې وزارتونه د بېلګې اخیســتنې لپاره مساعد دی، چې دغه محدوده کولای شي، له ۸۰- ۹۰ سلنې پورې لګښتونه د تفتیش تر پوښښ لاندې راولي.

د تفتیش لپاره د اقلامو د ټاکنې په بهیر کې، لاندې ټکي په پام کې نیول کېږي:

د معقولو لګښــتونو کچه: په هغو مراجعو کې، چې د معقولو لګښــتونو کچه پکې زیاته وي، باید د تفتیش لپاره وټاکل شي.

د نامعقولو لګښــتونو کچه: هغه مراجعو کې، چې د نامعقولو لګښــتونو کچه پکې زیاته وي، هم د تفتیش لپاره ټاکل کېږي.

د تېر کال پوښــښ: هغه مراجع، چې لګښــتونه یې زیات نه وي، خو په تېر کال تفتیش شوي وي، د بیا لپاره باید تفتیش نه شي.

تر بېلګې اخیستنې وړاندې: د تېرو کلونو د کتنو له مخې، هغه ادارې ، چې د تېروتنو موارد پکې زیات وي، باید د تفتیش لپاره وټاکل شي.

لــه هرې مرجع څخه په منځنې توګه له ۳۰-۶۰ پــورې بیلګې د تفتیش لپاره ټاکل کېدای شي. زیاترې بېلګې باید د هغو پېښــو له ډلې څخه وي، چې د ARTF د څارنیز اســتازي له خوا څېړل شوې نه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ولایتونو او دویم واحدونو کې د تفتیش چارې، د ادارو او وزارتونو په څېر وي. مفتش باید د کورني کنټرول سیستم تر غور او څېړنې لاندې ونیسي.

د ملګروملتونو د پرمختیایي پروژو UNDP تفتیش

د پرمختیایي پروګرام UNDP د سازمان د تفتیش چارې په بشپړ ډول د نړیوال بانک د مرستو ځانګې له تفتیش سره ورته دي. په دې ځانګه کې د هېوادونو له خوا د مرسته شویو پیسو چارې، د نړیوال بانک په څېر، د ملګرو ملتونو د دفتر له خوا سمبالېږي.

د UNDP پروژې، NABDP, LOTFA، د سـیمه ییزې پرمختیا پروګرام، د نشـه یي توکو پر وړاندې مبارزه، د وچکالۍ له منځه وړل، د افغانســتان د بشر حقوقو له کمېســیون سره مرسته او ICT یا د مخابراتي شبکو پراختیا په بر کې نیسي. د ملګرو ملتونو پرمختیایي پروګرامونه، دوه ډوله پروژې په بر کې نیسي:

د DEX یا مستقیمې پروژې: دغه پروژې په مستقیمه توګه د ملګرو ملتونو د دفتر له خوا اجرا کېږي، چې د کنټرول او تفتیش د ادارې د څېړنو او تفتیش له محدودې څخه بهر دی. همدارنګه پیسې یې د اجرایي او یا وزارتونو د استازو له دخالت پرته اجرا کېږي.

د NEX پروژې: هغه پروژې دي، چې پیســې یې د اجرایي استازي یا د اړوند وزارت د نماینده په دخالت سره اجرا کېږي. د ملګرو ملتونو په پروګرام کې لګښــتونه، په CDR یا د لګښــتونو په صورتونو کې وړاندې کېږي. د لګښــتونو صورتونه، په هغو دریو میاشــتنیو رپوټونو او د تادیاتو په لست پورې اړوندېږي، چې د ملګرو ملتونو د دفتر له خوا طی مراحل شوي وي.

د ارزونې وړ سندونه

- د CDR لګښتونو صورت.
- د کال د ربع مالي رپوټونه.
- د پروژې، تخصیص او بودیجې سندونه.
- د مستقیمو غوښتنو لست.
- خدماتي او مشورتي تړونونه.
- د – م۱۶ فورم، د بانکي حساب صورت، د نغدي او جنسي شتمنیو د ثبتولو دفتر.
- نور سندونه لکه: د لېږدونې، ټرانسپورټ، بانکي تضمین، د بیمې او د اجناسو د قیدیت سندونه.
- د پروژې لارښود، د مشورتي ډلو یادښتونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

– د UNDP د حســابونو حسابي سیســتم، د اتلس په نامه په یو نړیول سیتسم کې ترتیب او ساتل کېږي.

د ملګرو ملتونو د پروژو په تفتیش کې باید د CDP سموالی وارزول شي. مفتشین باید په CDP کې د شاملو معاملو لست، د ملګرو ملتونو له مرکزي دفتر څخه انتخاب او تر څېړنې لاندې ونیسي.

د تادیاتو پورې اړوند د لګښــتونو او نور بنسټیز سندونه، چې د ځانګړي حساب له لارې ترسره شوي، د وزارتونو په اجرایي ځانګه کې موجود وي او باید له هغې لارې تر ارزونې لاندې ونیول شي.

– د ملګــرو ملتونو په پــروژو کې د رعایت وړ پیرېدنې کړنلارې ترڅنــګ، د پیرېدنې دولتي مقررې هم د تطبیق وړ وي.

– د پولیســو LOTFA هغه لګښتونه، چې د UNDP له خوا ورکول کېږي، سندونه یې باید د اجرایي ځانګې او د کورنیو چارو او مالیې وازتونو له خوا وارزول شي.

– د UNDP پــورې د اړوندو پــروژو په پلټنو او څېړنو کې، په معمــول ډول د تفتیش کتنې لاندې نیمګړتیاوې لري:

– نامعقول تادیات.

– بې اساسه تادیات.

– تر بودیجې لوړ لګښتونه.

– د کتګوریو ناسم تصنیف.

– د پیشکیو نه تصفیه.

– هغه مالیات چې ندي تر لاسه شوي.

– د مالیاتو نه وضع کول او بېرته یې نه تادیه کول.

– د تهیې او تدارکاتو د مقررې په پام کې نه نیول.

– اضافي او یا له تړون څخه بهر تادیات، د تړونونو ورک کېدل.

– د پروژې او د قراردادیانو د افر نا بشپړه پاتې کېدنه.

– د جریمې نه اخیستل.

– له منظورۍ پرته د تړون بیا نوي کول.

– د بانکي تضمین نشتوالی.

– د ثابتو شتمنیو د ثبت دفتر نشتوالی.

– د شتمنیو د فزیکي څېړنې نشتوالی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د پروژو د بشپړېدو په چارو کې ځنډ.
- د نغدي – بیلانسونو د دفترونو د ترتیبولو او د ساتنې نه ترتیب.
- د اداري پر نیمګړتیاوو، کمزوریو، ظرفیتونو او داسې نورو باندې د څارنې نشتوالی.
- د پروژې په ورو پرمختګ او له مرسته شوو پیسو څخه کار نه اخیستل.
- د کلنۍ رپوټ نه برابرول او د مدیریتي سیستم نشتوالی.
- په نړیوال بانک کې د CDR اوQFR-FMR حسابۍ ناسموالی.
- د پروژې د ترل کېدو پر مهال د نغدو او پیشکي پیسو بېرته نه اخیستل.
- له یو بل سره په اړوندو څانګو کې د پروژې د همغږۍ نشتوالی.

د مرستو د پلټنې او ارزونې په تړاو، د نړیوال تفتیش له ستندردونو سره سم، د تفتیش د نظر څرګندول:

- **د موافق نظر څرګندول:** موافق نظر هغه مهال وړاندې کېږي، چې مالي صورتونه، په ټولو مهمو برخو کې، په مناسبه بڼه او له مالي رپوټ سره په مطابقت ترسره او وړاندې شوي وي.
- د ځانګړې موضوع په ټینګار سره د تعدیل شـوي موافق نظر څرګندول: په دې برخه کې، هغـه موضوعات، چې مالي صورتونه اغېزمنوي، د بیا بحث لپاره تر نورو موضوعاتو بیلېږي؛ یعنی هغـه موضوع، چې پایلې یې په راتلونکــي پورې تړاو ولري او کېدای شي، په راتلونکي کې پر مالي صورتونو اغیزناک وي.
- **د مــشروط نظــر څرګندول:** هغه مهال مطرح کېږی، چې د موافق نظر د وړاندې کولو لپاره امکانات نه وي او د مشروطوالي موضوع په کې جوته وي.
- په مسوولیت کې د نظر څرګندول (د نظر نه څرګندول) دغه نظر هغه مهال وړاندې کېږي، چې مفتش پر دې و نه توانېږي، چې د تفتیش مناسب مدرکونه ترلاسه کړي.
- **د مخالــف نظــر څرګندول:** هغــه مها ل وړاندې کېــږي، چې ډېرې عمــده سرغړونې، مالي صورتونــه په بې ســاري توګــه اغیزناک کړي وي؛ یعنې د روښتیا د نشــتوالي او یا د مالي صورتونو د نیمګړتیا له امله، مخالف نظر وړاندې کېږي.

د تفتیش د لاسته راوړنو ممکنه دلیلونه:

هغه دلیلونه، چې له مخې یې د تفتیش لاسته راوړنې وړاندې کېږي.

- د قوانینو او مقررو په پام کې نه نیول.
- د د ندې په ترسره کېدا کې د کارکوونکو د لارښوونې په موخه د کړنلارې نشتوالی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

– د ناظرینو د څارنېز کفایت نشتوالی.

– انساني تېروتنې (هغه تېروتنې، چې کارکوونکي یې د کار په بهیر کې مرتکب کېږي).

– د کړنې او یا دندې د ترسره کېدو په موخه د کفایت نشتوالی (کارکوونکي، مهارت، وجوه او داسې نور...) د سمونې سپارښتونه.

– هغه لوري، چې سپارښـــتنه ورته کېږي، باید مشــخص شي، څو په راتلونکي کې یې اصلاح او تطبیق ته پاملرنه وشي.

– د خبرتیا او د اجراأتو د ښه والي په موخه، د مدیریت د ځانګې ځوابونه، باید د مدیریت په لیک کې ځای پر ځای شي.

– همدارنګه مفتش کولی شي، چې د ښو کړنو په تړاو، که وجود ولري هم خپل نظر څرګند کړي.

د تفتیش د رپوټ او د مدیریت د لیک د بېلګې په اړه لارښود:

د تفتیش رپوټ، د تفتیش د کار وروســتنۍ پایله ده، چې د تفتیش موندنې، سپارښــتنې او د نظر څرګندونې په بر کې نیسي. د مرستو او کریدټونو د ارزونې او پلټنې د پایلې په تړاو د تفتیش رپوټ لاندې مطلبونه په بر کې نیسي:

۱- د افغانستان د جمهوري ریاست مخاطب.

۲- سریزه.

۳- د تفتیش تر څېړنې لاندې مرجع مسوولیت.

۴- د تفتیش حدود او پولې.

۵- نظریې.

۶- د نظر څرګندول.

۷- تاکیدات.

د مدیریت لیک

د مدیریــت لیک د سپارښــتنو یوه ټولګــه ده. د چې تفتیش لاندې مرجــع د اداري ځانګې د قناعــت لپاره، د مدیریت په لیک کې، د مخکنۍ پلټنې د رپوټ سربېره، نور موارد لکه، د کنټرول پــه سیســتم کې نیمګړتیــاوې، د قوانینو او مقررو په پام کې نه نیونه، په کافي اندازه د ســندونو نه ســاتنه، د لګښــتونو په برخه کې نیمګړتیاوې، ناسم اجراات، بیا تمویلول او په معاملو کې نورې سرغړونې هم شاملېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مدیریت لیک لاندې مطلبونه په ځان کې رانغاړي:

- لرلید، سریزه.
- د تفتیش موخې.
- د تفتیش پراختیا او میتود.

سیستمونه او کنټرولونه

- د حسابدارۍ نظم یا تنظیم.
- د حسابدارۍ سیستمونه.
- د حسابدارۍ تګلارې، کړنلارې او ډولونه.
- معلوماتي سیستمونه او د کورني کنټرول ځانګه.
- د تېرو کلونو پورې اړوندې مسئلې.
- د پروژو پورې اړوندې لاسته راوړنې.

د تفتیش کړنلارې د تطبیق څرنګوالی

د ملګرو ملتونو د سازمان د انتوسای (INTOSAI) تفتیش د معیارونو له مخې، د مفتشینو کړنلارې او مسوولیتونه په لاندې توګه دي:

مفتشین مکلف دي، څو ترپلټنې لاندې مرجع له وضعیت څخه بشپړ معلومات ولري؛ لکه: کنټرولي نیمګړتیاوې، د تېروتنو او معاملو پایلو، د ضوابطو د ساتنې او خوندي کولو په تړاو بې کفایتي، چې د درغلۍ، د ناقانونو او یا نامناسبو لګښتونو، تر منظورۍ مخکې کړنو، ضایعاتو، په کار نه پوهیدنو او یا د رښتینولۍ د نشتوالي څرګندوی وي.

د اسیایي تفتیش عالي موسسې (ASOSAI)، د درغلۍ او اداري فساد د اصطلاحاتو په باب داسې تعریفونه وړاندې کوي:

۱- درغلي د هغو عمده حقایقو او معلوماتو پټول دي، چې په ټولیزه توګه د ناقانونو او بې ځایو مالي رسیدونو موندونکی وي.

۲- فساد، د کارکوونکو او یا یو شخص د ګټو د خوندي کولو لپاره د ناقانونو حقوقو د وړاندې کولو یا منلو په وسیله له عامه واکونو څخه د ناوړې ګټې اخیستنې او یا یې د اغیزناک کولو په موخه له هڅې او کوښښونو څخه عبارت دی.

۳- د تیروتنې یا بې نظمۍ اصطلاح، ترپلټنې لاندې مرجع په ضوابطو یا مالي صورتونو کې، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

غیرعمدو تېروتنو یا د موخې د ناسمې ښرګندونې یا د ځېنو مبلغونو د ښکاره کولو په معنا ده.

۴- د درغلۍ او تېروتنې یا خطا ترمنځ توپیر دا دی، چې درغلي په قصدي توګه سرته رسېږي، په داسې حال کې، چې تېروتنه یا غیرقصدي وي یا په سهوې سره ترسره کېږي.

د مفتشینو او دولت مسوولیتونه

د اداري مسوولیتونه

۱- اداره مکلفه ده، چې له همداسې اداري درغلیو او نورو ګډوډیو او تېروتنو څخه مخنیوی وکړي. همدا راز د هغو شتمنیو د ساتنې او خوندي کولو مسوولیت لري، چې د دوی تر کنټرول لاندې وي.

۲- تر هغه مهاله، چې اداره د تېروتنو د مخنیوي مسوولیت پر غاړه لري، باید د همداسې پېښو د رامنځ ته کېدو په کچه کې د کموالي راوستو په تړاو د سیستم له اغېزمنتیا څخه ډاډ ورکړي. په ځانګړې توګه د لاندینیو موردونو په تړاو:

– د یوحسابی اغیزناک سیستم رامنځ ته کول.

– د کورني کنټرول د یو سیستم مناسب عملیات (د منظورۍ د کنټرولونو او هغو کنټرولونو په ګډون، چې د دندو تفکیک په بر کې نیسي.)

- د مسلکي چلند د دستور په اړه د کارکوونکي له خبرتیا څخه ډاډ ترلاسه کول او له قانوني لزومیتونو څخه څارنه. همدار راز د دغو قانوني مجبوریتونه په رڼاکې د کړنلارو او شرایطو له کړنې څخه ډاډ ترلاسه کول. مفتشین د درغلیو او یا نورو بې نظمیو او ګډوډیو د مخنیوي مسوولیت لري.

۳- له دې سره سره، چې منل شوي کړنلارې باید داسې طرح او ډیزاین شي، چې له یو مفتش څخه په مناسبه توګه هیله وشي، چې ترتفتیش لاندې مرجع په مالي صورتونو کې د عمده ناسمو څرګندونو په تړاو، که هغه عمدي وي یا ناعمدي، څېړنه وکړي، کېدای شي، یادې ناسمې څرګندونې د درغلیو او اداري فساد او همدارنګه د تیروتنو په وسیله راڅرګندې شي. پر دې بنسټ، مفتش باید د درغلۍ او اداري فساد موضوع د تفتیش ترسره کېدل په دوو پړاوونو کې په پام کې ونیسي؛ یعنې د پلان جوړونې په پړاو او اجرایي پړاو کې.

د ښاروالیو تفتیش

لومړۍ برخه:

د ښاروالیو بنسټیز مکلفیتونه او دندې: ښاروالي یو ټولیز حکمي – حقوقي شخصیت دی، چې له قانون او نورو تقنیني سندونو سره سم د ورسپارل شویو دندو له لارې د ښارونو د اوسیدونکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښوليزو اړتياوو د تامينولو چارې په مخ بيايي.

د کابل ښــاروالۍ د افغانستان د اسلامي دولت د تشــکيل يوه څانګه ده، چې خپلې دندې او واکونه د ښــاروالیو د قانون په رڼا کې سر ته رســوي. د کابل ښاروالۍ يوه خپلواکه اداره ده، خو د نورو ولايتونو ښاروالۍ د سيمه ييزو ارګانونو د خپلواکې ادارې په عمومي رياست پورې تړلي دي.

ښاروالۍ د خپلو فعاليتونو په ساحه کې، ښاري ښوليزې طرحې (ماسټر پلان) لري، چې د ماسټر پلان د ښوليز پلان طرحه، له ښــاروالیو سره په ســلا د ښــاري پرمختيا وزارت له خوا برابرېږي او د وزيرانو شورا تر منظورۍ او تاييد وروسته پلي کېږي.

له ماسټر پلان څخه څارنه او کنټرول د ياد پلان د طرح کوونکي ادارې او ښاروالۍ پر غاړه دی.

د کابل ښاروال د قانون له حکمونو سره سم د ولسمشرۍ مقام له خوا ټاکل کېږي.

د ښاروالۍ تشکيل او بوديجه د ښاروالۍ له خوا ترتيب، اداري شورا يې تاييد او د ماليې وزارت تر ارزونې وروســته، د قانون له حکمونو سره ســم د دولت په بوديجه کې منعکس او د پړاوونو تېرولو په موخه د وزيرانو شورا ته وړاندې کېږي.

د ښــاروالیو بوديجې له دوو عادي او پرمختيايي برخو څخه تشکيل شوی، چې لګښتونه يې د ترلاسه شويو عوايدو په وسيله تمويلېږي.

په هغو حالاتو کې، چې د پرمختيايي پلان تطبيق د ښاروالۍ له مالي وجوهو څخه ناشونی وي، نو د دولت له بوديجې څخه ورسره مرسته کېږي.

د ښاروالیو عوايد په خپله ښاروالیو پورې اړه لري؛ ښاروالۍ د خپلو ترلاسه شويو عوايدو په پام کې نيولو سره خپل عادي لګښتونه له منظور شوي بوديجې سره سم چمتو کوي. د ښاروالیو د ټولو عايداتي سرچينو پيسې، د ځانګړي حساب له لارې بانک ته تحويلېږي.

د ښــاروالیو دندې او واکونه: ښــاروالۍ او ناحيې هره يوه په خپله محدوده کې لاندې دندې او واکونه لري:

۱-   د هغو ښــاريانو لپاره، چې په اړونده سيمه کې اوسېږي، د معيشتي اسانتياوو د برابرولو په موخه د لازمو تدبيرونو نيول.

۲-   د اړوندو مراجعو په وســيله، د ښاه ګانو، کاريزونو، حوضونو او د څښــاک اوبو د زېرمو د جوړونې، ساتنې او څارنې په موخه د لازمو تدبيرونو نيول.

۳- په ښــارونو او نواحيو کې د شــنو سيمو ســاتنه او رامنځ ته کول او همدا راز د شنو سيمو پراخول، د اړوندو ســيمو د پاکوالي او نظافت چارو ته پاملرنه او د ژوند چاپېريال ساتنې په موخه د اړينو تدبيرونو نيول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- په پلاني ممکنه سـیمو کې د خصوصي پانګه اچونې د جلبولو له لارې، د سـړکونو، سـپورټي ډګرونو، ټولیزو تشنابونو، حمامونو، منډه یی ګانو، مارکیټونو او فرهنګي او مدني مرکزونو د جوړولو په موخه د لازمو تدبیرونو نیول.

۵- له مقررې سره سم د اماکنو د بیو ټاکنه.

۶- له مقررۍ سره سم، د ښاروالۍ د ملکیتونو د کرایې تثبیت.

۷- د اړوندو ادارو په مرسـته، د حمامونو، رستورانو، هوټلونو، مېلمستونو، سماوارونو، د لامبلو حوضونو، سالونونو او د نورو خوراکي توکو له پاکوالي او نظافت څخه د ساتنې او څارنې په موخه د اړینو تدبیرونو ترلاس لاندې نیول.

۸- د ژوند چاپیریال ساتنې او د ناروغیو له خپرېدو څخه د مخنیوۍ په موخه د اړوند تدبیرونو په پلي کولو سره، له روغتیایي موسسو سره د مرستې په موخه د اړینو تدبیرونو نیول.

۹- له اړوندې مقررې سره سـم د هستوګنې کورونو او سوداګریزو سیمو د جوړولو په موخه د ځمکې نومرې د وېشلو په اړه د لازمو تدبیرونو نیول.

۰۱- د استملاک قانون له حکمونو سره سم د ځمکو استملاکول.

۱۱- د هستوګنې مرکزونو، سیمو او کوڅو د رامنځ ته کولو او جوړولو او د سړکونو د ساتنې او څارنې په چارو کې د ونډې اخیستنې په موخه د اړینو تدبیرونو نیول.

۱۲- د اړوندو ادارو له خوا، د ترانسپورټي وسایطو د سالمې ودې لپاره د لازمو تدبیرونو نیول.

۳۱- د خوراکـي توکـو په برابرولو او وېشـلو او د ژوندانه خدمتونو د ښـه والي په برخه کې د مرستې په موخه د تدبیرونو نیول.

۴۱- د بیو او د اندازه کولو له وسـایلو څخه څارنه (کنټرول) او په اړونده سـیمه کې د مټریک سیسټم تنظیمول او عامول.

۵۱- د سپورټ او بدني روزنې د پرمختیا په برخه کې د لازمو تدبیرونو نیول.

۶۱- د تنظیفي او د ښاري خدمتونو د نورو ګټورو فعالیتونو په ترسره کولو کې د خلکو د مرستو راجلبول.

۷۱- د اړوندو ادارو د مرستو او همکاریو په جلبولو سره د تاریخي او فرهنګي اثارو او ابدو په ساتنه، څارنه او ترمیم کې د مرستې لپاره د لازمو تدبیرونو نیول.

۸۱- د وګړو د سرشمېرنې (دیموګرافی)په برخه کې د مرستې په موخه د اړینو ګامونو اخیستل.

۹۱- دقانون له حکمونوسره سم دښاري خدمتونو دمحصول ترلاسه کول.

۰۲- په اړوندو سـیمو کې د اړوندو ادارو په وسـیله، د نالوستۍ پر وړاندې د مبارزې، د ټولیزو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او فرهنګي زده کړو د کچې د لوړولو، د خلکو د مســلکي زده کړو، د ټولیزو خدمتونو د شــبکو، د ټولیــزو زده کړو د موسســو او کتابتونونــو د پرمختیا په چارو کې د مرســتې په موخه، د لازمو تدبیرونو نیول.

۱۲- د قانون له حکمونو سره سم د لایحو تصویبول.

۲۲- د تر اثر لاندې ادارو او څانګو رهبري کول.

۳۲- اړوند ښار ته د خدمتونو د برابرولو په اړه د ناستو او غونډو رابلل او جوړول.

۴۲- د کلنۍ بودیجې، عوایدو او لګښــتونو پلان د تطبیقولو په برخه کې ګامونه اخیســتل او په لګښتونو کې د سپما په موخه د تدبیرونو نیول.

۵۲- د اداري شورا د پرېکړو پر اجرا څارنه (کنټرول).

۶۲- په ښاري سیمه کې د ترافیکي ودانیو او تاسیساتو په اړه د نظر څرګندول.

۷۲- د څارویو د حلالولو د ځای ټاکل او د قصابیو د روغتیایي چارو د ښــه ســمبالتیا په موخه پرې څارنه.

۸۲- د نرخپاڼو وېشل.

۹۲- د شرط پاڼو، ژمنپاڼو، تړونونو او د ښاروالۍ د ملکیتونو د اجارې څېړنه.

۰۳- د ښار په دننه کې د ویالو او لښتیو جوړول، ترمیمول او پاکول.

۱۳- د مراجعینو د منلو چارې ســمبالتیا، او د ښــاریانو شکایتونو ته پر وخت او عادلانه رسېدنه او د خپل واک په دننه د کړنو او پرېکړو څارنه.

۲۳- د اړوندو مراجعو په همکارۍ، د سیمې لومړنیو او بېړنیو ټولنیزو او اقتصادي اړتیاوو ته رسېدنه.

۳۳- د مړو د ښخولو د سیمو (حضیرو) تثبیتول.

۴۳- د سرې میاشــتې په همکارۍ په وړیا توګه د مجهول الهویه وو کسانو د تکفین او تدفین د چارو د سمبالښت په موخه د تدبیرونو نیول.

۵۳- د فني پلاوي د نظر پر بنسټ، د ورانېدو په درشل ودانیو د ړنګولو په اړه تصمیم نیول.

۶۳- د ښاروالۍ په استازیتوب د مرستو، ورکړو او اعانو منل او په دفترونو کې یې ثبتول.

۷۳- د اړوندې حوزې د امنیتی موظفینو په مرسته د خپلسریو ودانیو له جوړولو څخه مخنیوی.

۸۳- ښاري اصنافو ته د صنفي جوازلیکونو ورکول.

۹۳- د بهرنیو موسسو خدماتي کارکوونکو ته د جوازلیکونو ورکول.

۰۴- د اړونــدو ادارو پــه مرســته د زېرېدنو، مړینو او بې ځایه کېدنې پــه اړه د موثقو رپوټونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

راټولول او ثبتول او اړوندو مراجعو ته يې سپارل.

۱۴- د نرخپاڼو کوټلي تطبيق.

۲۴- د قانونوالۍ او د ټولنې د ټولنيزې ارامتيا او نظم د ټينګښت په برخه کې مرسته.

۳۴- د سيمې د اوسيدونکو له قانوني ګټو څخه د دفاع په برخه کې مرسته.

۴۴- د ټولنې په ودانولو او ښاري فرهنګ په ټينګښت کې هراړخيزه مرسته.

د ښاروالیو ښاري خدمتونه

ټولې دولتي ادارې او موسسې او نور حقيقي او حکمي اشخاص مکلف دي، چې د قانون له حکمونو سره سم، د ښاري خدمتونو د ترسره کولو په بدل کې ښاروالۍ ته محصول ورکړي.

تر خپل ملکيت زياته تصرف شوې ځمکه

کـه چيرې مستحق کس د ښاروالۍ له خوا يوه نومره ځمکه ترلاسه کړې وي، خو د خپل ملکيت په سند کې له درج شوي مساحت څخه زياته ځمکه تصرف کړی وي او پر متصرفه ځمکه باندې ودانۍ هم جوړه کړې وي، نو ودانۍ يې په بشپړه توګه تخريب او اضافه ځمکه بېرته ترې اخيستل کېږي.

کـه تر ملکيت د زياتې ځمکې تصرف، ټوليزې ګټې زيانمنې نه کړي، نو په لاندې ډول اجراات ترسره کېږي:

۱- کـه چيـرې د زياتې تصرف شـوي ځمکې بيه، د ودانۍ تر بيې لـږه وي، نو د ځمکې بيه د ورځې له نرخ سره سم، ښاروالۍ ته ورکول کېږي.

۲- که چيرې د اضافه تصرف شـوې ځمکې بيـه، د ورځې د بيې په پام کې نيولو سره د ودانۍ تر بيې زياته وي، نو د ښاروالۍ له خوا د ودانۍ بيه متصرف ته ورکول کېږي او ودانۍ د ښاروالۍ ملکيت ګڼل کېږي.

ښـاروالۍ مکلفې دي، چې د ښـاري پروژو تعميراتي نقشې په نمونوي بڼه (تيپيک او موډل) ډول چمتو او د ټاکلې بيې په بدل کې يې د اشـخاصو په خوښـه په لاندې توګه د هغوی په واک کې ورکړي:

۱- د هسـتوګنې ځمکې د نمونوي نقشې بيه، ټول تمام شوي لګښتونه جمع په سلو کې پنځلس سلنه ګټه.

۲- د سوداګريزو او صنعتي ودانيو د نقشې بيه، د ودانۍ د ټولې بيې په سلو کې دري سلنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوک د اقتصادي فعالیتونو د ترسره کولو په موخه، د ښــاروالۍ په ملکیت کې له شــاملې ځمکې څخه کار واخلي، مکلف دی، چې ښاروالۍ ته د تهجایي محصول ورکړي.

هغه شــخص چې سوداګریز مالونه، د ښــاروالۍ مارکیټ، منډه یي او نورو ملکیتونو ته داخل کړي، مکلف دی، اړونده ښاروالۍ ته د تهجایي محصول ورکړي.

هغه ګاډي چې د ښاروالۍ په تمځایونو کې دربېږي، خاوندان یې مکلف دي، چې محصول ورکړي.

ښــاروالۍ کولی شي، چې د تهجایي محصول د خپلو اړوندو کارکوونکو په وســیله یا له قانون سره سم د تړونونو پر بنسټ راټول کړي.

د ښارونو په پاکوالي او سمسورتیا پورې اړوندې چارې

د ښارونو د پاکولو او سمسورتیا پورې اړوندې چارې د نورو اړوندو ادارو د همکاریو او مرستو په راجلبولو د ښاروالۍ له خوا ترسره کېږي. سربېره پر دې د ښار د نظافت او سمسورتیا د ارزښت د څرګندولو او بیانولو په موخه، د ډله ییزو رسنیو له خوا اغېزناک مطالب او رپوټونه خپرېږي.

ادارې او ډله ییزې رســنۍ مکلفې دي، چې د ښــارونو او سیمو د نظافت، پاکوالي او سمسورتیا په برخه کې د اغېزناکو مطالبو په خپرولو سره له ښاروالۍ سره مرسته وکړي.

د ښــار د پاکوالي او سمســورتیا په اړه، ښاروالۍ، ادارې، ښــاریان او تصدۍ ګډ مسوولیتونه او مکلفیتونه لري.

هغه شــخص تادیبېږي، چې په سړکونو، عامو لارو، تفریحځایونو، سیندونو، ویالو او لښتیو کې فاســد مواد او نورې خاورې خزلې اچوي، چې د ســیمې پاکوالي ته زیان ورسوي، هغه کسان، چې د سړکونو، عامو لارو او کوڅو اوبو لارې د بندېدو لامل ګرځي، نو د تاوان پر ورکونو مکلف دي.

هغه کســان، چې د شــاروالۍ له اجازې پرته، د سړکونو، پیاده رویو په کیندلو لاس پورې کوي، تر تادیب سربېره، د خسارې پر جبرانولو هم مکلف دي.

د صفایۍ محصول

د صفایۍ محصول، د نغدو پیســو له هغې ټاکل شوې اندازې څخه عبارت دی، چې هر کال د ښــاري خدمتونو د ترسره کولو په وړاندې د لاندې شرایطو له مخې له حقیقي او حکمي اشــخاصو څخه ترلاسه کېږي:

۱- په هغه صورت کې، چې دولت یې د ورکولو توان ونه لري.

۲- د صفایۍ محصول د کفایت او اړتیا د پوره کېدو په اندازه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- په هغه صورت، چې يې خلک په ورکولو قادر او د هغوی د ځورېدو لامل نه شي.

۴- د صفايي راټول شوي محصول په نورو موردونو کې نه لګول کېږي.

ښاروالۍ د صفايۍ له پيسو څخه د لاندو خدمتونو په ترسره کولو مکلفيت لري :

۱- د ښاري سړکونو کرېړول، قيرول، رغول او روښانول.

۲- د سړکونو د دواړو غاړو او د ښار د نورو سيمو د ويالو او پليو لارو جوړول، تشول او پاکول.

۳- په تمځايونو کې د چتريو (سايه بانونو) جوړول.

۴- د عمومي پارکونو او نورو شنو سيمو ښکلی کول او د ترافيکي څراغونو ساتنه او څارنه.

۵- د عمومي کتارو جوړول؛ ساتنه او څارنه يې.

۶- د ښاري او اطرافي ګاډو لپاره د تمځای (پارکينګ) جوړول.

۷- د مجهول الهويه وو دهغه جسدونو ښخول چې هويت يې نه وي معلوم نا پيژندل شوي.

۸- له ښاره بهر ته د اوبلنو او جامدو کثافاتو لېږودل.

۹- د ګرځندو پلورونکو له شتون څخه د پليو لارو، پارکونو او تمځايونو تخليه کول.

۱۰- د مړو د پرېمنځلو لپاره د پرېمنځلو ځايونو جوړول.

۱۱- د ښار د حمامونو او غسل خانو لپاره د ځايونو ټاکل.

۱۲- د مقبرو (هديرو) لپاره د ځايونو ټاکل او د فاتحې لپاره د سالونونو جوړول.

۱۳- د هغو سيندونو او ويالو لپاره استنادي ديوالونه جوړول، چې د ښار په ساحه کې بهېږي.

۱۴- د ښار د داخلي پلونو او پلچکونو جوړول او رغول.

د حقيقي او حکمي اشـخاصو له نامنقولو جايدادونو څخـه د صفايۍ محصول د بيې د ټاکل شـوي جدول له مخې اخيسـتل کېږي؛ يعنې کله چې مفتشينو ته په ښاروالیو او ناحيو کې د مالي، حسـابي چارو او د عوايدو د څرنګوالي د څېړنې په موخه دنده سـپارل کېږي، نو دوی دې بايد تر ټولو وروستنې مرعی الاجرا لايحه راوغواړي او د فيصدي له مخې يې، د هستوګنو سيمو، د دولتي ادارو، د توليدي او صنعتي او د سوداګريزو ودانيو له درکه ترلاسه شوي عوايد وڅېړي او وارزوي.

د تمځايونو (اډو) محصول

ښاروالۍ د ښه ښاري خدمتونو د وړاندې کولو په موخه، په خپل ملکيت کې شامله يوه مناسبه سيمه د مسافر وړونکو ګاډو د درېدو لپاره ټاکي.

د تمځايونو په اړه هم ښـاروالۍ او هم چلوونکي او يا د ګاډو مالکين يو لړ مکلفيتونه لري. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښـــاروالۍ مکلفیتونه عبارت دي له: د ادارو له موافقې سره ســـم د ځمکو ټاکنه، ... د ځايونو تثبیتول، احاطه کول، پاکول، اوارول او کرېږ اچول، د ګاډو لارښود او د محصول د راټولو پورې د اړوندو چارو سمبالول.

د دې ترڅنګ د ګاډو مالکین هم مکلف دي، چې له اړوندو مقررو سره سم، محصول ورکړي. د ځمځای د داخلي نظم، دسـپلین او نورو لارښوونو په پام کې نیول، د دوی له بنسټیزو دندو څخه ګڼل کېږي.

د مســافر وړونکو ګاډو چلوونکي مکلف دي، چې د سـپرلۍ تر (۲۱) کیلوګرامه په اندازه بار په وړیا توګه ولېږدوي.

دولتي مسافر وړونکي ګاډي د محصول له ورکولو څخه معاف دي.

د ښاروالۍ د ملکیتونو د کرایې تثبیت

د ښـــاروالۍ ملکیتونه اپارټمان، دوکان، سرای، مســـافرخونه، رســـتورانټ، هوټل، مېلمستون، د مالونو ګدام، ژرنده، غرفه او هر راز هغه غیرمنقول ملکیت او تاسیسات، چې د معتبرونو سندونو له مخې، د ښاروالۍ په واک کې وي، په بر کې نیسي.

په ټولیزه توګه د تړون او کرایې په عقد کې دوه ډوله شخص؛ موجر او مستاجر شتون لري.

موء جرڅوک دی؟

کرایه ورکوونکی (موجر) هغه حقیقي یا حکمي شخص دی، چې خپل ملکیت په کرایه ورکوي.

مستاجرڅوک دی؟

کرایه اخیســـتونکی (مســـتاجر)، هغه حقیقي او حکمي شخص دی، چې د بل شخص ملکیت په کرایه اخلي.

تړونونه د یوه کال لپاره د اعتبار وړ دي؛ په استثنایي حالتونو کې د تړون ځمدیدول، د اړوندې ادارې په پرېکړه ترسره کېږي. د تړون تر پایته رسـېدو وروســـته، ملکیت د بیا لپاره په کرایه ورکول کېږي؛ باید یادونه وکړو، چې مخکني کرایه کښیناستونکي د لومړیتوب حق لري.

د تړون دواړه لوري مکلف دي، چې د تړون د فسخه کولو حالتونه د تړون په متن کې روښانه کړي؛ له دې پرته دواړه لوري د تړون د فسخ کولو حق نه لري. مګر د تړون د مودې د پایته رسېدو له امله. نور استثنایي حالتونه، له دغه امر څخه مستثنا دی.

که چېرې دواړه لوري غوښتي وي، چې په تړون کې د درج شویو شرایطو په پام کې نیولو سره تړون فسخه کړي، دوی مکلف دي، چې له ټاکلې مودې څخه یوه میاشت مخکې، د تړون د فسخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولو موضوع مقابل لوري ته ورسوي.

د یوه متر مربع ساحې، د تهجايي د کرايې د ټاکلو لپاره، چې عملا پکې سوداګريز فعاليت روان وي، لاندې فورمول پلي کېږي.

د کابل ښار د ماسټر پلان طرحه او تطبيق

د کابل ښــار ماســټر پلان د هېواد د پرمختيايي او اقتصادي پلان پر بنســټ، د کابل ښــار د راتلونکې پراختيا په موخه، د ښــار د وګړو د شــاخصونو د ودې، د ښــاري ترانسپورټ د سيستم د پلاني جوړښــت، د انجنيري شــبکو؛ د صنعتي، هستوګني او خدماتي ساحو په پام کې نيولو سره په یوه ټاکلې موده کې پلي کېږي.

ماســټر پــلان د ودانولــو د شرايطو رعايتول، د ماســټر پلان د پلي کوونکو اشــخاصو، ادارو او موسسو وجيبې تفکيک او ټاکي.

د کابل ښــار د ماســټر پلان توضيح او پلي کول، د بنســټيزو ودانيو د طرح او تطبيق رياست پورې اړه لري. د ماســټر پلان د پلي کېدو په موخه، د ښــار بېلابېلو برخو ته په کتنې سره تفصيلي پلانونه طرحه کېږي.

په اړینو حالاتو کې د کابل ښــار د ماســټر پلان تعديل، د ماســټر پلان د پلي کوونکي ادارې (ښاروالۍ) په وړانديز، د وزيرانو شورا په تاييد او د رياست جمهوري په منظورۍ سره ترسره کېږي.

په ښــار کې د موسســو او اشخاصو له خوا د پروژو طرح او د ودانيو جوړول، د کابل ښار له ماسټر پلان سره سم ترسره کېږي.

د کابل ښــار د ماســټر پلان د پلی کوونکي ادارې، ترافيکو رياست، د مخابراتو ادارې، برېښنا، اوبه رسولو، او اطفاييې له اجازې پرته د سړکونو، پليو لارو او عامه ډګرونو کيندل، جواز نه لري.

د ښــار په عامه شنو سيمو کې د هســتوګنو، سوداګريزو، فرهنګي او ټولګټيو ودانيو جوړول او همدارنګه د ښاري ساحې د ونو پرېکول او لېږدول جواز نه لري.

د هستوګنو، سوداګريزو او لوړپوړو ودانيو د جوړولو لپاره د ځمکې نومرو وېش او خرڅلاو

هغه شــخص د هســتوګنې ځمکو د وېش په لست کې شــاملېدلای شي، چې د لاندې شرايطو درلودونکي وي:

۱- پــه خپل ، دمېرمنې او یا د کوچني اولاد په نامه د کور يا د هســتوګني اپارتمان او د ځمکې نومرې و نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د اړوندې مرجع له لارې د جایداد نلرو فورمې ډکول او بشپړول.

دولتي کارکوونکي کولی شي، د یوې نومرې ځمکې د ترلاسه کولو په موخه خپل لیکلی غوښتنلیک، اړوندې ادارې ته وسپاري، چې د استحقاق له مخې به ورته د هستوګنې ځمکه تثبیتیږي.

د ځمکې نومرې د خرڅلاو او وېشلو عقد په لاندې حالتونو کې فسخه کېږي

که د کمېسیون د پریکړې تر نېټې شپږ میاشتې وروسته یې د هستوګنې ځمکې د نومرې بیه یې نه وي تحویل کړې. یا د ځمکې د بیې تر ورکولو دري کاله وروسته یې، د هستوګنې نومرې (۴۰٪) سلنه ودانیزې چارې نه وي ترسره کړې.

همدارنګه په هغه صورت کې، چې د سوداګریزو او د لوړ پوړي ودانۍ د ځمکې د بیې (۲۰) سلنه د تضمین پیسې یې د کمېسیون د پرېکړې تر نېټې وروسته د یوې میاشتې په موده کې د ښاروالۍ د امانت په حساب کې نه وي تحویل کړې.

دویمه برخه:

په ښاروالیو کې د پلټنې او تفتیش څرنګوالی

ښاروالۍ یو خپلواک بودیجوي واحد او ټولنیز جوړښت دی، چې هم عادي او هم پرمختیایي بودیجه لري. هغه عواید، چې له بېلابېلو مدرکونو څخه ترلاسه کېږي، د ښاروالیو بودیجه جوړوي. پر دې بنسټ، د ښاروالیو عواید له لاندې مدرکونو څخه ترلاسه کېږي:

۱- د مالیاتي منابعو عواید.

۲- د نامالیاتي منابعو عواید.

۳- دلاس مزدوری.

۴- مطالبات.

۵- متفرقه عواید.

۶- ټاکل شوي عواید.

۷- پورونه.

۸- بلاعوضې مرستې.

مالیاتي عواید

مالیاتي عواید د ټکسونو بېلابېل ډولونه لکه د صفایۍ، د جریمو، جوازلیکونو محصول او د مهندسۍ له فیسونوڅخه عبارت دي په بر کې نیسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نامالیاتي عواید

د ژوبڼ د ټکټونو د خرڅلاو، د فاتحه خوانیو او د جنازو د انتقال له عوایدو څخه عبارت دي.

د ستمزد عواید

د بدرفتو ځاه ګانو او شخصي املاکو د پاکولو اجرت او داسې نور ټولنیز خدمتونه.

مطالبات

مطالبات د ښاروالیو د طلب، د اشخاصو، شرکتونو او دولتي ادارو له ذمت څخه عبارت دی.

متفرقه عواید:

د قبالې او لوایحو د اجرا پر مهال د ودانیو او شخصي جایدادونو له خرڅلاو

څخه یو سلنه محصول په ځان کې را نغاړي.

ټاکل شوي عواید

د هستوګنې ځمکو د نومرو له خرڅلاو او د ښارګوټو، مارکیټونو له جوړولو او د منډه یي ګانو له عوایدو څخه عبارت دی.

پورونه

له دافغانستان بانک، مالیې وزارت او نورو وزارتونو او دولتي ادارو څخه د پور اخیستل.

بلاعوضې مرستې

د کورنیـــو او بهرنیو منابعو، موسســـو او انجوګانو له خوا د نغدي او جنسي مرســـتو له ورکړې څخه عبارت دی.

د ښـــاروالیو پـــه اړوندو څانګو کـــې، لاندې ادارې او دفترونه، د دغې ادارې په وســـیله تفتیش کېږي:

۱- مصارفاتي چارې، چې عادي بودیجه د اداري ریاســـت او پرمختیایي بودیجه د پلان ریاســـت له خوا په مصرف رسېږي.

۲- د عوایدو چارې، چې د عوایدو چارو ریاست له لارې ترلاسه کېږي.

۳- خدماتي ترونونه، د اداري ریاست له لارې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د ودانیزو او ترمیماتي چارو تړونونه، د پلان ریاست له لارې.

۵- د هستوګنو ځمکو او د لوړپوړو ودانیو د نومرو وېش پلټنه، د ملکیتونو ریاست له لارې.

۶- د هغو تړونونو او پروتوکولونو پلټنه، چې د ښـارګوټو، د هستوګنو اپارټمانونو د جوړولو په موخه، له کورنیو او بهرنیو موسسو سره عقد کېږي.

۷- د پلاني عمده ځانګړنو د تطبیق پلټنه.

۸- د خدماتي او ښاري ځانګو څېړنه.

۹- په استملاک ریاست کې، د استملاک شویو ځمکو د بیې تفتیش.

۱۰- د ښاري پلانونو د طرح او تطبیق ریاست د کاري چارو پلټنه.

۱۱- د ښار د سمسورتیا په اړه تفتیش.

۱۲- د نغدي او جنسي مرستو څېړنه او تفتیش.

۱۳- د ودانیزو او ترانسپورتي ګاډو تفتیش.

۱۴- د ښاروالیو له خوا د ښارونو د پاکوالي له چارو څخه څېړنه او تفتیش.

۱۵- د طلباتو او پورونو تفتیش.

۱۶- د ښار د سړکونو د ساتنې او مراقبت له چارو څخه پلټنه.

۱۷- تر جوړېدو لاندې ودانیو د ودانولو له چارو څخه تفتیش.

۱۸- د اداري ریاست د (م-۲۰) د دفتر له مخې د لګښتونو د چارو تفتیش.

۱۹- د متفرقه وو ځانګو تفتیش.

هغــه مهــال، چې محترمو مفتشــینوته د مرکز او ولایتونو د ښــاروالیو د پلټنــې په تړاو دنده ورســپارل کېږي، دوی مکلف دي، چې له لومړي شــخص سره تر پېژندګلــوۍ، د صلاحیت پاڼې تر وړانــدې کولو او د کار د خونې تر تثبیتېدو وروســته، خپل کاري پلان ترتیب کړي. په دې توګه، د لاندې دفترو او موضوعاتو د څېړلو په تړاو، کاري پلان ترتیبېږي:

- د نغدي اقلامو د ټاکلو په موخه د (م-۲۰) د دفتر، همدارنګه د معاشــونو او پېرېدنو د بابت تفتیش.

- د تحویلخونو، د نغدي او جنسي معتمدینو او د منظور شوي عادي او پرمختیایی بودیجې په تړاو د جلاجلا استعلامونو لیکل.

- د تړونونو غوښتنه.

- د عوایدو له ریاست څخه، د منډه یي ګانو، مارکیټونو او نورو جایدادونو د تړونونو غوښتنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- له پلان ریاست څخه د ساختماني او ترمیماتي چارو د تړونونو غوښتنه.

- د لوړپوړو ودانیو، سوداګریزو او هستوګنو سیمو د نومرو د وېشلو او پر اړو کسانو باندې یې د وېشلو او نورو مدرکونو په اړه د معلوماتو غوښتنه.

- د اړوندو ناحیو له لارې ترلاسه شوي عواید او د کال په بهیر کې د ښاروالۍ توحید شوي عواید د تفتیش وړ دي؛ همدا راز، د اټکل شــویو او ترلاســه شــویو عوایدو تثبیت او تشخیص او دبانکي آویزونو او نورو مدرکونو او سندونو غوښتنه. باید ووایو، چې د کاري پلان په ترتیبولو سره، ستاسې کار اسانه کېږي.

د پــلان له ترتیبولو سره جوخت، د نغــدي او جنسي موجودۍ پړاو پیلېږي. که د کارى پلان تر ترتیبېدو مخکې، نغدي موجودۍ پیل شي،ښوالی لري.

د سندونو په تفتیش کې باید لاندې مراتب په پام کې ونیول شي:

الف - په اداري ریاســت کې: د جنسي، نغدي او د بیه لرونکو سندونو د قید کېدو موجودۍ - د اړونــدو دفترونــو د موجودۍ د پایلو له تطبیق څخه ډاډمنتیــا او د فاضلو او باقي تثبیتول. د نغدي حوالو، مصرفي لګښتي سندونو، د وېش ټکټونو، د ځمکې او ملکیت د ثبت د کارتونو، د رسېد رپوټ د قید کېدو له موجودۍ څخه، ژوره څېړنه.

د تړونونو د چارو تفتیش: د بېلګې په ډول، د ناچاپو قرطاســیو او هغې قرطاســې د تړونونو تفتیــش، چې انجنیري جنســونه په بر کې نیسي. د هغو کورونــو او اپارټمانونو د تړونونو تفتیش، چې ښــاروالۍ، د خپلو اړوندو ځانګو د ګټې اخیســتنې په موخه، تــرې کار اخلي او په پای کې د هغو تړونونو تفتیش، چې د ښــاروالۍ اداري ریاســت پورې اړه لــري. د دې ترڅنګ، لاندې نور پروګرامونه هم د دوی د کار جز ګڼل کېږي:

- د پیرلو او تړونونو په برخه کې، موظف پلاوی، د اړتیاوو د تثبیتولو چارې وارزوي.

- د ځمــکې د ثبــت کارتونه وارزوي او د نفتي او غوړ لرونکو موادو د څېړنې کچې باید عملي او پلي کړي.

- د پلټنې پر مهال باید د موضوع معقول والي، اغېزمنتوب او اقتصادي توب په پام کې ونیول شي.

- د کال د پای موجودیو څېړنه او پلي کول او د تحویلدارانو او معتمدینو د فاضلو او باقیداریو تثبیتول.

ب- د عوایدو په ریاست کې پلټنه:

۱- د هغــو تړونونــو تفتیش، چې د عوایدو له خوا عقد شــوي او پلي کوونکي یې هم همدغه ریاست دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د څلــورو لوريو د تمځايونو، د ميوو او ترکاريو د مارکيټ، د ارتزاقي توکو لکه د وريجو، اوړه او غوړ او د کيمياوي سرې، د ســون لرګيو، چهارتراشــو لرګيو، ســپينو پروړو او د تيلو د منډيو د اجارې تړونونه.

- د ښارونو د نخاس، کله داغي او کله ميخي تړونونه.

۲- تر تفتيش لاندې کال د عوايدو د تحويلۍ د اويزونو او سندونو د ثبتېدو د څرنګوالي ارزونه، چې په قيدي توګه بايد روښانه شي.

سربېره پر دې بايد لاندې موضوعات هم وڅېړل شي:

د څېړل شــويو کلونو په بهير کې، د کابل ښــاروالۍ د عوايدو مجموع؛ له دغو عوايدو څخه څومره يې لګول شــوی او څومره يې د دولت د عوايدو په حســاب لېږدول شوي؛ د دولت حساب ته د عوايدو د نه لېږدېدو په صورت کې، دغه موضوع بايد وارزول شي.

د صفايۍ پيسې د تحويلۍ په موخه تدبيرونه

ج- د ملکيتونــو د معينيــت پــه برخه کې: په ټوليزه توګه د ښــاروالیو ملکيتونــه اپارتمانونه، دوکانونــه، سرايونه، مســافرخونې، ګودام، ژرنــده، غرفې او هر ډول هغــه غيرمنقول ملکيتونه او تاسيسات په بر کې نيسي، چې د قانوني معتبرو سندونو له مخې، د ښاروالۍ په واک کې وي.

د سوداګريزو او هستوګنو نومرو د ځمکې وېش (له ماستر پلان او تفصيلي پروژو سره سم) او د لوړ پوړو ودانيو د نومرو (ســوداګريزه ساحه) د قيدۍ څېړنه. د هغو تړونونو په اړه بايد څېړنه وشي، چې د هســتوګنو اپارتمانونو د جوړولو په برخه کې، له بهرنيو او کورنيو موسســو سره عقد شوي او کار يې بايد وارزول شي، چې څومره ترسره شوی دی.

د- د ساختمانۍ معينيت په برخه کې: (د اساسي ودانيو د طرح او تطبيق رياست).

۱- د ماســتر پــلان پلي کول او د موجهــو دليلونو په وړاندې کولو سره په ماســتر پلان کې د تغييراتو او بدلونو وړانديز.

۲- د ســاختماني ترميماتي او داســې نورو پر پلاني شاخصونو باندې خبرتيا؛ د پلان د ترسره کېدو کچه او له اړوندو ستونزو سره د زياتوالي او کموالي څرنګوالي.

۳- له خپلسرو ودانيو څخه د مخنيوي په برخه کې خبرتيا.

۴- په ماستر پلان کې د هغو شاملو ساحو د تخريبولو په برخه کې له اخيستل شويو تدبيرونو څخه خبرتيا، چې د پارکونو، ښوونځيو، روغتونونو او وړکتونونو لپاره په پام کې نيول شوي، خو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

هستوګنو ځمکو تبدیل او د خلکو له خوا ودان شوي دي.

۵- د هغو لوړ پوړو ودانیو (سوداګریزې ساحې) له پر وخت جوړېدو څخه تفتیش او د هغو ځمکو بېرته مستردول، چې په ټاکلي وخت کې نه دي جوړ شوي.

۶- پر دې خبرتیا، چې د کابل ښار د اوسیدونکو د بې کورۍ ستونزې د اوارۍ په اړه په راتلونکي کې د هستوګنې کومې پروژې په پام کې نیول شوي او د مهندسۍ نقشې د طرحې په برخه کې یې څومره پرمختګ شوی.

۷- په ښاري پروژو کې له سپینو نومرو څخه تفتیش.

و- د پلان ریاست په برخه کې:

۱- د پرمختیایي بودیجې څېړنه.

۲- د هغو ځمکو د بیې ورکول، چې د هستوګنې او لوړ پوړو ودانیو د پروژو تر استملاک لاندې راغلي.

۳- د هغو تړونونو څېړل، چې په دې موخه عقد شوي دي.

۴- د پلاني عمده شاخصونو پلي کول.

سربېره پر دې، لاندې فقرې دې هم وڅېړل شي او رپوټ دې وړاندې شي:

هغه جنسونه، چې د قراردادیانو له خوا سپارل شوي، له بېلګو سره یې تطبیق شي.

د ښاروالۍ د اشخاصو، موسسو او دولتي ادارو د ذمت د طلباتو له تصفیې او تحصیل څخه خبرتیا. د جنسي معتمدینو د ذمت اجناسو د کال د وروستیو موجودیو د ترسره کېدو څېړنه او د فاضلو، باقي د پایلو د تثبیت څرنګوالي، تصفیه یې او نور موضوعات، چې د څېړنو په بهیر کې د کنټرول اړتیا رامنځ ته کوي، د ادارې د محترم مقام تر اجازې وروسته به وڅېړل شي.

د ادارې وضعې او تر تفتیش لاندې ادارو د کړنو په بهیر کې د ښه والي او نظم د رامنځ ته کېدو په موخه، باید په وروستني رپوټ کې اصلاحي نظریات وړاندې شي.

د دوستو هېوادونو له خوا د شویو مرستو له څرنګوالي څخه څېړنه باید د لارښوونو او متحدالمالونو له مخې ترسره شي.

- د لګښتونو په برخه کې، د هغو پېربېدنو په اړه، چې په جدولونو کې حواله کېږي، باید د جنس د پېربېدنې موضوع او اړتیايې روښانه شي. په پرچون جنسونو کې باید د نرخ اخیستنې پاڼه او مقایسوي پاڼه، د جدولونو ضمیمه وي. د جنس د تسلیمۍ له صورت، د رسید راپور له ترتیب او د معتمد له لاسلیک څخه باید ډاډ ترلاسه شي او د وېش په برخه کې یې، چې کومې مرجع ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپارل شوی، د (ف ،س ۵) فورم له مخې باید معلومات وشي او همدارنګه د رسید راپور په بېل او فورم کې د کتنې پلاوي نظر یو اړین امر ګڼل کېږي.

- پـه تړونونـو کې د ټیټ نرخ د تثبیت په موخه، د اویز وړاندې کول او د پرتلنې صورت یې، د ضمیموي پاڼو او د نورو سوابقو او د تړون او شرطپاڼو د داوطلب مجلس د پلاوي د نظر مطالعه، د مفتشینو د کار جز ګڼل کېږي او د تهیه او تدارکاتو له قانون سره سم باید د سموالی او ناسموالي په اړه یې معلومات ترلاسه شي.

د تړونونو تادیاتي حوالې باید پر عایداتو د مالیاتو قانون د (۷۳) او (۶۵) مادې پر بنســټ، په هر اړخیزه توګه وڅېړل شي.

- پـه عوایدي تړونونـو کې هم د لوړ افرونو څېړنه مطرحه ده؛ د تړونونو او شرطپاڼو سـوابق او سـندونه باید مطالعه شي، په داوطلبۍکې هغه تر ټولو ټیټ نرخ، چې تثبیت شـوی، تر څېړنې لاندې ونیول شي، چې همداسې موارد د منډیي ګانو، دولتي مارکیټونو او نخاسو کې زیات د بحث وړ وي. همدا راز، د عوایدو په تحویلولو کې د ځنډ موضوع او د سندونو په ضمیمه کې د بانکي آویزونـو شـتوالی د پـام وړ دی، چې په دې برخه کې باید له لازم دقت څخه کار واخیســتل شي. سربېـره پر دې، د مالیــه وو او صکوکو تحصیل هم د قراردادیانــو د وجیبو جز ګڼل کېږي، چې د تفتیش پر مهال باید ورته جدي پاملرنه وشي.

- د ساختماني او ترمیماتي چارو په تړونونو کې، د افرونو په وسیله د تر ټولې ټیټې بیې تثبیت، د بیه لرونکو بېلونو پر بنســټ، د قراردادي حقوقو د ورکړې فیصدۍ د پیش پرداخت موضوع، د تړون د شرایطو له مخې د کار د پرمختګ د فیصدۍ په تړاو د سرکار پلاوي د نظر وړاندې کول، د پروژې د کار په بشپړولو کې د ځنډ موضوع، د اضافه کاریو تثبیت او د تړون لپاره مواد، د تهیې او تدارکاتو قانون له مخې، د مالیې او صکوکو وضع کول او تحصیل هم باید تر څېړنې ونیول شي.

پـه همدې توګه، په سـاختماني پروژو کې د لښــتیو د جوړولو په برخه کــې د اوبو د لارو او کانالیزاسیونونو، اوبه رسولو او د برېښنا سیستم تر غور او مطالعې لاندې ونیول شي. د بېلګې په توګه ښــاروالۍ غواړي، چې د پول ابچکان د سړک د غاړې لښتی جوړه کړي؛ دغه موضوع باید په لومړیو پړاوونو کې د پلان جوړونې پر مهال، په ژوره توګه وڅېړل شي، چې بالاخره د لښتیو اوبه د کومې ســیمې پر خوا بهېږي، په هغه صورت کې چې د اوبه مسیر له عمومي سړک سره وصل شي او د سړک لښتی یې د بشپړو تېرولو امکانات و نه لري، نو طبعي ده، چې اوبه د خلکو کورونه او یا سړک لاندې کوي او خلکو او عامه تاسیساتو ته د پام وړ زیان اړوي. باید ووایو، دا ډول لګښت ته، بې ځایه لګښــت وایي. فني او اداري مفتیش د پلان په پاڼو کې له همداســې موردونو سره په مخامخېدو، باید لومړني او نهایي براوردونه تشخیص کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د ساختماني چارو د تړونونو پروژې، چې د سړکونو د جوړولو او ترمیمولو، د لښتیو د جوړولو او ترمیمولــو، د ډبرو د اېښــودلو او داســې نورې چارې پــه بر کې نیسي، باید لومـړني او ثانوي براوردونه ولري؛ باید یادونه وکړو، چې د ســندونو او براورد د نشــتوالي په صورت کې، ســندونه نیمګړي بلل کېږي، چې باید ورته پاملرنه وشي. د ســاختماني تړونونو لپاره په پرمختیایي بودیجه کې د تخصیص شتون یو حتمي امر دی او همدارنګه په ښار کې باید د پروژو د لومړیتوب موضوع هم تر څېړنې لاندې ونیول شي، چې ښاروالۍ په پیل کې کومو پروژو ته لومړیتوب ورکوي.

- د عوایدو د تړونونو په برخه کې، چې د ښــاروالۍ د عوایدو ریاست له خوا یې پراوونه وهل کېږي او د منډیي ګانو، دولتي مارکیټونو، نخاســو، تمځایونو او داســې نورو دولتي جایدادونو حق الاجارې په بر کې نیسي، د تړون او شرطپاڼې د شرایطو پر بنســټ، له پولي تعرفې سره بانکي آویز تطبیــق او همدارنګــه د څنډ موضوع تر پلټنې لاندې ونیول شي او د تــړون په اړه باید څرګندتیا موجوده وي. که چېرې مستاجر خپلې میاشتنۍ کرایه د میاشتې تر پایه تحویل نه کړي، نو د (۱۰) ســلنې جریمې تابع وي، چې د قرارداد شویو عوایدو له سرجمع څخه د محاسبې وړ ودی؛ سربېره پر دې، د عوایدو تحویلي صورت باید د تړون له مبلغ سره تطبیق شي. په دې توګه محترم مفتشین کولی شي، د کنټرول او تفتیش ادارې د اجازې تر ترلاســه کولو وروســته، له مارکیټونو، سرایونو او منډه یي ګانو څخه عیني کنټرول ترسره کړي، څو مستاجرین له خلکو څخه زیاتې پیسې وانخلي.

په داسې حال کې، چې د دولتي جایدادونو د اجارې موده د اجارې په لایحه کې تثبیت شوې، خو داســې پېښې رامنځ ته شوي، چې د ځینو ولایتونو ښــاروالۍ خپل یو شمېر ملکیتونه له (۱۰) تــر (۱۵) کلونــو پورې په اجاره ورکړې، چې دغه چارې د افغانســتان د قوانینو له روحیې سره سر نه خوري او ناقانونه ګڼل کېږي. دغه موضوع هم باید په ژوره توګه وڅېړل شي. محترم مفتشــین د ځمکې د توزیع مدیریت د دفتر له مخې د لړلیک تر بیرون نویس کولو وروســته لاندې موضوع ته پاملرنه وکړي:

نوم،۲- د پلار نوم ۳- ولدیت ، ۴- د تذکرې ګڼه، پاڼه، ټوک، له شــهرت سره ســم د هســتوګنې ســیمه او داسې نور مسایل، چې په ښکاره توګه راڅرګندېږي؛ همدارنګه د ښاروالۍ کارکوونکي د سندونو د جعل او تزویر په تړاو پوره پوهه لري؛ د بېلګې په توګه، د یو کس پر نامه باندې کرښه ایســتل او د بل کس نوم ثبتول او درجول، چې دغه موضوع د زیاتې څېړنې او ارزونې اړتیا رامنځ ته کوي. بله موضوع، د لوړپوړو ودانیو د نومرو وېش دی؛ د ښــاروالۍ او اړوندو ناحیو انجنیران او کارکوونکــي د نومــرو په وېش کــې زیات رول لري؛ هغه دا چې، کله چــې د لوړ پوړې ودانۍ نومره د مامورینو د ورور، زوی یا د دوی په خپل نامه باندې ووېشل شي، نو ورسره جوخت دویم لاس حاضر دی، یاده نومره په ډالري بیه نه په افغاني، وپیري. که څه هم د دغه موضوع په تړاو د کســانو موندل ګران برېښي، خو مفتشین د خپلو ځانګړو مهارتونو په مرسته کولی شي، د موضوع

(c) ketabton.com: The Digital Library

واقعیت ته لاسرسۍ پیدا کړي.

- لــه لوړپــوړو ودانیو څخه د څېړنې موضوع او له نوې لایحې سره ســم د فی متر مربع د بیې تثبیتول او د ښــاروالۍ په حســاب کې یې د تحویلۍ صورت، د کاري پروسې بله موضوع ده، چې په دې اړه باید بشــپړه هڅه وشي؛ محترم مفتشین دې د موضوعاتو د پلټنې او څېړنې پر مها ل، د هســتوګنو، ســوداګریزو او لوړ پوړو ودانیو په ګډون د دولتي ځمکو د بیې لایحه راوغواړي او تر څېړنې لاندې یې ونیسي. د لوړپوړو ودانیو د نومرو د تحویلۍ د آویزونو تطبیق باید د مساحې د اصل له مخې وڅېړل شي. د مساحې د اختلاف او پولي توپیر په صورت کې دې د کنټرول او تفتیش اداري د اجازې تر لاســه کولو وروســته، د ادارې د فني پلاوی او د ښــاروالۍ د استازي په ګډون د مســاحت کچه واخلي او له ښاري ماســټر پلان سره یې هم تطبیق کړي، چې له تفصیلي پلان سره پــه ټکــر کې نه وي. سربېره پر دې، زیاتره لوړپوړي ودانــۍ، چې د دریو منزلونو د جوړولو اجازه لري، خو د دې پرخلاف، په پنځو یا شــپږو منزلونو کې جوړې شــوي دي، چې دغه لړۍ که له یوې خوا د ښــار یا پروژې څېرې (نما) ته زیان رســوي، له بلې خوا احتمالي خطرونه هم په بر کې لري، لکه څرنګه چې بېلګې یې په هغو جوړو شــویو هوټلونو کې لېدلی شــو، چې په تایمني سیمه کې ودان شوي دي.

- د هغو ساختماني ښارګوټو او پروژو د جوړولو په تړاو، چې د جوړونې چارې یې له اشخاصو، شرکتونو او بهرنیو موسسو سره عقد او پروتوکول کېږي، باید لاندې ټکي په پام کې ونیول شي:

۱- ځمکه د دولت ملکیت دی او که شخصي ده؟

۲- په تړون کې د متعاقدینو وجیبې او مکلفیتونه وڅېړل شي.

۳- د تړون د پیل او پای نېټه وڅېړل شي.

۴- د کانالیزاسیون او د سپتیکو څاه ګانو موضوع ته پاملرنه وشي.

۵- د پروژې د نقشو او اسکیج ترتیب او د بلاکونو، اپارټمانونو او منزلونو شمېر وڅېړل شي.

۶- د پروژې تر بشپړېدو وروسته، د خرڅلاو له درکه د ښاروالۍ ټکس او عواید وڅېړل شي.

۷- له اسکیج سره سم دسړکونو،پارکونو او دسړکونودغاړې لښتیو تثبیتول.

۸- د کافي پانګې او جواز د درلودلو په اړه د ښارګوټي د خاوند د ژمنتیا موضوع څېړل.

۹- د پروژې تر مساحت د زیاتې ځمکې له غصبولو څخه د مخنیوی موضوع باید په پام کې ونیول شي.

۱۰- د هېواد نافذه قوانینو، د ښاروالیو مقررو او لایحو ته پاملرنه.

۱۱- د وزیرانو شورا له خوا د پروژې د منظورۍ او د ولسمشر له خوا د تایید موضوع پراوونه باید تېر شوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کـه چېـرې د پروژې د جوړولو لپـاره دولتي ځمکه تر بحث لاندې وي، بايد د يوې بسـوې يا يوه متره مربع ځمکې بيه تثبيت او د لوړو چارواکو له خوا منظور شـوی وي. او پيسـې يې بايد د مقاولې يا تړون د منځپانګې له موادو سره سم د ښاروالۍ په حساب کې تحويل شي.

سربېـره پر دې ښـاروالۍ حق لري، چې د ځمکې د خرڅلاو ترځنـګ، د بلاکونو د خرڅلاو د فيصـدۍ په توګه يـو ځانګړی ټکس له قرارداد کوونکي لوري سره لاسـليک کړي. بايد ووايو، چې دغه ټکس د ښـاروالیو د عوايدو لپاره يو ښـه مدرک ګڼل کېږي. که چېرې ځمکه شخصي وي او د ځمکې مالک وغواړي ښـارګوټی پرې اباد کړي، نو د ښـاروالیو د حقوقو فيصدي بايد په تړون کې تثبيت شي. د ځمکې له بيې او اپارټمانونو له خرڅلاو سره د بانکي اويزونو تطبيق هم د مفتشينو د کار جز ګڼل کېږي، چې د نه ترلاسه کېدو په صورت کې، موضوع تر پلټنې لاندې نيول کېږي.

بايد ووايو، چې په دواړو حالتونو کې له ښاري ماسترپلان سره د پروژو تطبيقول، يو اړين امر ګڼل کېږي.

- د سړکونو قيرکول او ترميمول د ښاروالیو له مهمو دندو څخه ګڼل کېږي؛ که چېرې ښاروالۍ په دغو برخو کې له چا سره تړون لاسـليکوي، نو سـندونه يې بايد د ښـاروالیو د پلان يا د پاليسۍ د طرحې او انسجام رياست له لارې ترلاسه شي. د سړکونو د موضوع په تړاو، چې د فني او اداري څېړنــې اړتيا رادمخه کوي؛ د اداري مســايلو په برخه کې بايد لانــدې موضوعات تر څېړنې لاندې ونيول شي:

۱- د تړون مواد، سـاختماني شرکتونه، د جواز او اساسـنامې شـتوالي، د کار د وسايطو او نورو وسايلو درلودل، د نورو افرونو په پرتله د بيې ټيټوالي په بر کې نيسي.

۲- بېل بيې پر وړاندې د پولي ورکړې يا تادیې موضوع.

۳- د تهيه او تدارکاتو او پر عايداتو د مالياتو قانون له مخې، د مالياتي مکلفيتونو ترسره کول.

۴- د سـړک اوږدوالی، د کار حجم، په کار کې د وروسـته پاتی موضوع او د ځنډېدو جريمه څېړل کېږي.

۵- د هغو سـاحو د استملاکولو موضوع، چې د سـړکونو په اوږدو کې واقع ده او له اشخاصو سره يې د تصفيې موضوع.

۶- د ترسره شويو چارو د بېل پر بنسټ د پولي وجوهو ورکړه او د سرکاري پلاوي نظر.

۷- د هغو موادو کنټرول، چې د سړک په رغنيزو او ترميماتي چارو کې ترې کار اخيستل کېږي، چې په دې برخه کې د مفتشينو له ډلې سره د فني پلاوي شتون اړين دي.

۸-د تـړون لــه محتوياتو سره سـم د پروژې بشـپړول او د زماني ځنډ په صـورت کې د قانوني

(c) ketabton.com: The Digital Library

جریمې وضع کول.

۹- له شرطپاڼې او تړون له موادو سره سم د قراردادۍ له خوا د مکلفیتونو سرته رسول او د قرار داد ورکوونکي لوري (د پروژې مالک) ته د سړک د سپارلو صورت.

د عوایدو لپاره هغه لایحې، چې د کلتوري معینیت له لارې یې پراوونه وهل کېږي:

په همداسې موردونو کې پلټنه په داسې توګه ترسره کېږي، چې د ثبت او راجستر کتابونه وکتل شي او د سوداګریزو لایحو شمېر بیرون نویس شي، د لایحو د ټکس اندازه، چې له کومو مراجعو څخه یې منظوري اخیستل شوی، راوغوښتل شي؛ همدا راز په دې اړه، چې د محصول له درکه په څومره شمېر لایحې تحصیل او څومره پاتې دي او همدارنګه په دې برخه کې د ښاروالۍ اجراات مطالبه شي. سربېره پر دې دغه مسله چې د ژوبڼ عواید په کوم حساب کې تحویل شوی او میاشتني، کلني عواید یې وڅېړل شي.

د ښاروالۍ ښاري خدمتونه، چې تر دې وړاندې د بیو د کنټرول په نامه نومول کېده، خو اوس بیې د یاد ریاست له خوا نه کنټرولېږي، ځکه چې اوسمهال په هېواد کې آزاد بازار واکمن دی؛ د دغه ریاست دنده د روغتیایي استازي په شتون په بازار کې یوازې د جنسونو په ځانګړي توګه د خوراکي توکو د روغتیایي او ناروغتیایي اړخ څېړل دي.

- د ښاري پلانونو د طرح او تطبیق په ریاست کې باید د خپلسرو کورونو له جوړولو څخه مخنیوی او د ماسټر پلان په سیمه کې د شاملو هغو ودانیو ورانول، چې په خپلسري توګه ودانېږي تر څېړنې او ارزونې لاندې ونیول شي.

د ښاروالیو د تنظیفاتي چارو څېړنه

۱- د جنسي، نغدي او د بیه لرونکو سندونو د قید کېدو موجودۍ - د اړوندو دفترونو د موجودۍ د پایلو له تطبیق څخه ډاډمنتیا او د فاضلو او باقي تثبیتول.

۲- د نغدي حوالو، مصارفاتي محاسبوي سندونو، د وېش ټکټونو، د زېرمې او ملکیت د ثبت د کارټونو، د رسېد رپوټ د قید کېدو له موجودۍ څخه، ژوره څېړنه.

۳-دا باید وڅېړل شي، چې تر څېړنې لاندې کلونو په بهیر کې، د عوایدو له اړوندو مدرکونو څخه څومره عواید راټول شوی او څومره یې د دولت د وارداتو په حساب کې لېږدول شوی او همدارنګه د عوایدو له راټولو څخه باید بشپړ ډاډ ترلاسه شي.

۴- د څېړنې پلاوی، تر څېړنې لاندې مرجع کې د څېړنې ترڅنګ باید عیني کنټرول هم ترسره کړي، موضوع روښانه او اداره تر کنټرول مخکې په جریان کې واچوي. د بېلګې په توګه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ورځنیو عوایدو څخه کنټرول.

باید ووایو، چې د عیني کنټروال په تړاو باید بېل رپوټ چمتو او وړاندې شي.

۵- محترم پلاوی باید دا موضوع وڅېړي، چې د ښـــاروالۍ د تنظیف ریاست د ښاري خدمتونو په برخه کې، کوم تدبیرونه ترلاس لاندې نیولي او پلي کړی او پایلې یې څه دي؟

۶- هغه تړونونه، چې د تنظیف ریاست په کچه صورت موندلي، باید په ژوره توګه وڅېړل شي.

۷- دا موضوع باید وڅېړل شي، چې د کابل ښاروالۍ د تنظیفاتو ریاست د تېرو کلونو د باقیاتو او طلباتو د ترلاسه کولو او راټولولو په برخه کې، کوم اغېزناک ګامونه اخیستي دي.

۸- پـــلاني ځانګړنـــې، په ځانګړي توګه د کابل ښـــار د تنظیف پلان وڅېړل شي او په چارو کې د ځنډ او وروسته پاتې کېدو په صورت کې، لاملونه یې وارزول شي.

۹- دا موضوع باید وڅېړل شي، چې د کابل ښاروالۍ د تنظیفاتو ریاست ترڅېړنې لاندې کلونو پـــه موده کـــې له کورنیو مدرکونو (عادي – پرمختیایي بودیجې) او بهرنیو منابعو (مرســـتو) څخه څومره پیسې ترلاسه کړي، او څومره یې د بیارغونې او بیاجوړونې په چارو کې لګولي او څومره نور یې پاتې دي. لګښتونه باید د قانونیت، اغېزمنتوب او اقتصادي توب له پلوه وارزول شي.

۱۰- د تنظیفاتو په محترم ریاست کې د ټولو شتو کمیو، نیمګړتیاوو او د مقررو د نقض موارد، تر یو بېل سرلیک لاندې، په اداره کې د چارو د ښه والي او ښه تنظیم او انسجام په موخه د سمونې او اصلاحي نظر له وړاندې کولو سره یو ځای د څېړنې د پایلې په رپوټ کې وړاندې شي.

د ښار د ساتنې او څارنې په برخه کې پلټنې

د ښـــار په ســـاتنه او څارنه کې، چې د حفظ او مراقبت ریاســـت له خوا ترسره کېږي، تر ټولو لومړۍ، د ښـــار د پاکوالی او صفایۍ موضوع مطرحـــه ده. په دې برخه کې، له اضافي موادو څخه د لښـــتیو، پارکونو، ســـړکونو، د فرعي کوڅو پاکول، د بار وړونکو ګاډو په وســـیله د سړک د غاړو د اضافي شیانو باراخیستنه، چې له ښار ه بهر لېرې سیمو ته لېږدول کېږي، په هر اړخیزه توګه ارزول کېږي. په همداســـې موردونو کې د تیلو د تثبیت او ســـنجولو، او په هر کیلومتر کې د پیرې تثبیت هم تر څېړنې لاندې راځي. همدا راز د ښـــار د پاکوالي په تړاو تدابیر او ترسره شـــوی پلان هم باید تر پلټنې لاندې ونیول شي.

د ژوند چاپېریال ته پاملرنه

د ژوند چاپېریال له طبیعي او روغتیایي منابعو څخه د دوامدارې ساتنې اوثبات په موخه، باید

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاروالۍ د خلکو او اړوندې ناحیې په مرسته، تنظیفي پروګرامونه ترلاس لاندې ونیسي.

ښاروالۍ باید د انځوریزو او غږیزو رسنیو له لارې، د ښار د تنظیفي چارو د سمونې، د نیالګیو د ایښودلو او د کورونو د مخ لښتیو د ودانولو فرهنګ د خلکو ترمنځ دود او تبلیغ کړي.

د ژوند چاپېریال د پاک ساتنې په موخه، د ویالو هراړخیز تنظیم او د کثافات دانیو ایښودل هغه څه دي، چې د ژوند چاپېریال له ککړوالي څخه د مخنیوي په موخه اړین ګڼل کېږي.

ساتل شوې سیمې، لکه شنې ساحې، ملي پارکونه، د طبیعي آبدې او د منظرې ساحې باید خوندي او وساتل شي.

د لوړ پوړو ودانیو د سبتیک څاه ګانو د کیندلو په برخه کې، چې تر ځمکې لاندې اوبه د ککړوالي لامل ګرځي، پاملرنه وشي.

د کابل ښاروالۍ (د سرسبزۍ ریاست) باید له ایښودل شویو نیالګیو څخه په جدي توګه څارنه او ساتنه وکړي.

د ژویو د ساتنې په موخه باید موخې لرونکې چلند ترلاس لاندې ونیول شي. هغه خصوصي کارخانې، چې خوراکي توکي او غیرالکولي مشروبات تولیدوي، باید د چاپېریال ساتنې اصولو او بنسټونوته جدي پاملرنه وکړي.

د ښار په دننه کې ولاړې او ګنده شوي اوبه او د کثافاتو بې وخته لېږدونه، هم د کابل ښار چاپېریال ننګوي، نو د کابل ښاروالۍ باید په دې برخه کې فعالانه او کوټلي ګامونه واخلي.

- د ښار د سمسورتیا او سرسبزۍ له موردونو څخه پلټنه هم د مفتشینو دنده ده، دوی باید دا ټکی په پام کې ونیسي، چې د ښار په کومو سیمو کې نیالګۍ ایښودل شوي؛ د بېلابېلو ځانګو د دندو لایحې په ژوره توګه تر مطالعې لاندې ونیول شي. دغه مسئله هم باید وڅېړل شي، چې د پارکونو، د سړک د غاړو او په خپله د سړک د ګلدانیو اوبول په خپل وخت سره ترسره کېږي او کنه؟ زیاتر وختونه لېدل شوي، چې په زرګونه نیالګۍ پېرېدل شوي، خو د سړکونو پر غاړو تر کینولو وروسته، ترې څارنه او ساتنه نه ده شوې او اوبه ورته نه دي رسېدلي، چې بالاخره نیالګۍ وچ او له منځه تللی. د پېرېدنې موضوع هم د مفتشینو له عمده دندو څخه ګڼل کېږي.

د کنټرول او تفتیش اداره د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره باید له مالیې وزارت، نورو وزارتونو او د نړیوال بانک د پروژو له مدیریتونو سره اړیکې ولري.

- د تفتیش په پیل کې د سندونو او معلوماتو راټولول: مفتش باید د اړتیا وړ سندونه او معلومات راټول کړي. دغه معلومات، حسابي لارښود، سیستمونه، تشکیلاتي جوړښت، د مرستو په اړه معلومات، د نړیوال بانک د پېرېدنې لارښود، د مرستو توافق لیک او تخنیکي ضمایم یې، د مالي صورتونو مسوده او د (عادي او پرمختیایي) بودیجې په اړه معلومات په بر کې نیسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- د معاملې لوري د حساب صورت.

۲- د بانکي حساب صورت.

۳- د بانک د تطبيق صورت.

۴- مالي څارنيز رپوټونه.

۵- د حسابو لنډيز د (AFMIS له لارې) ترلاسه کېږي.

۶- د معاشونو د ثبت دفتر، د شتمنيو د ثبت دفتر، د لګښتونو د ثبت دفتر، د بيمې د ثبت دفتر، د پيشکيو لړليک، بانکي ضمانتونه او داسې نور.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دويم څپرکي لنډيز

هغه موضوعات، چې په دغه څپرکي کې شـامل شـوي دي، د مفتشينو د نظرياتو او د ترسره شـويو بحثونو د ترتيب په اړه معلومات، د تفتيش د نظرياتو د لنډيز په تړاو پوښـتنې او د هغوی د کړنو له غبرګونونه څخه عبارت دي.

پاته دې نه وي، چې د دغه څپرکي عمده موخه د ښاروالیو د کړنو د اغېزمنتيا څرنګوالی په بر کې نيسي، څو زده کوونکي، د ښـارجوړونې په بهير کې د ښـاروالیو او د ښاروالیو پورې د اړوندو او همکارو ادارو د دندو او چارو، په اړه(باب) معلومات ترلاسـه کړي، چې په ټوليزه توګه، د ښـار او ښاري ژوندانه په بېلابېلو ډګرونو کې د پام وړ او باارزښته ټولنيز خدمتونه وړاندې کړي. پر دې بنسټ، د دغه څپرکي په لړ کې وړاندې شوي معلومات، په راتلونکي کې د محصلينو د ذهنيت په وده کې اغېزناک رول لري، همدارنګه په دغه څپرکي کې په ځانګړي توګه د ښار جوړښت او ديوه ښار حياتي اړتياوې تر بحث لاندې نيولای شي.

سربېره پر دې، د مدنيت له پلوه ښاري اړتياوې، د هستوګنې د سيمو د هراړخېزې ودې کنټرول او څېړنه، د اوبه رسـولو سيسـتم، د نوي عصر له اړتياوو سره سـم د ښار د کاناليزاسيون سيستم، د لېږد رالېږد په موخه د ښـار د ترانسـپورتي سـتونزې له منځه وړل، د وړو او غټو ګاډو لپاره د پارکينګونو جوړول، د ښار د تنګوالي او نه تجهيز په صورت کې، د اوسېدنې يوې مناسبې سيمې ته د ښار لېږدول او دې ته ورته نور شيان چې د حياتي اړتياوو له جملې ګڼل کېږي، په دغه فصل کې تر بحث لاندې نيول شوي، چې د ښاروالیو له مهمو دندو څخه شمېرل کېږي.

خـو له دې ټولو اړتياوو سره سره، کنټرول او څېړنه د هېواد په سـطحه د نن ورځې له ترټولو مهمو ستونزو څخه ګڼل کېږي، چې ښاروالۍ بايد ورته جدي پاملرنه وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دويم څپرکي پوښتنې

۱. د مفتشينو د نظرياتو د ترتيب په اړه خپل معلومات وليکئ؟
۲. د کار له بهير څخه به د تفتيش مدرکونه څه وي؟
۳. د تفتيش د کړنې په بهير کې نړيوال معيارونه شرح کړئ؟
۴. کافي مدرکونه او شواهد څه وخت ترلاسه کېدای شي؟
۵. ولې مالي صورتونه اغيزناک کېږي؟
۶. د ښاروالیو عوايد کوم دي؟
۷. د ښاروالیو اداري رياستونه څه دنده لري؟
۸. د ښاروالۍ د ملکيتونو ځانګه له څه شي څخه بحث کوي؟
۹. د بهرنيو مرستو او مساعدتونو بڼه تشريح کړئ؟
۱۰. پروژه کوم موضوعات تر څېړنې لاندې نيسي؟
۱۱. د ملګرو ملتونو د پرمختيايي پروژو د تفتيش څرنګوالي بيان کړئ؟
۱۲. د نړيوال تفتيش ستندردونه له څه شي څخه بحث کوي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم څپرکی

د کنټرولرانو د کنټرولي کړنې ځانګه

ټولیزه موخه:

په یو وخت کې د کنټرول د اجراات او ډولونو څرنګوالی.

د زده کړې موخې: محصلین باید ددغه څپرکي په پای کې وپوهیږي چې:

- په دولتي ادارو کې د اجرااتو کچه.
- په کاري بهیر کې د تفتیش او کنټرول د پلټنې او څېړنې مواد.
- د اداري د اجرااتو له بهیر څخه به څرنګه ځارنه وشي.
- د دوه ډوله کنټرول په اړه معلومات.
- د تفتیش او کنټرول ورځنۍ اجراات.

کنټـرول (Controlling)

موسســې ټاکلو موخو ته د رسېدو لپاره، د خپلو کړنو د رهبري کولو په خاطر پر پلان جوړونې باندې لاس پورې کوي. په دغه مسیر کې کېدای شي تل یو لړ ستونزې او محدودیتونه رادمخه شي او د موسســې سیســتم منحرف کړي. دغه ستونزې هره یوه یې کولی شي، د موسسې د انحراف یا په خوځښت کې یې د ځنډ او خنډ لامل شي. پر دې بنسټ، اړینه ده، چې د ټاکلو موخو د ترلاسه کېدو په بهیر کې د موسســې د کړنې د ســاتنې لپاره، باید تل له یوې اصلاحي وسیلې یا د کنټرول له سیستم څخه کار واخیستل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنټـــرول د مديرانو له باارزښـــتو دندو څخه ګڼل کېـــږي، د دې ترڅنګ، چې د هغوی له نورو دندو سره کره تړاو لري، د موسســـې د پلانونو او موخو د ترلاســـه کېدو په لاره کې اغېزناک لامل شمېرل کېږي.

توضيح

د مديريتـــي کنټرول له کړنلارو څخه موخه، هغه کړنلارې او سيســـتمونه دي، چې مديران يې د (موسســـې له ســـټېنډرډونو، برنامو او موخو) سره د (کارکوونکو د چلند او کړنې) له جوړښـــت (سازګارۍ) څخه د ډاډ د ترلاسه کولو په موخه ترې کار اخلي. د کنټرول په بهير کې منظمې برنامې ترلاس لاندې نيول کېږي، چې له مخې يې د اړتياوړ معلومات ترلاسه کېږي او د انحراف د کچې تر ارزونې او سنجولو وروسته، د موخو د ترلاسه کېدو لپاره او د اغېزمنتيا لوړې کچې ته د رسېدو په موخه اصلاحي پلانونه تنظيم او پلي کېږي.

پـــه واقعيـــت کې د کنټرول پروســـه د (بايد وي) او (دي) ترمنځ پرتلنـــه وارزوي او د موجوده وضعې او مطلوبې وضعې ترمنځ واټن اندازه کوي. چې له دې لارې کولی شو، پر دې پوه شو، چې آيا د پلان جوړونکو وړاندوينې سمې وې او کنه؟

کنټرول هغه چاره دی، چې بايد په دوامداره توګه پرې اهتمام وشي. د کنټرول پروسه د پلان له لومړنيو پړاوونو څخه پيل او د پای تر پړاوونو او آن کله د پای تر پړاوونو وروسته هم دوام مومي.

د کنټرول پروسه څلور لاندې پړاوونه په بر کې نيسي

۱ – د کنټرول د معيارونو او ضوابطو ټاکل.

۲ – له ټاکل شويو معيارونو او ستندردونو سره سم د کړنو د پايلو پرتلنه.

۳ – د انحرافونو د کچې تشخيص او د رامنځ ته کېدو د لاملونو څېړل.

۴ – د پلانونو او اصلاحي عملياتو تنظيم او ترسره کول.

د کنټرول د معيارونو او ضوابطو ټاکل

پلان جوړونه، د موسسې د موخو ژورې پېژندنې ته اړتيا لري. د کنټرول د معيارونو او ضوابطو له ټاکلو څخه موخه، د ژورو او د سنجول کېدو وړ راټولو شويو معلوماتو په چوکاټ کې د موسسې د موخې تعريف او تفســير دی. د معيارونو ټـــاکل د پلان جوړونې له ټولو مراتبو، لکه له بوديجه بندۍ او د مقررو او کړنلارو له ټاکلو څخه نيولې، د موسســـې د تګلارو تر ټاکلو او د ســـتراتيژيو تر تنظيم او د برنامو تر تدوينولو پورې له ټولو اړخونو سره څنګ لګوي.معيارونه او ســـتندردونه په څو ډوله دي: کمي، کيفي او مختلط.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له موخو او ستندرډونو سره د کړنو پرتلنه

له (ټاکلو موخو او معيارونو) سره د (کړنو او ترسره شويو عملياتو پايلې) د پرتلنې په موخه په معمول ډول، له آماري کړنلارو او کمي ځانګړنو (لکه د عوايدو کچه، د بوديجې وضعيت، د توليد بيه او د خرڅلاو لړۍ) څخه کار اخيستل کېږي. د (پرتلنې او ارزونې) لپاره د ګټې اخيستنې وړ ځېنې کړنلارې په لاندې توګه دي:

۱- **د بېلګې اخيستنې کړنلاره:** که چېرې د توليد کچه زياته وي، په داسې توګه، چې د محصول يا خدمت د ټولو احادو څېړنه ناشونی وي، نو په دې صورت کې يو شمېر يې د بېلګې په توګه غوره کېږي او له پام وړ ستندرډونو سره پرتله کېږي.

۲- **د مشاهدې او غيررسمي خبرې اترې کړنلاره:** که چېرې په طبيعي وضعيت کې د کارکوونکي د چلند مشاهده کافي وي، نو په دې توګه له دغې کړنلارې څخه د کړنې د غيرکمي ارزونې لپاره کار اخيستل کېږي. همدارنګه کولی شو، چې له کارکوونکو سره د خبرو اترو او بحثونو له لارې،په غير رسمي توګه د هغوی کارونه وارزوو.

۳- **د وړاندوينې کړنلاره:** که چېرې د عملياتو برنامه، د راتلونکې کړنې د احتمالي وړاندوينې پر بنسټ وي، نو په دې صورت کې له يادې کړنلارې څخه کار اخيستل کېږي. دغه کړنلاره، د هغه څه د مقابلې او مخنيوی لپاره د مناسبو تدبيرونو د نيولو لپاره امکانات په لاس ورکوي، چې د رامنځ ته کېدو اټکل يې کېږي.

۴- **د رپوټ اخيستنې کړنلاره:** له ليکلي رپوټونو څخه په ګټې اخيستنې او د اړتيا پر وخت د شفاهي څرګندونو په ترلاسه کولو سره کولی شو، د موسسې کړنې وارزوو. خو بايد څرګنده کړو، چې يوازې پر دغې کړنلارې باندې بسنه، مطلوب نه برېښي، ښه دا ده، چې دغه کړنلاره له نورو په ځانګړې توګه د مشاهدې او غيررسمي خبرو اترو له کړنلارو سره يو ځای وکارول شي.

د انحرافونو دکچې تشخيص او د رامنځ ته کېدو د لاملونو څېړنه

انحرافونه له مخکنيو ټاکل شويو موخو او معيارونو سره د عملياتي پايلو د پرتلنې په پايله کې پېژندل کېږي. د انحرافونو د تشخيص په موخه بايد مهم او ستراتيژيک ټکي په پام کې ونيول شي. په ستراتيژيکو ډګرونو کې د کړنو د پايلو سنجول، د استثنا اصل د کارولو ګټې ننداړې ته بړدي؛ مدير يوازې هغه موردونو ته پاملرنه کوي، چې پکې له ستندرډونو څخه انحراف ترسترګو کېږي. مدير ممکن له خپلو کارکوونکو څخه وغواړي، چې يوازې د مهمو انحرافونو په اړه ورته رپوټ وړاندې کړي. مګر مدير بايد د ستراتيژيکو او باارزښتو ساحو سربېره، کم ارزښته او بې اهميته ساحې هم په ګوته او مشخصه کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصلاحي پلانونو او کړنو تنظيم او ترسره کول

که عمليات تر ستندردونو ټيټ وي، نو د اصلاحي پلانونو او کړنو تنظيمول اړين برېښي. خو ممکن دی، چې اصلاحي کړنې د (وروستنې پړاو له اجرايي عملياتو) سره يوځای ترسره کړي.

د کنټرولرانو د کنټرول د کړنې ځانګه:

پر ثابتو شتمنيو له د اخلي کنټرول څخه يوه مهمه موضوع، د ثابتو شتمنيو راجسترول (ثبتول) دي، دغه راجستر د شرکت د ټولو ثابتو شتمنيو، چې مالک يې هم دی، د سندونو له ثبتولو څخه عبارت دي.

مفتشين بايد پر ثابتو شتمنيو باندې کنټرول وازمايي، چې آيا په اغېزناکه توګه عمل کوي او کنه؟ يا لړترلږه په کال کې يو ځل په عيني بڼه د ټولې راجستر شوي ثابتې شتنمۍ شتوالي وڅېړي. همدارنګه د ثابتو شتمنيو پر پېرېدنو او خرڅلاو باندې مناسب کنټرول هم، يو مهم چار ګڼل کېږي. ځکه ثابته شتمني په معمول ډول له عمده پانګونو څخه عبارت وي. د پېرېدنو او خرڅلاو تصويب، يو مهم او کليدي موضوع ده، چې بايد ورته پاملرنه وشي.

کنټرولران

د کنټرول تعريف: کنټرول له هغو پړاوونو څخه عبارت دی، چې په مرسته يې مدير له پلان شويو کړنو سره د ترسره شويو عملياتو سمون او برابروالي سنجوي. يا په بل عبارت، د هرې کړنې څارنه ده، څو له هغې نقشې سره سم وي، چې د ترسره کېدو لپاره يې طرحه شوې ده.

له دې امله، د کنټرول پړاوونه بنسټيزو موخو ته د رسېدو لپاره، د يوه سازمان د فعاليتونو په پلانولو کې کارول کېږي. په دې توګه مخکې له مخکې، د موخو پر لوري د پرمختګ کچه او د پلان په تشخيص، طرحه او اصلاح کې د مديريت وړتيا ښيي.

پر دې بنسټ، ويلی شو، چې کنټرول د (بايد وي) او (دي) ترمنځ پرتلنه ده، چې د دغو دواړو د پرتلنې په پايلې کې دې ته رسو، چې آيا زموږ وړاندوينې سمې وي او هغه څه ترلاسه شوي، چې هيله يې مو درلوده او کنه؟ په واقعيت کې دغه عمل د کنټرول دايمي توب او استمرار باندې ټينګار لري، په دې معنا، چې کنټرول، د برنامې له پيله بيا ترپايه او ان کله د برنامې تر پای ته رسېدو وروسته هم دوام کوي.

اداري مدير او داخلي کنټرول

د مالي چارو په سمبالښت او داخلي کنټرول کې د اداري مدير ونډه: اداري مدير د (کنټرولر) تر عنوان لاندې، د يوې ادارې اداري څانګه کنټرولوي. بايد ووايو، د ادارې د برياليتوب لپاره بايد

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنټرول په اغېزناکه توګه ترسره شي. اداره اړینه بولي، چې ټول حســابونه او یادښــتونه باید سم او بشپړ وي، څو په لاندې موردونو کې ورسره مرسته وکړي:

– د راکړې ورکړې کنټرول: د ورځنۍ لګښتونو او عوایدو یادښت، دبت تور او کریدت تور.
– د شتمنیو ساتنه: څه ډول شتمنۍ موجودې دي، چېرې دي او څومره ارزښت لري؟

داخلي کنټرول: دغه کنټرول د تشــکیلاتي جوړښــت، میتودونو او کړنلارو په ګډون د ټولو مالي سیســتمونو او نورو کنټرولونو له ارزونې څخه عبارت دی. کورنی تفتیش، چې د اړوندې ادارې له خوا د حقوقي موخو پر بنســټ، ترتفتیش لاندې ادارې د کړنو په سلوک کې د مرستې لپاره پر مخ بیول کېږي، د شتمنیو او منابعو د ساتنې او د حسابي ضوابطو له سمې کارونې څخه د ډاډ د ترلاسه کولو په خاطر رامنځ ته شوی دی.

روان (جــاري) کنټرول: روان کنټرول هغــه مهال ترسره کېږي، چې برنامه او پلان په عمل کې پلي کېږي. دغه لړۍ بیا هم د کنټرول اړتیا رادمخه کوي، څو مالي او حسابي بنسټونه؛ معیارونه او کړنلارې په بشپړ ډول رعایت او په همهاله توګه له ناسمو اجرااتو څخه مخنیوی وشي.

وروســتنی کنټرول: دغه کنټرول د مالي او اقتصادي فعالیتونو په پای کې ترسره کېږي. د دغه ډول کنټرول په پرنســیپ کې له هغه څه سره، چې کړنې باید څرنګه ترسره شــوې وای، د ترسره شــویو مالي او اقتصادي کړنو د وضعې د څرنګوالي پرتلنه د پام وړ وي. یعنې دپرتلنې دغه کنټرول باید د هغو پیشــبیني شویو معیارونو، نورمونو او موازینو د پایلو پر بنسټ ترسره شي، چې مخکې طرح او منظور شــوي دي. د پورتني تفکیک په پام کې نیولو سره کولی شي، چې له کنټرول څخه په لاندې توګه یو تعریف وړاندې کړو:

کنټرول د ټاکل شویو موخو او موازینو پر بنسټ، د مخکنیو، روانو او وروستنیو کړنو د څېړنې عملې او د کړنو د کره والي، کفایت توب او اقتصادي توب د څرنګوالي تثبیت دی.

کنټرول: یو سازمان د رامنځ ته کېدو پر مهال او ټاکل شویو موخو ته د رسېدو په لاره کې تل له یو لړ ســتونزو او خنډونو سره مخ کېږي، نو اړینه ده، چې د کنټرول یو مکانیزم، چې د ځانګړو او مشخصو کړنلارو د اجرااتو پر بنسټ ولاړ وي او د سازمان د موخو د دوام او بقا تضمین کوونکي او ساتونکي وي، موجود وي.

پر دې بنسټ، د مدیر یو له بنسټیزو دندو څخه چې له نورو دندو سره یې تړاو لري، کنټرول دی، چې د هغه له لارې کولای شــو، د ســازمان موخې ته د رســېدو په خاطر، د سازمان د غړو له فعالیتونــو او منابعــو څخه په موثره توګه کار واخلو. هېڅ پلان او برنامه له کنټرول پرته په ســمه توګــه نــه ترسره کېږي او همدارنګه کنټرول هم د پلان له شــتون پرته کوم مفهوم او معنا نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنټرول په ټولو برخو کې کره او رغنده ونډه لري؛ ځکه چې د کنټرول له برکته ده، چې انحرافات اصلاح کېږي او کړنې له سازماني موخو سره سم پرمخ ځي. کله چې سیستم ځانګړو موخو ته د رسېدو پر لارې حرکت کوي، نو ممکن داسې پېښې رامنځ ته شي، چې کولی شي له اصلي موخې څخه د سیستم د لېرتوب لامل وګرځي، خو کنټرول د اصلاحي کړنو په ترسره کولو سره د سیستم چارې تنظیموي. کنټرول هغې پروسې ته وايي، چې له پلان شویو کړنو سره د ترسره شویو کړنو سمونتیا او مطابقت تر غور او څېړنې لاندې نیسي. کنټرول هغو پړاوونو ته ویل کېږي، چې د مدیر په مرسته یې له پلان شویو کړنو سره د ترسره شویو عملیو سمونتیا او تطابق سنجوي او یا په بل عبارت، کنټرول د هرې کړنې له څارلو او مراقبت څخه عبارت دی، څو له هغې نقشې سره سم وي، چې مخکې له مخکې د ترسره کولو لپاره یې طرح شوې ده. نو له دې امله، بنسټیزو موخو ته د رسېدو په خاطر د یو سازمان د کړنو په پلانولو کې د کنټرول له پړاوونو څخه کار اخیستل کېږي. په دې توګه کنټرول مخکې له مخکې، د موخو پر لوري د پرمختګ کچه او د پلان په تشخیص، طرحه او اصلاح کې د مدیریت وړتیا ښیي. پر دې بنسټ، ویلی شو، چې کنټرول د (باید وي) او (دي) ترمنځ پرتلنه ده، چې د دغو دواړو کلمو د پرتلنې په پایله کې دې ته رسو، چې آیا زموږ وړاندوینې سمې وې او هغه څه ترلاسه شوي، چې مو هیله یې درلوده او کنه؟ په واقعیت کې دغه عمل د کنټرول دایمي توب او استمرار باندې ټینګار لري، په دې معنا، چې کنټرول، د برنامې له پیله بیا ترپایه او ان کله د برنامې تر پای ته رسېدو وروسته هم دوام کوي.

د کنټرول ډولونه Types of Controlling

مدیران د خپل یا د دواړو لوریو د شرایطو او یا شته غوښتنو د تشخیص له مخې، د کنټرول له بېلابېلو ډولونو څخه کار اخلي او یا هم د کنټرول مدیران کولی شي، د کنټرول د مهال او ځای په پام کې نیولو سره، د کنټرول بېلابېلې طبقه بندۍ په پام کې ونیسي. چې په هغو کې (د دایمي کنټرول د کړنلارو پر وړاندې د مهالنۍ او مقطعي کنټرول کړنلارې او همدارنګه د متمرکزو کړنلارو پر وړاندې د غیرمتمرکزه کړنلارې) او (د کمي او کیفي کنټرول کړنلارې) مطرح کېږي. همدارنګه مدیران کولی شي، د اړتیا له مخې له راتلونکي لیدونکی (تر عمل وړاندې) کنټرول او حال لیدونکی (د عمل د ترسره کېدو په بهیر کې) کنټرول او تېر لیدونکی (د عمل تر ترسره کېدو وروسته) کنټرول څخه هم کار واخلي.

راتلونکی کنټرول Feedforward

په دغه حالت کې د عملیې ترسره کېدو مخکې د عملیې د پایلو د وړاندوینې پر بنسټ، مناسب اصلاحي پلانونه ترلاس لاندې نیول کېږي. د کنټرول دغه ډول او کړنلاره هغه مهال د ګټې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیستنې وړ ده، چې دقیقو معلوماتو ته د چټکې لاسرسۍ شونتیا موجوده وي، چې یې له مخې، وکولی شو په محیطي شرایطو کې د احتمالي بدلونونو او په عملیاتو کې د احتمالي پرمختګ د کچې وړاندوینه پر خپل وخت وکړو.

اوسمهاله کنټرول ConcurrentControl

پــه دغه حالت کې، د ترسره کېدو پر مهال د پــلان د هر پړاو عملیات، تر کنټرول لاندې نیول کېږي او هڅه کېږي، چې د عملیاتو په بهیر کې، انحرافي کړنې اصلاح او د زیاتو سرغړونو له رامنځ ته کېدو څخه مخنیوی وشي. د بېلګې په توګه، د روغتیایي کیفیت له پلوه د خوراکي توکو د تولید په څېړنه او یا د پرواز په حالت کې د الوتکې د امنیت په کنټرول کې، له اوســمهال کنټرول څخه کار اخیستل کېږي.

تېر کنټرول Feedback Control

په دغه حالت کې د عملیې تر پای ته رسېدو وروسته د پایلو څېړل ، اوله پلان څخه د انحراف کچه په ګوته کېږي. د دغه ډول کنټرول په بهیر کې په معمول ډول له ترلاسه شویو پایلو څخه، د راتلونکو عملیو او پلان جوړولو په برخه کې ګټه اخیستل کېږي. د بېلګې په توګه، د تشویق او یا تنبیه په موخه د کارکوونکو د کړنو ارزونه، چې د تېر کنټرول یو ډول ګڼل کېږي.

یو شمېر د نظر خاوندانو بیا کنټرول په دوو عمده ډولو باندې وېشي:

مخه نیوونکي (پیشګیرنده) کنټرول او اصلاحي کنټرول.

مخه نیوونکی کنټرول

مخــه نیوونکــی کنټرول په ټولیزه توګه د سرغړونو او تېروتنــو د کمولو په موخه ترسره کېږي؛ پر داسې کړنو لکه د قوانینو او مقررو په تدوینولو، د معیارونو په ټاکلو، د انتخابولو د کړنلارو په تنظیمولو او د انساني ځواک د ښوونې په موخه د پروګرامونو په ترلاس نیولو باندې لاس پورې کول، په ټولیزه توګه د همدې هدف لپاره ترسره کېږي. په واقعیت کې، د مخه نیوونکي کنټرول کړنلارې، د کارکوونکو چلند محدود او له ځانګړو قابلیتونو څخه یې په ګټې اخیستنې سره رهبري کوي.

اصلاحي کنټرول

دغــه کنټرول د ناســمو کړنو او چلند د ســمونې پــه موخه کارول کېږي. پــه دې هدف، چې کارکوونکي له ټاکلو بنسټونو او معیارونو سره همغږي کړي. بیا هم یادونه کوو، چې سازمانونه د خپلو اړتیاوو له مخې باید په مشخصه توګه، د کنټرول له ټولو کړنلارو او ډولونو څخه کار واخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کنټرول پړاوونه

موږ کولی شو، چې کنټرول په څلورو پړاوونو کې وڅېړو:

- د معیار ټاکنه.
- د کړنې سنجول.
- د انحرافاتو تشخیص او په ګوته کول.
- اصلاحي اقدامات.

لومړی پړاو- د کنټرول لپاره د معیار (سټنډرډ) او ضابطې ټاکل: په حقیقت کې د دقیقو او د اندازه ګیرۍ وړ پایلو په چوکاټ کې د ســازمان د موخو تغییر ته معیار (سټنډرډ) وایي. دغه پړاو، ټول سازماني مفاهیم، لکه پلان جوړونه، ستراتیژۍ، کړنلارې، تګلورې او د بودیجې وېش په بر کې نیسي. د کنټرول سټنډرډونه یا معیارونه بېلابېل ډولونه لري؛ لکه: (کمي معیارونه، کیفي معیارونه، مختلط معیارونه).

دویــم پــړاو- د معیارونو له موخو سره د عملیو د پایلو پرتلنه او ســنجونه: په ټولیزه توګه په دغه پړاو کې، پرتلنه ترټولو زیات په کمي اړخونو کې ترسره کېږي؛ لکه: عواید، لګښت او داسې نور...

درېیم پړاو: د انحرافاتو تشخیص او د لاملونو تحلیل یې: په دغه پړاو کې، باید د هغو بحراني لاملونو د تشخیص ترځنګ، چې انحرافات یې رامنځ ته کړي، په هغه برخه کې، چې اصلاحي کړنې به وربانديې تمرکز وکړي، د انحرافاتو د ډولونو پر څېړلو هم لاس پورې شي.

څلورم پړاو: اصلاحي کړنې: تر هغه وروســته، چې انحرافات تشــخیص او لاملونه یې تحلیل شي، مدیــر په اصلاحي کړنو لاس پورې کوي، چې دغه کړنې، د ماشــین د بدلولو په عملیاتو پورې اړوندې برخې، په ښــه کیفیت د زیاتې عرضې او مناسبو خدمتونو د وړاندې کولو په موخه هڅې او داسې نور... په بر کې نیسي.

د کنټرول کړنلارې: د پرتلنې بنســټیزې کړنلارې د مشــاهدې او غیررســمي بحث کړنلاره: په دغــه کړنــلاره کې، چې د عملیاتو د اجرا له بهیر څخه کنټرول، لــه کارکوونکو سره د خبرو اترو او غیررسمي بحث په بڼه صورت مومي، له لاندې کړنلارو څخه عبارت دي:

د وړاندوینــې کړنلاره: دغه کړنلاره په غالب ډول، د احتمالي اندازه ګیرۍ د سیســتم په توګه کارول کېږي.

د رپــوټ وړانــدې کولو کړنلاره: دغه کړنــلاره، باید د نورو په ځانګړي توګه د مشــاهدې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

غیررسمي بحثونو له کړنلارو سره یوځای ترسره شي.

د بېلګې اخیســتنې کړنلاره: له هغه ځایه، چې محصولات یا خدمتونه د څېړلو وړنه وي، نود بېلګې اخیستنې له کړنلارې څخه ګټه اخیستل کېږي.

تدبیرونه یا د کنټرول وســایل: په دې خاطر، چې مدیر وکولی شي، چې کارکوونکي په ســمه توګه کنټرول کړي او ښې اصلاحي کړنې ترسره کړي، باید د کنټرول له ځېنو وسایلو لکه د عملیاتو، بودیجې، آماري او داخلي ارزونې له کنټرول څخه کار واخلي.

عملیاتي کنټرول: عملیاتي کنټرول په بېلابېلو لکه (لنډ مهالو، منځمهالو او اوږدمهالو) دورو کې د عملیاتو په تنظیم کې ټاکلې ونډه لري، چې د کنټرول دغه وسیله د کمي او کیفي پلوه د تولید پر کچې د مستقیمې اغېزې په پام کې نیولو سره، له ځانګړې ارزښت څخه برخمن دی.

بودیجــوي کنټــرول: مدیران د بودیجې په ټاکلو سره له ټولو کړنو څخه څارنه کوي. سربېره پر دې، د بودیجې له کنټرول څخه کولی شو، د سازمان موخې ته د رسېدو لپاره د پلانونو د بریالیتوب کچې یا له پیش بیني شویو پلانونو څخه د انحراف کچې په ټاکلو کې هم کار واخلو. د بودیجې د کنټرول ډېر خوند په دې کې دی، چې د اندازه ګیرۍ او کنټرول د ګډ بنســټ د کارولو له لارې، د یوې موسسې د بېلابېلو کړنو په همغږۍ کولو کې مرسته کوي.

آمــاري کنټــرول: د کنټرول له نورو وســایلو څخه یو هم دوامدار دوره یــی رپوټونه (اونیزې، میاشــتنۍ و....) دي، چې مدیر کولی شي، د چمتو کېدو غوښتونکي یې شي. مدیر د مخکنې دورې لــه ورتــو معلوماتو سره د هغــوی د پرتلنې، تجزیې او تحلیل سربېره، کولــی شي ګټه ترې واخلي او پــه مخکنیــو او روانو رپوټونو کې د توپیرونو او بدلونونــو په پام کې نیولو سره، اړین اصلاحي ګامونه واخلي. پر دې بنســټ، د آماري کنټرول د رپوټونو څېړنه، له مدیر سره مرســته کوي، چې د ســازمان پر کړنو، مسایلو او ســتونزو باندې دوامداره څارنه ولري او په دې توګه پر خپل وخت اړینې پرېکړې ترلاس لاندې ونیسي.

ځانګړی کنټرول: د ځانګړي کنټرول رپوټونه ممکن د ځانګړو معلوماتي واحدونو له لوري چمتو شي. د دغه ډول رپوټونو برابرول، په غیرمستمره توګه او استثنایي حالاتو کې ترسره کېږي. د ځانګړو رپوټونو ارزښــت په دې کې دی، هغه عملیاتو زیاته پاملرنه کېږي، چې داســې ښــکاري، له پام وړ معیارونو څخه انحراف کړی. باید یادونه وکړو، چې د کنټرول لپاره په معمول ډول، له ډېرو وسایلو او تدبیرونو څخه ګټه اخیستل کېږي، چې د سازمانونو د کړنو په څرنګوالي کې د شتو توپیرونو له امله، یو له بله توپیر کوي او موږ هم په دې ځای کې د شتو محدودیتونو په موخه ترې تېرېږو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وخت له پلوه د کنټرول ډولونه: د وخت له پلوه د سازمان کنټرول کولی شو، په دریو ډولونو باندې ووېشو:

لومړني یا مقدماتي کنټرول: د کنټرول دغه ډول هڅه کوي، چې د ســازمان تر ګټې اخیســتنې لاندې انساني، مادي او مالي منابعو د کیفیت او کمیت له انحرافاتو څخه مخکې له مخکې مخنیوی وکړي. د لومړني یا مقدماتي کنټرول تر ټولو مهمه وسیله د سازماني چلند (رفتار) اجرا ده. همدارنګه د انســاني منابعو کنټرول د ټاکنې د شرایطو د پلیتوب او په ســازماني دندو کې د وړتیا او لیاقت د اصل د ارزونې له مخې د کســانو د ګومارلو او انتصاب له لارې ترسره کېږي او یا دا چې د کار تر پیلېدو وړاندې کارکوونکي روزل کېږي. په همدې بنه، د مادي او مالي منابعو مقدماتي کنټرول هم د هر سازمان د ځانګړو فني او مالي کړنلارو په پام کې نیولو سره د اټکل شویو بنسټونو پر بنسټ مخکې له مخکې ترسره کېږي.

له اجرااتو سره همهاله کنټرول: د کنټرول اصلي وســیله، فعالیت، سرپرســتۍ او لارښوونه ده. په دغه ډول کنټرول کې مدیران په مســتقیمه توګه تر خپل لاس لاندې کســانو د کړنو څارنه کوي او پــه دې توګــه دې پایلې ته رسي، چې ایا د کار او عملیاتو بهیــر له هغو کړنلارو او موازینو سره سم ترسره کېږي، چې یې وړاندوینه شوې وه او کنه؟ په دغه ډول کنټرول کې، د هر کارکوونکي د دندې شرح د عمل بنسټ ګرځي. د مدیر یا سرپرست مسوولیت دا دی، چې تر لاس لاندې کسانو لــه کړنو څخه د څارنې ترڅنــګ، هغوی ته د کار د ترسره کولو لارې چارې هم ورزده کړي او ډاډ ترلاسه کړي، چې دوی له کړنلارو څخه پیروي کوي.

د ترلاســه شویو پایلو پرمهال کنټرول: دغه ډول کنټرول د کار پر وروستنیو پایلو باندې څارنه لري. د کار له پایلو څخه خبرتیا او له ټاکل شویو معیارونو او بنسټونو سره یې پرتلنه، د یاد کنټرول دنده ده. دغه کنټرول، احتمالي انحرافات او اړین اصلاحي اقدامات په ګوته کوي؛ ځکه د تېرو کړنو پایله، د راتلونکو کړنو لپاره د لارښود حیثیت لري.

د اغېزناکه کنټرول ځانګړنې:

- د یوه اغېزناک کنټرول تر ټولو عمده ځانګړتیاوې عبارت دي له:
- کنټرول باید دقیق وي.
- کنټرول باید پر وخت ترسره شي.
- کنټرول باید د موخې او پلان پر بنسټ پرمخ ولاړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- کنټرول باید معقول او د درک وړ وي.
- کنټرول باید سپما (صرفې) ته نژدې وي.
- کنټرول باید په ستراتیژیکو برخو کې ترسره شي.
- کنټرول باید عیني وي.
- کنټرول باید انعطاف منونکی وي.
- کنټرول باید موندونکی وي.
- کنټرول بابد له سازماني پست سره متناسب وي.
- کنټرول باید د بیا کتنې وړ وي.
- کنټرول باید له فردی توپیرونو سره د انطباق وړ وي.

کله کله داسې هم پیښېږي، چې یوازې د کمیو او نیمګړتیاوو پر اړخونو باندې ټینګار کېږي، خو مثبت او د قوت اړخونه له پامه غورځي؛ په دې صورت کې، کارکوونکي فکر کوي، چې کنټرول د هغوی د کمزوریو او نیمګړتیاوو د جوتولو او د هغوی د تنبیه په معنا ده. له دې امله، د کنټرول په تراو د دوی کرکې راپارېږي او بالاخره یې پر وړاندې مقاومت کوي. پر دې بنسټ، مدیران د کارکوونکو دغه ډول ستونزو ته باید جدي پاملرنه وکړي.

د ستراتیژۍ کنټرول

ستراتیژیو له هغه جامع، واحد او بشپړ پلان څخه عبارت ده، چې پر بنسټ یې، د سازمان بنسټیزو موخو ته د رسېدو لاره ټاکل کېږي. یا په بل عبارت، ستراتیژۍ د سازمان موخې ته د رسېدو لپاره د تګلارو او فعالیتونو له جامع پلان څخه عبارت ده.

د کنټرول او تفتیش اداره د هېواد په کچه د دولتي او مختلطو ادارو د مالي او حسابي چارو او فعالیتونو د څېړلو تر ټولو لوړ ارګان په توګه له ویاړونو ډک (۵۰) کلنه کاري مخینه لري، چې د مجربو کدرونو په درلودلو سره خپله ورسپارل شوې دنده د ستراتیژۍ، کنټرول او تفتیش ادارې د قانون او مقررو له حکمونو سره سم په ښه توګه سرته رسولی او په ټول هېواد کې د تفتیش چارې پر مخ بیایي.

لکه څرنګه، چې د کنټرول او تفتیش د عمومي ادارې، د وظیفوي موخو او پرنسیپونو ترلاسه کېدنه، د افغانستان له بېلابېلو ادارو سره د دغه ادارې د مفتشینو او کارکوونکو د اړیکو په پایله کې بشپړېږي، نو له دې امله، د افغانستان د کنټرول او تفتیش عمومي اداره، د خپلو کارکوونکو د کړنو او د چلند معیارونو ته زیات ارزښت قایل دی او هیله کېږي، چې د دغې ادارې مفتشین او ټول کارکوونکي په رسمي او غیررسمي وختونو کې تر څېړنو لاندې ادارو کې د دندو د ترسره کولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر مهال د تر ټولو لوړ اخلاقي او مسلکي کړنلارو د کارولو کچه په جدي توګه په پام کې ونيسي.

د کنټرول او تفتيش د عمومي ادارې د کړنلارو او چلند دستور، د نيک او د منلو وړ اخلاقي چلند ارزښتونه او معيارونه د ادارې د فعاليتونو په سر کې شمېري. ځکه چې د منل شوی چلند له دستور څخه پيروی د هېواد، خلکو او دولت په اړه د دغې ادارې د رښتينولۍ، بې پريتوب او ايمانداری اصل منعکسوي. د تفتيش د ادارو او د حسابرسۍ کمېټو د کارکوونکو د کړنې او چلند دستور، د دغو ادارو د کارکوونکو د اخلاقي بنستيز اصول په بر کې نيسي، چې د تفتيش د عالي انستيتوت د نړيوال سازمان (INTOSAI) له خوا د يو ستېنډرډ اصل په توګه منل شوی، چې بيا وروسته د دوی له خوا ترتيب، تنظيم او تصويب شوي هم دي. S-supreme-I-international O-Organization-I-institution- A-Audit. دغه سازمان په لومړي ځل په ۱۹۵۳ مېلادي کال کې د کيوبا په مرکز هاوانا ښار کې رامنځ ته شو، چې هغه مهال يوازې ۲۴ هېوادونو يې غړيتوب درلود، خو ډېر ژر د دغه سازمان فعاليتونه نړيوال شول او اوسمهال د نړۍ ۱۸۵ هېوادونه يې غړيتوب لري، له نېکمرغه د افغانستان د کنټرول او تفتيش اداره هم د دغه سازمان غړيتوب لري. د دغه سازمان مديره پلاوي هڅه وکړه، چې د نړۍ په کچه د SAI د غړو ترمنځ د اخلاقي مفکورو بشپړه همغږۍ رامنځ ته کړي او غړي هېوادونه د رسمي او غيررسمي چارو په بهير کې د خپلې سيمې او هېواد د شرايطو په پام کې نيولو سره يې پلي کړي. د دغه هدف له مخې، د دغه سازمان کاري کمېټه، چې پکې د اتريش، استراليا، ارجنټاين، انګلستان، امريکا، برازيل، پرتګال، جاپان، سويډن، عربستان، فلپين او کوستاريکا هېوادونه شامل دي، په ۱۹۹۸ کا ل کې په مونتي ويدويدروګودي کې په خپله شپاړسمه کنګره کې د کړنې او چلند دغه دستور يې، چې د غړو هېوادونو د اخلاقي مفکورو بشپړه همغږي کوونکی دی، د يوه قانون په توګه، تصويب کړل.

د دولت رياست د کنټرول او تفتيش د عمومي ادارې د چلند او کړنې دستور:

په دې خاطر، چې د هغو ټولو ارګانونو بشپړ باور وپايي، چې د دغې ادارې کارکوونکي د چارو د ترسره کولو په بهير ورسره اړيکه لري، نو بايد د عامه خدمتونو او مسلکي معيارونو هغه ټول اخلاقي ارزښتونه زموږ د کار په لومړيتوبونو کې وي، چې دغه اداره يې په ګټې اخيستنې سره موږ ته لارښوونه کوي.

د وازتونو او نورو ادارو د مالي چارو د حساب پلټنې د روښتيا په برخه کې د دولت ريس او پارلمان ته د ډاډ په ورکولو او د مشورو په برابرولو کې د کنټرول او تفتيش ادارې د واقعي ټاکونکي ونډې له مخې، دا اړتيا رامخې ته کېږي، چې بايد د کاري کړنلارو، ټاکلي اصول او پرنسيپونه ولرو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تړونونه

د تړون(عقــد) تعریف

تــړون یا قرارداد د یوې کړنــې د ترسره کېدو یا نه ترسره کېدو او یا د ملکیت د لېږد په تړاو د دواړو لوریــو د ارادې لــه توافق څخه عبــارت دی. د سرغړونې په صورت کې، له دواړو لوریو هر یوکولی شي، موضوع محکمې او عدالت ته وړاندې کړي.

د تړون بنسټیز رکنونه

د یو تړون د لاسلیک کېدو په موخه باید لاندې ټکي په پام کې ونیول شی:

۱- تــړون پر ایجاب او قبول شــامل وي، یو لوری باید قانونی وړاندیــز وکړي او بل لوري یې قبول کړي.

۲- د دواړو لوریو ترمنځ مباحثات او توافقات باید په قانوني توګه ترسره شوي وي.

۳- د دواړو لوریو رضایت باید په څرګند او حقیقي بڼه موجود وي؛ یعنې عقد په بشپړه ازادۍ سره منعقد کېږي.

۴- دواړې لوري باید حقوقي اهلیت ولري.

۵- د عقد موضوع، چې د وجیبې موضوع جوړوي، باید قانوني او واضح وي.

هغه مسایل، چې په یو تړون کې مهم ګڼل کېږي، په لاندې توګه دي:

سنــد: اکثراً سند یا ځانګړې فورمه (په معمول ډول چاپي وي) باید بشپړه شي. که کوم تړون سند و نه لري، نو نه شي کولی، چې سرغړونکي لوري د خپلو وجیبو په ترسره کولو کې اړباسي.

باید ووایو، چې له سند او مدرک پرته دا نه شو ثابتولی، چې توافق صورت موندلی دی.

د زیــان یاجــبران په ټاکلو کې د دواړو لوریو حق: د تړون له دواړو لوریو هر یو د مقابل لوري له خوا د تړون د نقض یا فسخه کولو په صورت کې باید د زیان د جبرانېدو غوښتنې حق ولري.

د دواړو لوریــو مکلفیتونــه: د تړون دواړ لوري، باید د تړون د موضوع د اجرا په موخه یو بل ته ژمن وي. هغه تړون، چې ټول پورتني شرایط ولري، د ارزښت او اعتبار وړ دی؛ د محکمې لپاره بــه دا غیرممکنــه وي، چې پر اجرا باندې یې دواړه لوري اړباسي. دا چې په دقیقه او څرګنده توګه ځومره موده ټاکل کېږي، دا د تړون په څرنګوالي پورې تړلې ده.

یو تړون باید د لاندې ټکو درلودونکي وي:

۱- د تړون د دواړو لوریو معرفي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د تړون د موضوع معرفي: هغه وجيبې، چې باید ترسره شي؛ د مالونو، خدمتونو، وسایلو او داسې نورو مشخصول(همدارنګه کمیت او میعاد) په بر کې نیسي.

۳- تادیات: بڼه او وخت یې.

۴- د تحویلولو جزییات، چې وخت او د تحویلولو مسوول شخص په بر کې نیسي.

۵- محرمیت:باید د دواړو لوریو او ذیدخلو کسانو له خوا وساتل شي.

۶- دواړه لوري د تړون د فسخ کولو حق درلودل.

۷- کـه د کاري محدودیتونو او یا نـورو ملاحظاتو په صورت کې، دواړه لوري په خپلو ژمنو وفا و نه کړي، نو څه مکلفیت لري.

۸- د دغه موضوع څرګندتیا، چې د دغه تړون په اړه به د کوم هېواد قانون د اجرا وړ وي؟

کـه په یو تړون کـې پورتني موضوعات په پام کې ونیول شي، نو یاد تړون به یو بشـپړ تړون ګڼل کېږي.

اداري مدیر او داخلي کنټرول

د مـالي چارو په تامین او داخلي کنټرول کـې د اداري مدیر ونډه: اداري مدیر د (کنټرولر) تر نامـه لانـدې د یوې اداري اداري چارې کنټرولوي. باید ووایو، چې د یوې ادارې د بریالیتوب لپاره کنټرول باید په اغیزناکه توګه ترسره شي. اداره دا اړینه ګڼي، چې ټول حسـابونه او یادښـتونه باید سم او بشپړ وي، څو په لاندې موردونو کې ورسره مرسته وکړي:

- **د راکړې ورکړې کنټرول:** د ورځنیو لګښتونو او عوایدو یادښتونه؛ دبت تور او کریدت تور.
- **د شتمنیو ساتنه:** کوم ډول شتمنۍ او په کوم ځای کې موجودې دي او ارزښت یې څومره دي.

داخلي کنټرول

دغه کنټرول د تشـکیلاتي جوړښـت، میتودونو او کړنلارو په ګډون د ټولو مالي سیسـتمونو او نورو کنټرولونو له ارزونې څخه عبارت دی. کورنی تفتیش، چې د اړوندې اداري له خوا د حقوقي موخو پر بنسـټ، د ترتفتیش لاندې اداري د کړنو په سـلوک کې د مرستې لپاره پر مخ بیول کېږي، د شـتمنیو او منابعو د ساتنې او د حسـابي ضوابطو له سمې کارونې څخه د ډاډ د ترلاسه کولو په خاطر رامنځ ته شوی دی.

هڅه و نه کړئ، چې په یو وار ټولو شیانو ته تغییر ورکړئ، بلکې ګام په ګام پر مخ ولاړ شئ.

۱- د لیکنیزو بنسټونو له مخې که له مقابل لوري څخه د ځینو موضوعاتو په اړه د معلوماتو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترلاســه کولو په موخه پوښتنه او ځواب په ناڅاپي توګه مطرح شي، نو ممکن ښې پايلې و نه لري. ځکه چې د فوري ځواب غوښــتنه، ســړی د ګډوډۍ له حالت سره مخ کوي او دا کار به ستونزمن هم وي؛ نو له دې امله ليکل، د سازمان په بېلابېلو برخو او رسمي چارو کې ډېر د ارزښت وړ دی. بايد ووايو، چې دغه چارې، يوازې د داخلي چارو د ژورې همغږۍ په موخه مهم نه، بلکې له دې اړخه هم د ارزښت وړ دی، چې ملاقات کوونکي او معامله کوونکي د سازمان د تخصص د ټوليزې وړتيا د ســنجولو په موخه هم ترې ګټه اخلي. نو ښــه به دا وي، چې موضوع ګام په ګام مطرحه شي، څو د دې شونتيا رامنځ ته شي، هغه اجراات، چې د پام وړ دي، په بشپړ وضاحت سره ترلاسه شي. پر دې بنســټ، په مباحثو، پوښــتنې او ځواب او همدارنګه په خبرو اترو کې بايد له پېژندنې سره جوخت غښتلي ګامونه واخيستل شي، چې دغه لړۍ لاندې موضوعات په برکې نيسي:

۲- د عاميانه ژبې او اصطلاحاتو له کارونې څخه بايد ډډه وشي؛ له هغو کلمو څخه کار واخيستل شي، چې يوازې مشخصه معنا افاده کوي. ډېره هڅه وشي، چې خبرې واضحې او څرګندې وي.

۳-   اوريدونکی بايد ډېر محتاط وي، د هغو ټکو په اړه دې پوښتنې وکړي، چې پرې نه وي پوه شــوي؛ په هغه صورت کې، چې د غږ فشــار او د تلفظ څرنګوالي سره ورته وي، يا له مقابل کس سره د دربيمې ژبې له لارې خبرې کوي.

۴- دا يو مسلم حقيقت دی، چې د غږ د لحن فشار کولی شي، په معنا کې تغيير راولي.

۵- د اشاروي ژبې تغييراتو ته په ژوره توګه پاملرنه وکړئ.

۶- هغه مهم ټکي، چې په اړه يې خبرې شوې، بيا تکرار نه شي.

د بحثونو پر يادښتولو تمرکز وکړئ

ځينې وختونه، داسې پېښېږي، چې د يو معلوماتي مطلب په تړاو بحث دوام مومي او همدارنګه په محافلو او مجلسونو کې د پوښتونکي او ځواب ورکوونکي ترمنځ اوږده بحثونه ترسره کېږي. په دې صورت کې، چې په ناســته يا ســيمينار او يا د تحقيق په بهير کې له يو مجرم يا محکوم څخه اســتجواب صورت مومي، بايد د مباحثې د مطلب جزييات يادښت شي. ځکه چې په مباحثاتو کې پــه ټوليزه توګه پر مهمــو موضوعاتو باندې بحث صورت نيسي، يا ځينې وختونه، مجرم تر فشــار لاندې راځي او يا داچې د خپل وجداني او اخلاقي احساس له مخې، په اجندا کې شاملو موضوعاتو باندې اعتراف کوي.

په دې صورت کې، په همهاله توګه بايد موضوع د ســمعي او بصري وســايلو په وسيله ثبت او يا لړترلړه يادښت شي، څو يو لړ اسانتياوې رامنځ ته شي او دغه لړۍ پر يو مستند او يادښت شوې مباحثې باندې پای ومومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څېړنې رپوټ

له دې امله، چې د څېړنې موضوع او ساحه يې په دقيقه توګه تشخيص او اټکل شي، نو اړينه ده، چې لاندينيو بنسټونو ته پاملرنه وشي.

– په پلان کې د رهبري ارګانونو لارښـوونې کولی شي، په خپل ذات يو مشـخص او د درج وړ موضـوع وي، لکه څرنګـه، چې د کنټرول او تفتيش اداره هم د خپلو پلانونو په لومړۍ برخه کې، د حکومت حکمونه او پرېکړې په پام کې نيسي.

– د هغه تفتيش رپوټ او مدرکونه، چې مخکې ترسره شوي هم د څېړنې وړ موضوع او ساحه ده، پر دې بنسټ، د بنسټيزو موضوعاتو د تشخيص په موخه، د مخکنيو ارزونو پايلو او د مفتشينو رپوټونو ته پاملرنه، د ځانګړې ارزښـت وړ وي. د بېلګې په توګه د مخکني تفتيش د پلاوي له خوا تشـخيص کېږي، چې د کومو برخو وضع مطلوبه نه ده او سرغړونې پکې ترسرټګو کېږي، چې په راتلونکو پلانونو کې کولی شو، د بحث وړ ساحې، تشخيص شوې سرغړونه او نيمګړتيا د بيا لپاره کنټرول او وارزوو.

په مالي چارو کې د کنټرول او مخکني څارنې ارزښت

له ماليې وزارت او نورو دولتي ادارو سره د کنټرولرانو اړيکې ډېرې په زړه پورې او ګټورې وي.

۱- د کنټرول او مراقبت د عمومي مدير مهمې کړنې:

۲- د محاسبې تفتيش او ورسره د تفتيش او کنټرول ټوليز بنسټونه.

۳- تاريخي مخينه.

۴- د څېړلو صدور (تفتيش اوکنټرول).

۵- د څېړلو کړنلارې (تفتيش) -------------A- مزايا--------B- نيمګړتياوې

۶- زياتوالی او وروستني کنټرول ------------A- مزايا---------B- نيمګړتياوې

۷- د کورني تفتيش څېړنه -----------------A- مزايا-------- B- نيمګړتياوې

۸- د حکومت کړنه.

۹- د تفتيش او کنټرول اړتيا.

A- د لګښتونو کنټرول اوتفتيش.

B- د کلنۍ منظورۍ د اصل کنټرول او تفتيش.

C- د تخصصاتو کنټرول او تفتيش.

D- د قواعدو او مقررو کنټرول او تفتيش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

E- د تناسب کنټرول او تفتیش.

F- د اغېزمنتیا کنټرول او تفتیش.

G- د عوایدو کنټرول او تفتیش.

H- سوداګریز کنټرول او تفتیش.

تاریخي مخینه

د تفتیش او کنټرول اداره د هېواد په کچه د وزارتونو او ادارو د مالي او حسابي چارو د څېړلو (SAI) یعنـــې (Supreme Audi Institution) تر ټولو لوړ ارګان دی، چې په هېواد کې د فعالیت (۶۰) کلنه مخینه لري او د (انتوسای) – (ریکوسای او اسوسای) د نړیوال تفتیش د سازمانونو غړی سازمان دی. دغه اداره د اسلامي انتقالي دولت د محترم جمهور رییس د ۱۳۸۱/۹/۹ نېټې د (۱۶۰) ګڼې فرمان پر بنســټ د ادارو د مالي او حســابي چارو د څېړلو په موخه د یوې خپلواکه ادارې په توګــه رامنځ ته شــوه. او د دولت د محترم رییــس د د ۱۳۸۲/۱۱/۲۰ نېټې د (۵۴۹۱) ګڼې حکم له مخې د ۱۳۸۳ کال له پیله د یو مستقل بودیجوي واحد په توګه پېژندل کېږي، چې د دولت د دري ګونو قواوو له چوکاټ څخه بهر، د جمهوري ریاست تر مستقیم اثر لاندې فعالیت کوي.

د دغې ادارې موخه او دندې په لاندې توګه دي

۱- د هېــواد په مرکــز او ولایتونو کې د وزاتونو، ادارو، موسســو ، تصدیــو دولتي او مختلطو شرکتونو، کوپراتیفونو او نورو مراجعو د مالي او حسابي چارو څېړل.

۲- په حســاب ورکولو او حســاب اخیستلو کې د روڼتیا د شــتوالي په موخه، د عامه شتمنیو له حسابي ثبت څخه ډاډ ترلاسه کول.

۳- تر پلټنې لاندې ادارو کې د لګښتونو د سموالي له څرنګوالي او د دولت د عوایدو له تحقق څخه څېړنه.

۴- د کنټرول او تفتیش اداره د بهرني تفتیش په توګه، د مالي حساب صورتونه (د دولت قطعیه حساب) څېړي.

۵- د فزیکي موجودیو د اجرا له لارې له عامه شتمنیو څخه ساتنه.

۶- د کمیــو او نیمګړتیاوو پــه ګوته کول، د پولي توپیرونو تثبیتول او تر پلټنې لاندې ادارو ته د څېړنو او پلټنو د پایلو او اصلاحي نظریاتو وړاندې کول.

۷- د ترلاســه شویو توافقاتو له مخې، د نړیوال بانک (UNDP اوARTF او...) د مرستو د قید، ثبت او لګښت له څرنګوالي څخه څېړنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- د جمهوري رياست د مقام د لارښوونو پلي کول.

۹- په عامه شتمنيو کې په اغېزناکه توګه د اختلاس د پېښو تشخيصول او د لويې څارنوالۍ مقام ته يې لېږل.

۱۰- د منفي پدېدو د موندلو په برخه کې مرسته.

۱۱- د کورني تفتيش، وزارتونو او نورو ادارو ميتوديکي لارښوونه.

۱۲- د اقتصادي پروژو له اغېزمنتيا، ګټورتوب او اقتصادي توب څخه د ډاډ ترلاسه کول.

۱۳- د ادارو د اجرااتو او د دولت د حقوقو د تحصيل په اړه، جمهوري رياست محترم مقام او پارلمان ته د رپوټ وړاندې کول.

د څېړنې، تفتيش او کنټرول حدود

د زېرمتونونو او تحويلخونو حسابونه د ادارو د حسابونو لومړني او فرعي برخه جوړوي. له دې امله، د دغو حسابونو تفتيش په هره مرجع کې د اجرا وړ ګرځي.

د زېرمتونونو او تحويلخونو د حسابونو تفتيش بايد د اداري مقررو، له سمې طرح او اجرا څخه د ډاډ ترلاسه کولو په موخه، چې د پېرېدنې، رسيد، وېشنې، ساتنې، موجودۍ، خرڅلاو او د زېرمو له ستاک څخه د څېړنې چارو د تنظيم په موخه رامنځ ته شوي، اجرا شي او د تفتيش په پايله کې بايد د زېرمو په کميت او يا په کنټرولي سيستم کې يې ټولې موجودې نيمګړتياوې جوتې شي.

د زېرمو د تفتيش کليدي کچې

الف- د زېرمو د پېرېدنې د چارو تفتيش:

د زېرمو د پيرېدنې په بهير کې بايد لاندې موارد، تر غور او څېړنې لاندې ونيول شي:

۱- پيرېدنې بايد په سمه توګه تاييد او له قواعدو، مقررو او د واک لرونکو چارواکو له حکمونو سره سم او د تر ټولو اقتصادي کړنلارې له مخې ترسره شي.

۲- بايد ډاډ ترلاسه شي، چې پيرېدنې د اړوندو څانګو د کاري حجم او د حقايقو او د مالي وجوهو د شتون پر بنسټ د اړتياوو د تشخيص له مخې، صورت موندلی وي.

۳- د دې ترڅنګ، د وړانديز شويو څانګړنو او کميت له مخې بايد د زېرمتون له پېرېدنې څخه ډاډ ترلاسه شي.

۴- په هغه ترون کې، چې له عرضه کوونکي سره عقد کېږي، د پېرېدنې لپاره لازم معيارونه او څانګړنې ټاکل کېږي؛ نو ټولې پيرېدنې بايد يوازې او يوازې د همهغو معيارونو پر بنسټ ترسره شوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- له قراردادي او يا عرضه کوونکي څخه د زېرمتون د پېرېدنې پر بنسټ، بايد د مناصفې له سيستم څخه کار واخيستل شي، په دې توګه له کوم ځانګړي دليل پرته، د اړتيا وړ ټول جنسونه بايد د ترټولو ټيټې بيې له وړانديز کوونکي څخه واخيستل شي.

۶- د ورکړې کچه بايد په تړون کې له توافق شوې کچې سره سم صورت ومومي.

۷- د دولت هغه کارکوونکي، چې د پېرېدنې د تصديق او لاسته راوړلو مسووليت لري، بايد د پيسو تر ورکړې وړاندې د کيفيت او کميت سند چمتو کړي.

۸- د واک لرونکو چارواکو د منظورۍ اخيستلو له اړتيا څخه د مخنيوي په موخه، بايد د پېرېدنې امرونه په بېلابېلو برخو ونه وېشل شي.

۹- په تشريح شويو شرايطو کې، هغه تغييرات، چې په قوانينو کې رامنځ ته کېږي، بايد په پام کې ونيول شي.

۱۰- له عامه ګټو څخه د ساتنې په موخه، د هغې پيشکۍ پيسې په ورکړه کې، چې د تړون يا د دولت د حکم له مخې عرضه کوونکي ته ورکول کېږي، بايد لازم احتياط په پام کې ونيول شي.

۱۱- د اړتيا وړ جنسونه بايد په ټاکلې موده کې ولېږدول شي او په همهاله توګه د پيشکۍ له ورکړې سره تطبيق شي.

د څېړنې، تفتيش او کنټرول کړنلارې

۱- د هغو متوقعه پايلو يا ګټو پرلوري پرمختګ، چې د قانون جوړونکو يا نورو واک لرونکو اشخاصو له خوا طرح شوي او ترلاسه کول يې.

۲- د ادارو، برنامو، کړنو يا دندو... اغېزمنتوب.

۳- آيا اداره، له هغو د تطبيق وړ قوانينو او مقررو سره سمه روانه ده، چې په پلان کې په پام کې نيول شوي وو؟

وروستنی تفتيش او کنټرول

د څېړلو هغه عمليه ده، چې د فعاليتونو په پای کې صورت مومي؛ د دغه ډول پلټنو موخه، د ترسره شويو چارو او هغو چارو ترمنځ پرتلنه په بر کې نيسي، چې بايد ترسره شوي وای.

په دغه تعريف کې ليدل کېږي، چې وروستني کنټرول د چارو او معاملو په پای کې ترسره کېږي، چې په دې توګه ترسره شوې کړنې،له اټکلونو، موخو، قوانينو، مقررو او نورمونو سره پرتله کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورنی تفتیش او کنټرول

پــه هر سیســتم کې څو ډوله کړنلارې او طرزالعملونه شــتون لري، چې ځېنې یې ښــایي، په مســتقیمه توګه د سیستم بنســټیزو دندو ته متوجه وي (د حسابونو کړنلارې) او نورې یې کېدای شي، د سیســتم د اجرااتو په کنټرول پورې تړلې وي (د کنټرول کړنلارې). دغه کنټرولونه نه یوازې د کنټرولونو د غوښــتنو صفت ته نســبت ورکول کېږي، بلکې یاد کنټرولونه د حسابي معلوماتو په بشپړوالي او سموالي کې بنسټیز کنټرولونه هم ګڼل کېږي.

له کورني کنټرول څخه موخه د لاندې موضوعاتو په اړه د ډاډ ترلاسه کول دي:

- ټول هغه حسابي معلومات او نور معاملات چې باید ثبت شي، په حقیقت کې باید ثبت شوي وي.
- د حسابي معلوماتو په بهیر کې ټولې تېروتنې او د قانون خلاف کارونه باید څرګند او روښانه شي.
- هغه شــتمنۍ او پورونه، چې په حسابي سیستم کې ثبت شوي، باید په جاري مبلغ کې هم ثبت شوي وي.

اداره په دواړو برخو کې مسووله وي، هم د حسابي سمو یادښتونو په لاسته راوړلو او هم د کورني کنټرول د سیستم په اغېزمنتیا کې. د کنټرول ماهیت او پراختیا کېدای شي د ادارې د بېلابېلو څانګو په پام کې نیولو سره بېلابېلې وي. له کنټرول څخه کاراخیستنه په لاندې فکتورونو پورې تړلې دي:

- ماهیت، کچه او د معاملاتو دفتر.
- د کنټرول هغه درجه، چې په خپله د ادارې له خوا اجرا کېږي.
- د تصدیو جغرافیایي موقعیت.
- د هغو ګټو پر وړاندې، چې یې هیله کېږي، د کنټرول د ترسره کولو لګښت.

د کورني کنټرول ډولونه

کورني کنټرول په بنسټیزه توګه په اتو ډولونو باندې وېشل کېږي:

- **د دندو تفکیک:** باید هېڅکله یو کس د یوې معاملې د ثبت او د پړاوونو د تېرولو مســوول نه وي. (څلورې سترګې ترټولو ښې دي).
- **تشکیلات:** تصدي باید یو تشکیلاتي پلان ولري، چې په لړ کې یې:
- باید مسوولیتونه معین او تشریح کړي.
- د رپوټ ورکولو سیستم مشخص کړي.
- د استازو واک وټاکي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- **تصدیق او منظوری:** اړینه ده، چې ټولې معاملې د مســوولو کارکوونکو په وســیله تصدیق او منظــورې شي، خو د دغې منظورۍ لپاره باید یو محدودیت وټاکل شي، چې دغه مســوول کس ترکومه بریده واک لري.
- **فــزیکي:** په فزیکي شتمنیو کې د لاسرسۍ اجازه باید په مشخصه توګه محدوده شي، چې دغه موضوع، د ځانګړو ساحو لکه د کمپیوټر خونې د ساتنې په موخه برقي کولپونه هم په بر کې نیسي.
- **څارنــه:** ټولــې کړنې، چــې په هره کچه وي، بایــد کنټرول شي. د دغې څارنــې په موخه باید مسوولیتونه په روښانه توګه انځور شي او له هغه کس سره، چې تر څارنې لاندې دی، اړیکه ونیول شي.
- **پــرســـونل:** باید یوه داســې کړنلاره شتون ولري، چې په وسیله یې د هغو واکونو له ترسره کېدو څخه ډاډ ترلاسه شي، چې کارکوونکو ته ورکړل شوي دي. لکه: د نوي استخدام لپاره یوه سمه کړنلاره؛ د روزنې او د معاشونو د پالیسیو راتلونکې پورې تړلې یوه تګلاره.
- **حســابي محاســبې:** دغه کنټرولونه د هغو یادښــتونو په برخه کې شــتون لري، چې د ټولې معاملې ثبت او د پړاوونو تېرول ارزوي.
  - منظور شوي وي.
  - د ټولو معاملو په بر کې نیوونکي وي.
  - ټولې معاملې په سمه توګه ثبت شوي وي.
  - د ټولې معاملې پړاوونه په سمه توګه تېر شوي.
- **اداره:** اداره هره ورځ د کنټرول عادي بهیر کنټرولوي، چې دغه کنټرول:
  - ټولیز څارنیز کنټرولونه،
  - د ادارې له حسابونو څخه لیدنه،
  - له بودیجې سره پرتلنه،
  - کورنی تفتیش،
  - له ټولو ځانګړو کړنلارو څخه لیدنه په بر کې نیسي.

د حکومت فعالیت

حاکمیــت د یــوه هېواد د حکومت له لوري د تصمیم نیونې لــه واک، د قوانینو له وضع کولو او د اداري وېش له اجرا څخه عبارت دی. په نننۍ نړۍ کې درې ډوله دولتونه شتون لري، چې د حاکمیت د واک درلودونکي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

فدرال دولت Fedrol Government

– **مرکزي دولت Unitory Government:** په نړۍ کې ډېرې هېوادونه د یونټرۍ سیسټم دولتونه لري، دغه هېوادونه، ایالت نه لري او د سیاست ټولې چارې یې د مرکزي حکومت له خوا طرح کېږي.

– **کانفدراسیون دولت Canfedration Government:** د دولت دغه ډول هم د فدرال په بڼه وي، خو په دې توپیر سره، چې په فدرالي دولت کې، مرکزي حکومت د ایالتي حکومت په پرتله د زیاتو واکو درلودونکی وي، مګر په کانفدراسیون کې د دې په عکس وي؛ چې ژوندې بېلګه یې د سویز هېواد دی.

په ننني نړۍ کې په معمول ډول دوه ډوله سیاسي رژیمونه معمول دي:

پارلماني سیسټم (Parliamentary)

په پارلمان کې د اکثریت ګوند رییس لومړی وزیر وي، په دغه سیسټم کې پاچاه او یا ولسمشر تشریفاتي بڼه لري؛ لکه: د انګلستان او هندوستان هېوادونه.

ریاستي سیسټم (Presidential)

په دغه سیسټم کې لومړی وزیر شتون نه لري او ولسمشر په مستقیمه توګه د خلکو له خوا ټاکل کېږي؛ ولسمشر د اجراییه قوې رییس هم وي، لکه د افغانستان او متحده ایالاتو دولتي سیسټم.

حکومت

حکومت د واک لرلو په معنا دی، خو په دموکراتیکو نظامونو کې، چې د قواوو تفکیک مشخص شوی وي، حکومت له اجراییې قوې څخه عبارت دی.

درې ګونې قوې عبارت دي له:

- اجراییه قوه (حکومت)
- قضاییه قوه (ستره محکمه)
- مقننه قوه (پارلمان)

په ځېنو هېوادونو کې دولت له پنځو قواوو څخه جوړ دی له دریو ګونو قواوو سربېره، رسنۍ څلورمه قوه او تفتیش پنځمه قوه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

فــرمــان

له هغو دستورونو څخه عبارت دی، چې په یوه مورد کې د ولسمشر او پاچاه له خوا صادرېږي او تقنیني اړخ لري.

حــکــم

له هغو دستورونو څخه عبارت دي، چې پر جمهور رییس سربېره، د جمهور رییس د مرستیال او یا لومړي وزیر له خوا هم صادرېږي او همدارنګه حکم اجرایي حیثیت لري.

د تفتیش او کنټرول بنسټونه او مقررې

د کنټــرول او تفتیــش د قانون، د کنټرول او تفتیش د ادارې د مقررې او د تفتیش د تعلیمات نامې په پام کې نیولو سره، چې د نړیوالو معیارونو پر بنسټ جوړ شوی د تفتیش موخه د وزارتونو، ادارو، دولتــي تصدیــو او تر پلټنې لاندې نورو مراجعــو ، د کړنو له څېړلو څخه عبارت دي، چې د کنټــرول او تفتیــش د قانون په (۴) مه ماده کې توضیح شــوي دي. دغــه څېړنه د لاندې موخو د ترلاسه کېدو په موخه ترسره کېږي:

۱- په حساب اخیستلو او حساب ورکولو کې روڼتیا (شفافیت).

۲- د ستېنډرډ، پروخت او اغیزناک تفتیش له ترسره کېدو څخه د ډاډ ترلاسه کول او په ټولیزه توګه د یوې نړیوالې معیاري کړنلارې په وسیله د یاد تفتیش ترسره کول.

۳- د نغدي اړخونو او جنسي شتمنیو ساتنه.

۴- د حسابي او رپوت ورکولو د چارو کره توب.

۵- د پلاني، پرمختیایي، اقتصادي او ټولنیزو شاخصونو پلیتابه.

۶- د دولت د عوایدو پلټنه، کنټرول او تحقق او د مصرفولو څرنګوالی یې.

۷- د اقتصــادي او ټولنیــزې ودې د پلانونو د تحقق څرنګوالي او د دولت د پرمختیایي بودیجې له لګښتونو څخه کنټرول.

۸- د دولتي پروژو له اغیزمنتوب، اقتصادي توب او ګټورتوب څخه خبرتیا.

۹- د ولسمشرۍ د مقام له لارښوونې سره سم، د نادولتي موسسو (انجوګانو) د کړنو څېړنه او د تمویل کوونکو منابعو غوښتنه لکه (W-B اوUNDP) .

۱۰ – په هغو موردونو کې، چې دغه ادارې ته محول کېږي، د ولســمشرۍ د محترم مقام او د وزیرانو د عالي شورا د فرمانونو، مصوبو، پرېکړو او حکمونو د پلیتوب له څرنګوالي څخه کنټرول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دریېیم څپرکي لنډیز

په دغه څپرکي کې، په بېلابېلو پړاوونو کې د تفتیش څرنګوالی څېړل شـوی، چې پورتني ټکي ته په پام سره، په ټولیزه توګه کنټرول او ګټې یې د دغه څپرکي عمده ټکي جوړوي.

پــه دې فصــل کې د کنټرولرانو د کار څرنګوالي تر بحث لاندې نیول شــوی. پر دې بنســټ، د کنټرول ډولونه لکه راتلونکی لیدونکی کنټرول، اوسمهاله کنټرول، اصلاح کوونکی کنټرول، مقدماتي یــا مخه نیونکی کنټرول، د کنټــرول پړاوونه، د کنټرول کړنلارې، عملیاتي کنټرول، آماري کنټرول او همدارنګه ځانګړی کنټرول او داســې نور موضوعــات هغه څه دي، چې په دغه څپرکي پرې پراخ بحث شــوی دی. سربېره پر دې په دغه فصل کې د حکومتونو او د ســیاسي منل شــویو نظامونو د سیستم د ډولونو په اړه څېړنې شوې او د حکومتونو د نني معمولې بڼې په اړه معلومات وړاندې شــوي دي. همدارنګه د حکومتونو د دســتورونو، حکمونو، قواعدو او مقرروو په ارتباط هم په کافي اندازه معلومات د دغه فصل د بحثونو مهم توکي جوړوي، چې له دې جملې، د حکومت دري ډولونه تعریف او تشریح شوي دي، چې د زده کوونکو د معلوماتو په زیاتوالي کې مهمه ونډه لرلای شي.

د دریېیم څپرکي پوښتنې

۱. د کنټرول په اړه، خپل معلومات وړاندې کړئ؟
۲. د کنټرولونو دنده څه او څه وخت وي؟
۳. د کنټرول، څارنې او څېړنې(بررسۍ) ترمنځ توپیر بیان کړئ؟
۴. کنټرول په څو پړاوونو کې سرته رسېږي؟
۵. د دغه څپرکي له منځپانګې څخه مو څه شی زده کړي، خپل معلومات وړاندې کړئ؟
۶. کنټرول څه شی او په کومو وختوکې ترسره کېږي؟
۷. په کاري بهیر کې د کنټرول موخه بیان کړئ؟
۸. د کنټرولر مسوولیتونه بیان کړئ؟
۹. د کنټرولرانو لاسته راوړنې په ګوته کړئ؟
۱۰. د ټرونونو ډولونه بیان کړئ؟
۱۱. د اغیزناک کنټرول ځانګړنې تعریف کړئ؟
۱۲. د تفتیش د مناسباتو په اړه خپل معلومات وړاندې کړئ؟
۱۳. د څپرکي د مطالبو په اړه خپل معلومات وړاندې کړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکي

څارنه او څېړنه

Supervision

ټولیزه موخه:

د کنټرولرانو په وسیله د څېړنې او کتنې د بنسټونو او مقررو پلیتوب.

د زده کړې موخې:

- د کنټرول، څارنې او ارزونې کلمو ترمنځ د شتو توپیرونو جوتول.
- د کنټرولرانو د دندو څرنګوالي او ټاکلي پړاوونه یې.
- کاري بهیر او اغېزمنتیا یې.
- د څارنې او د څارنې د څرنګوالي په اړه معلومات ترلاسه کېږي.
- د پرېکړو نیول او پلیتوب یې.

بررسي (څېړنه)

بررسي یوه دري کلمه ده، چې د تحقیق په معنا ده او مورږ یې په پښــتو کې د ((څېړنې)) په معنا ژباړو. له هغه ځایه، یعنې تفتیش او تحقیق دوه کلمې دي، چې هره یوه بېله معنا لري؛ نو د تفتیش په چارو کې باید د بررسۍ (څېړنې) کلمه و نه کاروو. ځکه چې څېړنه د مراجعو له دندو څخه ده، چې په مستقیمه توګه د تحقیق (څېړنې) موضوع هغوی ته سپارل شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بازرسي (رسېدنه)

بازرسي هم یوه دري کلمه ده، چې د ســندونو د ارزونې واک د تفتیش په معنا دی، چې موږ یې په پښتو کې پر (رسېدنه) ژباړو. د دغه ادارې (تفتیش او کنټرول) له لوري د رسېدنې د کلمې کارونه مانوس دی، خو دا باید له پامه و نه غورځوو، چې د تفتیش د اجرااتو په بهیر کې د بازرسۍ (رسېدنې) کلمه کارول کېږي.

ارزونه

د پلي کېدو په معنا ده، همدارنګه د ارزښــت ورکولو، د یو ځه د ارزښــت ټاکلو او د یو ځه د ارزښت څېړلو او تامینولو په معنا هم راغلې ده.

هغه شــخص، چې د حســابونو د ارزونې چارې پر غاړه لري، د حساب مفتش په نامه يادېږي. باید ووایو، دغه مفهوم د لاتین(AUDIRE) له کلمې څخه اخیســتل شــوی، چې د استماع کولو او یا اورېدلو معنا ورکوي. هغه مهال به حســابي مســوولین د هغوی د حسابي رپوټونو د اوریدلو په موخه د مفتشینو له خوا احضارېدل. په (۱۹) پېړۍ کې د سوداګرۍ د کچې د پراختیا په پایله کې، لوی لوی شرکتونه رامنځ ته شــول، چې په هغو کې به د پام وړ پانګې د څو محدودو کســانو تر ادارې لاندې په کار اچول شوي وو. په همداسې شرایطو کې هغه ګټې، چې د مفتشینو د زیار او هڅو په پایله کې ترلاسه شوي وو، د سوداګرۍ او ټولیز سکټور په چارو کې په ښکاره توګه ټولیزه پاملرنه ځان ته واړاوله.

لکــه څرنګه، چــې مو مخکې یادونه وکــړه، د کنټــرول او تفتیش اداره، د تفتیــش د نړیوالو سازمانونو غړې ده، نو په دې برخه کې د دغو سازمانونو په اړه هم لنډ معلومات وړاندې کوو:

ASOSAI: د اسیایي تفتیش او بیا رسېدنې له لوړ سازمان څخه عبارت دی.

INTOSAI: د اروپا د څېړنې او تفتیش د عالي موسسو له نړیوال سازمان څخه عبارت دی.

دغه اداره د پورتني سازمان له خوا په رسمیت پېژندل شوې ده.

له پورتنیو سازمانونو سره د کنټرول او پلټنې د ادارې تړاو د لاندو موخو له مخې وي:

۱- د یاد سازمان په خپل لګښت، د غړو هېوادونو د مفتشینو لپاره د یو روزنیز پروګرام جوړول.

۲- د سیمینارونو ترتیب او برابرول.

۳- په تفتیش او څېړنې پورې د اړوندو رسالو خپرول او وېشل.

۴- د غړو هېوادونو د مفتشینو ترمنځ د فکرونو د تبادلې او د هر هېواد د شرایطو په پام کې نیولو سره د غړو هېوادونو له نوښتونو څخه د ګټې اخیستنې په موخه د کنفرانسونو جوړول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د ټولیـز تفتیـش په برخه کې د افکارو او تجربو د تبادلې له لارې د غړو موسسـو ترمنځ د تفاهم او همکاریو پراختیا. باید یادونه وکړو، چې د دغو سـازمانونو عمده او بنسـټیزه موخه، د دولتي محاسـبې، په ټولو چارو کې د دولت د کنټرول، د مفتشـینو د مسـلکي پوهې د کچې د لوړوالي او د څېړنې او تفتیش په چارو کې له نویو نړیوالو کړنلارو څخه د ګټې اخیستنې په برخه کې، د نظریو تبادله او د تجربو ترلاسه کول دي.

له هغه ځایه، چې محترم مفتشـین د تفتیش په بهیر کې له عوایدو او لګښـتونو سره سروکار لري، نو پر دې بنسټ اړینه ده، چې تر ټولو مخکې باید بودیجه وپېژنو.

مونیتورنګ د څه لپاره (Monitoring)

مونیتورنګ یعنې ګواښنه، نصیحت، خبرداری او تهییج کول ته وایي، چې دا ټولې چارې د یوه مفتــش پــه دنده کې داخلې دي. په دې معنا، چې یو مفتش باید د منشــاء، پرتلنې، توافقاتو او عمل جریان د روښــانولو لپاره له ځانګړو نښو څخه کار واخلي. د تفتیش یو شمېر لویو سازمانونو د دغې موخې لپاره معیاري نښې ټاکلي دي. که چېرې ټاکلي نښې شتون و نه لري، یا مفتش د کوم لامل له امله، له ناټاکلو نښــو څخه کار واخلي، نو د نښــو مفهوم باید په روښــانه توګه په اړوندو پاڼو کې وړاندې شي.

د ارزونې لپاره په ځانګړي توګه د تفتیش د مدرکونو په موندلو او ارزولو کې له ارزونکي سره د مرستې په موخه ، چې د مفتشینو د کار د پایلو، سپارښتنو او رپوټونو ملاتړي دي، اړینه ده، څو کاري پاڼــې (خپــل ماقبل او مابعد ته) یو بل ته راجع شي. باید ووایو، چې یو بل دغه رجعت، باید کاري اصــلي منبــع په روښــانه توګه په ګوته کړي. دا هم باید له پامه و نه غورځوو، چې یوه ښــه مراجعه، د ټولو پاڼو واضحه، منطقي او لومړني مراجعې ته اړتیا لري.

د تفتیش عالي ســازمان زیاتره هغو معلوماتو ته هم لاسرسی لري، چې له سیاسي، سوداګریزې او امنیتي پلوه محرم او حســاس ګڼل کېږي. یادســازمانونه او کارکوونکي یې باید د مسلکي اړینو پاملرنو تمرین وکړي، څو دا ډاډ ترلاسه شي، چې دغه معلومات په سمه توګه ساتل کېږي؛ همدارنګه هغــه کړنــلارې او کنټرولونه په پام کې ونیول شي، چې د کاري پاڼــو د فزیکي محافظت ډاډ پرې حاصلېږي. په همدې توګه، دا معمول دی، چې له څېړل (بررســی) شوې ادارې سره د اړیکو کاري پاڼې او د مونیتورنګ تســوید شــوي رپوټونه تر هغه مهاله، چې د خپرېدو لپاره یې پېژندل شوې کړنلارې تعقیبېږي، باید محرم وســاتل شي. د تفتیش عالي ســازمانونه بایــد تفتیش پورې د اړوندو معلوماتــو د محرمــوالي اړتیــا، له هر هغه قانــون سره پرتله کړي، چې د خلکو لپاره د همداســې معلوماتو د آزاده خپرېدا اجازه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بررسۍ (څېړنې) ډولونه

د بررسۍ (څېړلو) د ډولونو له توضيح څخه موخه دا ده، چې د کنټرول او تفتيش کارکوونکي پـر دې پــوه شي، چې د څېړلو د ډولونو او د څېړلو د کړنلارې ترمنځ توپير شــته. څکه د بررســۍ ډولونه عمده او تر ډېره کچه بنسټيز دي، خو د بررسۍ کړنلارې متعدد او بېلابېل دي، چې په دې توگــه کېدای شي، بېلابېل تکتيکونه او څو اړخيز ميتودونه وکارول شي. په ټوليزه توگه د کنټرول او تفتيش ادارې او د کورني تفتيش د څانگو د دندو ماهيت د بررسۍ په ډولونو پورې تړلي دي، چې په لاندې توگه توضيح کېږي:

۱- قسمي بررسي: له هغه بررسۍ څخه عبارت ده، چې په يوه ارگان کې د فعاليت يوه برخه يا يوه موضوع تشــخيص شي او بيا هماغه برخه يا موضوع تر کنټرول او تفتيش لاندې ونيول شي. د بېلگې په توگه په يوه بوديجوي اداره کې، يوازې د پېربېدنو لگښتونه او يا د حق الزحمې، اضافه کارۍ لگښتونه او يا هم د جنسونو د وېش او ساتنې موضوع؛ او يا په يوه سوداگريزه تصدۍ کې د وارداتو، صادراتو يا د تصدۍ اداري لگښتونه او داسې نور، چې همدغه تر څېړنې لاندې موضوع او برخه کولی شي، د قيدي کړنلارې په مرسته پلی شي او يا له مفصله کړنلارې څخه کار واخيستل شي؛ يعنې له همدغه مشــخصې موضوع څخه، چې د بېلگې په توگه (۱۰۰) قطعه ســند په بر کې نيسي، يوازې (۲۰) قطعه او يا هم د هماغه موضوع ټول ســندونه انتخاب شي. نو قيدي او مفصل يوازې يوه کړنلاره جوتوي، نه د څېړنې ډول.

۲- پرتليزه موضوعي برسي: د څېړنې دغه ډول، په څېنو وختونو کې د څو مشــخصو ارگانونو، هغه هم د څانگړې موضوع په تړاو، د مالي، حسابي او اقتصادي کړنو د څرنگوالي د پرتلنې په موخه تــرسره کېــږي. د بېلگې په توگه، په دوو يا تر دوو زياتو ارگانونو کې د طلباتو له شــتوالي، تفکيک او تحصيل څخه بررسۍ او يا هم په پرتليزه توگه په دوو يا تر دوو زياتو بوديجوي ارگانونو کې د اضافــه کارۍ د حق الزحمې په ورکولو کې د قانوني بنســټونو د رعايتولو څېړل، د څو باروړونکي ترانسپورتي موسسو لکه: (۱ نمبر، ۲ نمبر او ۳ نمبر گاماز) ترمنځ د في کيلومتر تمامې شوې بيې څېړل، يا په څو دولتي روغتونونو کې د روغتيايي خدمتونو د وړاندې کولو پرتليزه څېړنه او داســې نور. همدغه څېړنه هم کېدای شي، په قيدي يا مفصله کړنلارې پلي شي، چې دغه کړنلارې نه شي کولی د څېړنې ډول افاده کړي.

۳- بشــپړه يا کمپلکســه بررسۍ: له هغه بررســۍ څخه عبارت دی، چې د يو ارگان ټول مالي، حســابي او اقتصــادي فعاليتونــه په بر کــې نيسي. د مثال پــه ډول په يوه بوديجــوي ارگان کې د لگښــتونو ټولې برخې، چې د هماغه ارگان د فعاليتونو جز گڼل کېږي، لکه پېربېدنې، معاشــونه، د ماکول لگښــتونه، د کوپوني توکو، تجهيزاتو، ترميماتو، تعميراتو او داســې نورو لگښــتونه او يا په

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه سـوداګریزه موسسـه کې اداري، د وارداتو، صادراتو، ځانګړو او داسـې نورو لګښتونه او یا په مستوفیت کې د عایداتو ټولې برخې، چې د عوایدو په تصنیف کې شامل دی او د لګښتونو ټولې ځانګې، چې د لګښـتونو په تصنیف کې شـامل دي؛ د څېړنې دغـه ډول هم کولی شي، په دواړو کړنـلارو هـم په قیدي او هم په مفصله بڼه پلي شي. (ځانګړي) څېړنې هم په حقیقت کې د یادو څېړنو له ډولونه څخه دي. په همدې توګه، د بررسـۍ کړنلارې کېدای شي، بېلابېلې وي؛ د بېلګې په توګه عیني، اسـنادي، د روان او اوپراتیفي کنټرول بررسۍ، د کار د تطبیق بررسۍ، د ازمویښتي اندازه ګیرۍ بررسۍ او داسې نورې کړنلارې، چې د موضوع د ماهیت په پام کې نیولو سره توپیر کوي.

د پروسې بررسي

له هغه بررسۍ څخه عبارت ده، چې د یو ارګان ټول مالي، حسابي او اقتصادي فعالیتونه په بر کې نیسي. د مثال په ډول په یوه بودیجوي ارګان کې د لګښـتونو ټولې برخې، چې د هماغه ارګان د فعالیتونو جز ګڼل کېږي، لکه پېرېدنې، معاشـونه، د ماکول لګښتونه، د کوپوني توکو، تجهیزاتو، ترمیماتو، تعمیراتو او داسـې نورو لګښـتونه او یا په یوه سوداګریزه موسسه کې اداري، د وارداتو، صادراتو، ځانګړو او داسـې نورو لګښـتونه او یا په مسـتوفیت کې د عایداتو ټولې برخې، چې د عوایدو په تصنیف کې شامل دي او د لګښتونو ټولې ځانګې، چې د لګښتونو په تصنیف کې داخلې دي؛ د څېړنـې دغه ډول هم کولی شي، پـه دواړو کړنلارو هم په قیدي او هم په تفصیلي بڼه پلي شي. (ځانګـړي) څېړنې هم په حقیقت کې د یادو څېړنـو له ډولونه څخه دي. په همدې توګه، د بررسـۍ کړنلارې کېـدای شي، بېلابېلې وي؛ د بېلګې په توګه عیني، اسـنادي، د روان او اوپراتیفي کنټرول بررسۍ، د کار د تطبیق بررسۍ، د ازمویښتي اندازه ګیرۍ بررسۍ او داسې نورې کړنلارې، چې د موضوع د ماهیت په پام کې نیولو سره توپیر کوي.

د اغېزو بــررســـي

د څېړنې دغه ډول، په ځېنو وختونو کې د څو مشخصو ارګانونو، هغه هم د ځانګړې موضوع په تړاو، د مالي، حسـابي او اقتصادي کړنو د څرنګوالي د پرتلنې په موخه ترسره کېږي. د بېلګې په توګه، په دوو یا تر دوو زیاتو ارګانونو کې د طلباتو له شـتوالي، تفکیک او تحصیل څخه بررسـۍ او یا هم په پرتلیزه توګه په دوو یا تر دوو زیاتو بودیجوي ارګانونو کې د اضافه کارۍ د حق الزحمې په ورکړه کې د قانوني بنسټونو د رعایتولو څېړل، د څو باروړونکي ترانسپورټي موسسو لکه:

(۱ نمبر، ۲ نمبر او ۳ نمبر ګاماز) ترمنځ د فی کیلومتر تمامې شوې بیې څېړل، یا په څو دولتي روغتونونو کې د روغتیایي خدمتونو د وړاندې کولو پرتلیزه څېړنه او داسې نور. همدغه څېړنه هم کېدای شي، په قیدي یا مفصله کړنلارې پلي شي، چې دغه کړنلارې نه شي کولی د څېړنې ډول افاده کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزونه Evaluation

د ارزونې تعریف:

ارزونه هغه مقطعي سنجونې او څېړنې ته وايي، چې په وسیله یې، د پروژې یا پروګرام له بهیر څخــه ډاډ ترلاســه کېږي. یعنې د ارزونې په لړ کې دا خــبره جوتېږي، چې پروګرام یا پروژه څومره خپلو موخو ته رسېدلې او یا موخو ته یې په رسېدلو یا نه رسېدلو کې کوم لاملونه دخیل و.

ارزونه په دریو پړاوونو کې ترسره کېږي

۱- د پــروژې تر پیلېدو مخکــې (PreProject Evaluation): دغه ارزونه په معمول ډول، د ګټو اخیســتونکو او یا یو چاپېریــال د پرمختیایي او ځواکمن توب وړتیاوې د تشـخیص په موخه ترسره کېږي. په دغه پړاو کې زیاتره د پروژې له لګښتونو او ګټو (Cist Benefit Analysis) څخه تحلیل ترسره کېږي.

۱- منځنــي ارزونه: (Mid-term Evaluation) د دوره يي ارزونې موخه په دوو ډولونو باندې وېشل کېږي:

– د محیطي او یا ټولیزې موخې د بدلونونو پر وړاندې د پروژې د انعطاف وړ سمبالښت.

– لومــړی تفتیــش له پروژو څخــه ترسره کېږي، چې د پــروژې تر طرحې، ډیزایــن او پیلېدو وروسته ترلاس لاندې نیول کېږي.

۱- ۳- د تاثیراتــو ارزونــه: (Impact Evaluation) دغه ارزونه د لاندینیو معلوماتو د ترلاســه کولو په موخه په لاره اچول کېږي

– له لوړ موثریت سره د پروژې د مقاصدو ترلاسه کول.

– د ګټو اخیستونکو ملي پلانونو او پرمختیایي موخو ته د لاسرسۍ په موخه د همکارۍ کچه.

– د هغو ځانګړتیاوې ساتنه، چې د پروژې د بقا لامل ګرځي.

د ارزونې د اغېزناکي ترسره کېدو لپاره باید لاندې ټکي په پام کې ونیول شي:

– د روښانو او د ټاکلو وړ موخو درلودل.

– د هغو کلیدي ځانګړنو درلودل، چې د موخو د ترلاســه کېدو په موخه وکولی شي، له ترسره شویو او یا روانو فعالیتونو څخه یوه روښانه انګېرنه وړاندې کړي.

– د هغــو ځانګړنــو په اړه د معلوماتو درلودل، چې بهیر تشریح او د کار په وســیله رامنځ ته شوي بدلونونه راڅرګند کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارزونې پړاوونه:

- د ځانګړنو ټاکنه.
- د مقاصدو ټاکنه.
- د میتــود ټاکنه. (عملیاتي تعریف، د نفوســو او محیط مطالعه او د منظمو او ســاده نومرو درلودل)
- د وړاندیز وړاندې کول.
- د پوښتنې طرحه؛ د پای ته رسېدو ساحوي ازموینه.
- د معلوماتو راټولول.
- د رپوټ مسوده.
- د وړاندیزونو ترلاسه کول.

څارنه Supervision

تعریف:

څارنه یو مدیریتي فعالیت دی، چې په وســیله یې تر څارنې لاندې کســانو کې مثبتې اغېزې راځي، څو د موســســې موخې ته د رســېدو په موخه خپله مثبته ونډه ادا کړي او یا په بل عبارت، څارنــه له هغې پروســې ته ویل کېږي، چې یې په لړ کې، د یــوې دورې فعالیتونه د څارونکي تر څارنــې او کنټــرول لاندې نیول کېږي، څو ټولې ځانګې خپل کار یا فعالیتونه په داســې بڼه پر مخ بوځي، چې د پروګرام مطلوبې موخې ترلاسه شي.

د څارنې موخې

- باید مناسبې لارښوونې ترسره شي، څو د پام وړ موخه ترلاسه شي.
- د روانو فعالیتونو د ترسره کېدو لپاره باید مرسته وشي.
- باید ګټورې مشورې وړاندې شي.
- د مرستې او همکارۍ پر وخت باید د لوړو چارواکو له خوا تقویه شي.
- ستونزې باید درک او وپېژندل شي.
- د کارکوونکي نیمګړتیاوې باید په ګوته شي.
- د کاري کفایت کچې ته وده ورکړله شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- کاري پلان تشريح شي.
- له ټاکلي پلان سره سم باید دندې پر مخ ولاړې شي.

څارونکی څوک دی؟

څارونکی هغه څوک دی، چې د مدیریت په منځنۍ کچه کې دنده ترسره کوي. څارونکی د یوه ملګري، مشاور، لارښود، جوتوونکی، ښوونکی او د چارو د سمبالوونکي په توګه چارې پر مخ وړي.

د یو څارونکي د دندو پولې:

هــر څارونکی دنده لري، څو له دریو ډلو خلکو سره کار وکړي: لومړی د خپل ترڅارنې لاندې کارګرانــو سره، دویم د خپل کچې کارکوونکــو سره، دریيم تر خپل کچې لوړو څارونکو سره، نو پر دې بنسټ، دی له دغو دریو ډلو کسانو سره باید په پوره هوښیارتوب او صمیمیت سره کار وکړي.

یو ماهر څارونکی باید لاندې ټکي په پام کې ونیسي:

- ستونزې تشخیص او په ګوته کړي.
- د حقایقو په ترلاسه کولو کې نوښت.
- په عادلانه توګه له خلکو سره خبرې اترې.
- هر هغه چاته د شخصیت منل، چې ترلاس لاندې یې کار کوي.
- د حقایقو سنجول او ژوره ارزونه.
- د کاري بدیلونو موندل.
- د پریکړو ترسره کول او پلي کول یې.
- د چارو په ترسره کولو کې له انعطاف او نرمښت څخه کار اخیستل.
- په چارو کې موضوعي کړنلارې ترلاس لاندې نیول.
- له کاري محدودې بهر د تر څارنې لاندې کارکوونکو په اړه باید د معلوماتو د ترلاســه کولو هڅه و نه شي.
- د معلوماتو په ساتنه کې له بشپړ غور او دقت څخه کار اخیستل او له کاري اړتیا پرته باید افشا نه شي.
- له کارګرانو سره په چلند کې باید فردي توپیرونه په پام کې ونیول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څلورم څپرکي لنډيز

دغه څپرکي لاندې محتويات په بر کې نيسي:

په دغه څپرکي کې د څارنې په پړاو کې د څارونکو د دندو بريد او د څارنې بنې تشريح شوي؛ همدارنګه دغه موضوع هم جوته شوې، چې د څارنې متصدي (څارونکی) د خپل کار په تړاو څه دندې لري؟ همدا راز دغه موضوع ته هم کتنه شوي، چې د څارونکي د چارو اغېزمنتيا په څه کې نغښــتې ده. د دغه کتاب د اړوندو څپرکو د محتوياتو د لنډيز تر مطالعې وروســته به محصلين د تفتيش او کنټرولرانو د دندو په اړه د پام وړ معلومات ترلاســه او د ښــوونکو د ښو تجربو په پايله کې به مونږ د هغوی د ظرفيت د لوړتيا شاهد واوسو.

دا هم بايد له پامه و نه غورځوو، چې دغه کتاب نه يوازې د محصلانو د ظرفيت د لوړتيا لپاره ګټــور دی، بلکــې د تفتيش او کنټرول نظام د نورو مينه والو لپاره يــې هم مطالعه اړين او ګټور ګڼل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څلورم څپرکي پوښتنې

۱- آیا څارنه د تفتیش د فعالیتونو یوه څانګه ده؟

۲- د تفتیش او کنټرول چارې څه وخت تر څارنې لاندې نیول کېږي؟

۳- له چارو څخه د څارنې موخه څه شی ده؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

د بهرنیو منابعو مرسته

ټولیزه موخه:

په دغه څپرکي کې د هغو مرستو د تفتیش او کنټرول په اړه هر اړخیز معلومات وړاندې شوي، چې د بهرنیو منابعو له خوا د افغانستان د دولت په واک کې ورکول کېږي.

د زده کړې موخې: دزده کوونکي باید ددغه څپرکي په پای کې معلومات ترلاسه کړي چې:

- د تفتیش او کنټرول له څانګې سره لېوالتیا.
- د څارنې تفتیش په تړاو معلومات.
- د مرستو بنې او د پرمختیایي پروژو تحلیل.

د بهرنیو مرستو تفتیش

د ۲۰۰۲ کال د مارچ میاشــتې له ۲۰ مې د ۲۰۰۲ د مي تر ۱۳ مې نېټې پورې، چې د ۱۳۸۱ کال د کب میاشتې له ۲۹ نېټې سره سمون لري، له افغانستان سره د بهرنیو منابعو د مرستو رپوټ.

د هغو منابعو د مرستو لنډيز، چې د نړیوالو مرستو د ۰۵۰۵۷۷ ګڼې صندوق له پیسو څخه د افغانستان د بیارغونې (ARTF) لپاره ورکړل شوي دي.

۱۳۸۱	۱۳۸۱	د ټولو مجموعه	مغایرت
واقعي	د ټولو مجموع	بودیجه	د ټولو مجموعه
ډالر	ډالر	ډالر	ډالر
امریکایي	امریکایي	امریکایي	امریکایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ (b) کتګوری؛ د ثابتو شتمنیو لګښتونه:

د ثابتو شتمنیو اصطلاح د هغو لګښتونو لپاره کارول کېږي، چې له محدودیت پرته د جنسونو لکــه: فرنیچــر موبل او د دفتر د نــورو تجهیزاتو د برابرولو لپاره، لکه څرنګه، چې د افغانســتان د اسلامي انتقالي دولت په بودیجه کې هر کال تخصیص ورته ببلېږي، ټاکل شوي وي.

۲ کتګوری؛ د متخصصینو او د زده کړې خدمتونه:

د هغو ښوونیزو پروګرامونو لګښتونه دي، چې د بهر مېشتو افغانانو له خوا چمتو کېږي.

د تکراري او ثابتو ټمام شوو لګښتونو د معقولې کتګورۍ په پام کې نیولو سره، د ۲۰۰۳ کال د جــون په ۳۰ مه نېټه، د متخصصینو د خدمتونو لپــاره د ۲۵۰ میلیونه امریکایي ډالرو په اندازه او د ښــوونېزو چارو د سمبالښت په موخه د ۵ میلیونه امریکایي ډالرو په اندازه د مرستې ټرونلیک په پام کې نیول شوی و.

د مرستو بنې

د افغانســتان د مشروع دولت، منتخب ولســمشر او انتخابي پارلمان په شــتون سره، چې ټول د افغانستان د خلکو د ارادې ممثل دی، نړیواله ټولنې ته نه ښایي، چې خپلې مرستې د افغانستان دولت له کنټرول پرته په مســتقیمه توګه په مصرف ورســوي. د یادو بودیجو لګول د افغانســتان د مالیــې محــترم وزارت له لارې له دې سره سره، چې یــاد وزارت د ظرفیت له کموالي سره لاس او ګرېوان دی، ډېره اغیزناکه او ګټوره ټامبږي او د فساد د کچې په راټیټېدو کې رغنده رول لوبولای شي.

نړیوالې ټولنې ته نه ښایي، چې مخکې له مخکې ډیزاین شوې پروژې زموږ پر دولت باندې وتپې. اړینه ده، چې د هېواد په مالي او اداري سیستم کې د بنې او محتوا له پلوه سمونونه رامنځ ته شي.

همــدا راز د لوړ پوړو دولتــي چارواکو له خوا د قانون رعایتول او د مســوولیتونو درک کول، هغــه څه دي، چې د اداري په اصلاح او په هېواد کې د فســاد د کچــې په راټیټولو کې کارنده او کوټلي ونډه لري.

باید ووایو، چې په انګلیسي ژبه د ټرونونو عقدول، یو له هغه شــیانو څخه دي، چې په هېواد کې په بې ســاري توګه د فســاد د خپرېــدو لامل ګرځېدلی. دغه ټرونونــه زیاتر وختونه د محترم جمهور رییس د حکم له مخې د ادارو له خوا نه دي اجرا شوي؛ ځکه د مرستندویې اداري له انده، د افغانستان په زیاترو ادارو کې د ظرفیت د لوړوالي مکانیزم ګټور او اغیزناک نه دی، نو له همدې امله، له ډېرو لګښتونو سره سره یې بیا هم لاسته راوړنې د قناعت وړ نه دي. پر دې بنسټ، اړینه ده، چې اړوندې اداري په دې برخه کې کوټلي او اغیزناک ګامونه واخلي.

موږ وړاندیز کوو، چې د دولت ټول لوړ پوړي چارواکي دې په خپلو اړوندو ادارو او وزارتونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې په پراخه توګه د فســاد پر وړاندې مبارزه پيــل او ټولې ادارې او وزارتونه د کنټرول او تفتيش د ادارې د پلټنــو د پايلــو په تطبيق کې، چې تر ډېره بريده د لارښــوونې او توصيې بڼه لري او تر ډېره کچه له نيمګړتياوو او سرغړونو څخه د مخنيوي او د دولت د حقوقو د تحصيل لامل ګرځي، جدي پاملرنه وکړي.

د حسابدارۍ سيستمونه

- د ډبل انټري سيستم او د حسابدارۍ ساده سيستم.
- د حسابدارۍ نغدي او تعهدي (سوداګريز) سيستم.
- د مراجعو حسابونه ممکن د تعهدي حسابدارۍ د سيستم پر بنسټ وي، خو د دولتي ادارو حسابونه د نغدي حسابدارۍ د سيستم له مخې ترسره کېږي.

د حسابدارۍ ډولونه

- مالي حسابداري.
- د تمام شوې بيې حسابداري.
- د مديريت حسابداري.

دولتي حســابداري، د تمام شــوې بيې حسابدارۍ او د تعديل شوې مالي حسابدارۍ له ترکيب شوی سيستم څخه عبارت دی.

مالي صورتونه

بيلانــس:

هغه حســابي صورت دی، چې د يوه شرکت، کمپنۍ او يا تصدۍ مالي وضع (شــتمنۍ، پورونه او پانګه) ښيي.

د يوې موسسې د مالي وضعې صورت په معمول ډول « له بيلانس او د ګټې او زيان له صورت » څخه جوړېږي. يو بيلانس تل متوازن وي؛ موږ نه شــو کولای، داســې يو بيلانس جوړ کړو، چې متوازن نه وي. ټول بيلانسونه، د شتمنيو، پورونو او پانګې تر سرليک لاندې يو له بله بيلېږي.

شتمني

هغه څيزونه دي، چې پولي ارزښــت لري. په هر حالت کې، د شــتمنيو مجموع د پانګې جمع پورونو له مجموع سره مساوي دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورونه

هغه دي، چې نورو لكه «انفرادي اشخاصو، شركتونو او يا موسسو » ته د وركړې وړ وي .

پانګه

د شتمنيو او پورونو د مجموع له توپير څخه عبارت ده. يعنې:

پانګه = شتمنۍ_ پورونه.

كــريــډټ تــور

كريډت تور له هغو انفرادي اشــخاصو، موسســو او تصديو څخه عبارت دى، چې موسسه ترې پوره وړي وي.

دبت تورونه

له هغو اشخاصو، موسسو يا تصديو څخه عبارت دي، چې له موسسې څخه مقروض وي.

ليــجــر

د حساب يو ګروپ دى، چې په پاڼو كې يې حسابونه د كتاب يا د كارتونو په بڼه جمع كېږي.

ټوليز ليجر

هغــه كتاب دى، چې د فرعي ليجر سربېره د موســسې ټول حســابونه په بر كې نيسي. دغه حسابونه د موسسې مالي وضعه جوتوي.

فرعي ليجر

دغــه ليجر د «كتاب يــا كارتونو» په بڼه يو بېل ليجر دى، چې د ورته ډول حســابونو څخه د حساب يوه شمېره لري. دغه حسابونه د يو حساب په ځانګړي توګه د ټوليز ليجر په اړه په تفصيل سره معلومات وړاندې كوي. « د بېلګې په توګه: د ترلاســه كېدو وړ حســابونه، پيشــكي او داسې نور ».

د حساب ميزان

د حساب له هغه مبلغ څخه عبارت دى، چې ښيي، دغه مبلغ يو ډبت دى او كه كريډت.

د حسابونو جدول

هغه جدول دى، چې له نمبرونو سره د ټوليز ليجر ټول حسابونه پكې په ترتيب سره تنظمېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژورنـــال

هغه ځانګړی کرښې لرونکی کتاب دی، چې پکې ټولې معاملې په ترتیب سره ثبتېږي.

د اصلي یا لومړنی ثبت کتاب

ټول ژورنالونه هغه کتابونه دي، چې معاملې په سر کې پکې درجېږي.

د یو حساب پرانیستنه

په لیجر کې د یو نوی حساب د جوړولو له عملیې څخه دی.

لېږد (انتقال)

له ژورنال څخه لیجر ته د حسابونو د رسولو له عملیې څخه عبارت دی.

د ګټې او زیان صورت

هغـــه رپـــوټ دی، چې په معمـــول ډول په یوه ټاکلې موده کې د یوې موسســـې خالص عاید، لګښت، ګټه یا زیان ښيي.

د کار پاڼه

لـــه هغه کالم لرونکې پاڼې څخه عبـــارت ده، چې د ګټې، زیان او بیلانس صورت د ترتیبولو په موخه ټول معلومات پکې ځای پرځای کېږي.

له یوه لوري بل لوري ته توازن

د ژورنال د کالمونو د توازن په اړه یوه کړنلاره ده. تر هغه وروسته، چې د ژورنا ل ټول کالمونه جمع کېږي، باید د ډبت کالم د مبلغو مجموع له کریډټ سره مساوي وي.

بانکي اصلاح

هغه کړنلاره ده، چې په بانک کې د هغو شـــتمنیو د توپیر له عواملو څخه ډاډ ترلاســـه کېږي، چې د یوې موسسې په عمومي لیجر کې د بانکي حساب په وسیله ښودل کېږي.

د نغدي رسیداتو ژورنال

د ژورنال هغه ډول دی، چې په هغه کې د مشـــتریانو ټولې پولي معاملې، چې بانک ته تحویل شوي، د ورکړې نېټې په ترتیب سره درجېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نغدي ورکړې ژورنال

هغــه ژورنــال دی، چې په هغه کې ټول صادر شــوي چکونه د معاملــې د صادرېدو نېټې په ترتیب سره درجېږي.

د تحویل خونې ژورنال

هغه ژورنال دی، چې پکې د تحویل خونې د غوښــتنې ټولې معاملې، د هغې نېټې په ترتیب سره، چې له تحویلخونې څخه سامان اخیستل کېږي، درجېږي.

د مخکني لېږد ژورنال

هغــه کاغ لرونکی ژورنــال دی، چې په هغه کې د مخکني لېــږد د فورمو هغه ټولې معاملې ثبتېږي، چې د لېږد نېټې په ترتیب سره، د پلاوي له خوا تصدیقېږي.

د رسید او د متفرقه ورکړې ژورنال

هغه ژورنال دی، چې هغه ټولې پیســې چې د بانک حســاب ته راځي، او ټولې هغې ورکړې، چې د چک له مخې نه دي ترسره شــوي، د بېلګې په ډول « د کریډټونو د لیټراف په اړه د بانک خبرتیاوې او داسې نور» د نېټې او لېږد په ترتیب سره پکې ثبتېږي.

د حسابي معاملو د پراوونو تېرول

یو له هغو شــیانو څخه، چې د خدمت د ترسره کېدو په ډګر کې کاري روڼتیا تمثیلوي، په یوه ټاکلــې موده کې د خپلو اجرااتو د څرنګوالي په اړه د مســوولینو له خوا د دقیقو حســاب ورکولو صورت دی.

د حساب ورکولو په بهیر کې د دقیقو شمېرنو او ارقامو وړاندې کول او د طرحه شویو پلانونو د نــه تطبیــق په صورت کې د موجهو دلیلونو څرګندول، هغه څــه دي، چې کولای شي، د ادارو د تفتیش په برخه کې یوه ښه بېلګه او د کړنو د حساب ورکولو په بهیر کې د ولس د قناعت لامل شي.

که چېرې رسمي ادارې و نه شي کړای او یا و نه غواړي، چې د خپلو عوایدو او لګښتونو په اړه دقیقې شــمېرنې وړاندې کړي، نو دا لړۍ له مســوولیتونو څخه د مسوولینو د تېښتې په معنا ده، چې په خپله د حقایقو او واقعیتونو د پټولو صحنې ننداره ته ږدي.

محترمو وزیرانو او د دولتي ادارو مســتقلو رییســانو ولس ته د حکومت د حســاب ورکولو په بهیر کې، د خپلو اړوندو ادارو د فعالیتونو رپوټ په اجمالي بڼه ولس ته وړاندې کړل، چې په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړ کې د کنټرول او تفتیش اداري هم په دغه پروســه کې په برخه اخیســتنې سره، د هغو ترلاســه شویو پیسو کره شمېر، چې په دولتي ادارو کې د شته نیمګړتیاوو او نورو لاملونو له امله، د دولت خزانې ته نه وې انتقال شــوې، په ګوته کړي، خو د اړوندو ادارو مسوولینو، نه د حساب ورکولو د پروسې په بهیر کې او نه تر هغې وروسته د خپلو دغو نیمګړتیاوو دلیلونه ولس ته وړاندې کړل، چې اړوندې ادارې باید په دې تړاو خپل مسوولیتونه رفع کړي.

د کنټرول او تفتیش اداره د خپلو مطروحه پلانونو له مخې، د پولي سندونو یوه څېړونکې اداره ده. دغه اداره په دولتي ادارو کې د اشخاصو او افرادو له ناوړې ګټې اخیستنې او اختلاسونو څخه د مخنیــوي په خاطر، د تېرو کلونو په شــان ان تر هغو پــه دقیقه توګه پراخ پلانونه تر لاس لاندې لري، چې له هغو سره سم به په دې برخه کې ګامونه واخلي.

د کنټرول او تفتیش اداري د تېر کال لاسته راوړنې ښيي، چې په دولتي ادارو کې د مسوولینو او کارکوونکو په وســیله لا هم اختلاســونه، ناوړې اخیســتنې او نورې بې غورۍ په ښــکاره توګه ترســترګو کېــږي، نو دغه اداره خپله دنده بولي، چې پــه دې اړه لاپرېکنده ګامونه واخلي او په دې توګــه د دولت لــه لمنې د ټولو منفي پدېدو مظاهر، ناوړې ګټې اخیســتنې او قانون ماتونې پاکې کړي او موجود سیستم له فساد څخه وژغوري؛ ځکه چې د افغانستان اسلامي جمهوري دولت هم نړیوالې ټولنې او هم ولس ته ژمن دی، چې اړوندې چارې په شفافه توګه ترسره او د عامه شتمنیو د ضیاع مخه ونیسي. پر دې بنسټ، د کنټرول او تفتیش اداره د نورو دولتي ادارو ترڅنګ، د دغې هیلې د پوره کېدو په موخه دنده لري، چې د دولتي ادارو د عوایدو او لګښــتونو صورت په عملي توګه تر خپلې څارنې لاندې ونیسي.

د تفتیش کړنلارې

۱- د تفتیش ډولونه: د کورني او بهرني تفتیش ترمنځ اړیکې.

۲- د ثبــت او ارزونې سیســتمونه: معمول ســمبولونه، د ګرافیک چارتونــه، د کورني کنټرول (ICQS) پوښتن پاڼې او د لستونو چک کول.

۳- دبررســۍ کړنلارې: فزیکــي کتنې، مکرر اجــراات، د درېیم لوری تایید، ضمانت، مســتند شواهد، پېژندنه او غیرمعمول اقلام.

۴- په تفتیش کې د بېلګې اخیستنې بنسټیزې کړنلارې: د باور کچې، د ټاکنې کړنلارې (تصادفي شمېرې، واټنه ییزې بېلګې اخیستنې او طبقه بندۍ شوي بېلګې اخیستنې.

۵- د تفتیش له پاڼو او دوسیو څخه کته اخیستنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یقین، باور او اعتبــار

۱- مقنن او تفتیش شــوي اداري باید د تفتیش د لوړو موسســو پر اجرااتو باور او له عیب او بدګومانۍ څخه يې خالي او د درناوي په درلودلو سره ورباندې اعتماد ولري.

۲- مفتش باید داسې کړنې ترسره کړي، چې د همکارانو ترمنځ نېکې اړيکې رامنځ ته او هغوی د خپل مسلک پرمختیا او ودې ته وهڅوي. همکاري، ګډه هڅه او حرفوي ملاتړ د تفتیش مسلک بنسټیزه ایډیا او اړین کرکټر ګڼل کېږي.

- د تفتیش لوړو موسسو ته عامه درناوي او باور، د مفتشینو د تېرو او روانو ډله ییزو کارونو پایله ده. پر دې بنسټ، اړینه ده، چې مفتشین مناسب چلند ولري.

۳- مقنن، تفتیش شوې اداري او عامه خلک باید د تفتیش د لوړو موسسو د اجرااتو په ناپلیتوب او رښــتینولی باندې بشــپړ ډاډه وي. د سند رعایت (د کړنو دستور) د مناسبو خدمتونو د وړاندې کولو چارې تضمینوي.

۴- اعتبــار د ټولنې د ټولو څانګو یوه بنســټیزه اړتیا جوړوي. تــر ټولو مهم اصل دا دی، چې د تفتیش ټول رپوټونه او نظریات په بشــپړه توګه کــره او موثق وي او د نظر خاوند درېیم لوري له خوا هم موثق او د منلو وړ وارزول شي.

۵- د تفتیــش د لوړو موسســو اجــراات د اخلاقي بنســټونو د رعایتولو په تــړاو باید د قانون جوړونې او قضاوت د ازموېښت له ټولو پړاوونو څخه تېر شوي وي.

رښتینولی

۱- رښتینولي د (کړنې دستور) بنسټیز ارزښت جوړوي. مفتشین پر دې مکلف دی، چې د څېړلو پــه بهیر او تر رســېدنې لاندې اداري لــه همکارانو سره د اړیکو پر مهــال، د کړنې چلند ټول لوړ معیارونه لکه (رښتینولي او د نیت خلوص) په پام کې ونیسي او په دې موخه چې عامه باور ترلاسه شي، باید د مفتشینو کړنې له بدګومانۍ او عیبونو څخه خالي وي.

۲- رښــتینولي لــه دې اړخه، اټکل کېــدای شي، چې له صداقــت ډکه، عادلانــه او معقوله ده. رښتینولي د مفتشینو لپاره دا اړتیا رامنځ ته کوي، چې په خپلو اجرااتو کې اخلاقي معیارونه رعایت، واقعیتونه، استقلالیت او مسلکي سټنډرډونه پلي، عامه ګټې په پام کې ونیسي او د دندې د ترسره کولو پر مهال له مطلق رښتینولۍ څخه کار واخلي او په خپل ذهن کې تل د عامه ګټو په پلویتوب پرېکړو ته لومړیتوب ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استقلال او واقع بینـــي

۱- تر پلټنې لاندې مرجع او له ذينفعو ډلو څخه مســـتقل توب د مفتشـــينو وجيبه ده او دغه امر، د دې غوښـــتنه کوي، چې مفتش داسې کړنې ترسره کړي، چې استقلاليت يې تل د زياتېدو په حال وي او هېڅکله زيانمن نه شي.

۲- مفتشـــين بايد هڅه وکړي، چې نه يوازې تر پلټنې ادارو او ذينفعو کســـانو او ډلو له منفي اغېـــزو څخه مســـتقل او په امن وي، بلکې له مســـئلو او پايلو سره په چلنـــد کې هم واقعيتونه په کوټلي توګه په پام کې ونيسي.

۳- مفتشين بايد له هره پلوه خپلواک او ناپېيلي وي.

۴- د مفتشينو خپلواکۍ بايد په هېڅ حالت کې د شخصي او بهرنيو ګټو په پام کې نيولو له اړخ زيانمنې نه شي. د بېلګې په توګه، مفتشين د فشار د واردولو او بېلابېلو تبعيضونو او امتياز ورکولو له لارې بايد په انتفاعي مسئلو کې له مداخلې څخه ډډه وکړي.

۵- حقايقو ته د رسېدو په موخه بايد مفتشين په بشپړه توګه خپل ناپېيلتوب وساتي؛ په ځانګړې توګه د رپوټونو د وړاندې کولو په چارو کې. د مفتشينو رپوټونه بايد سهي او د واقعيتونو پر بنسټ چمتو شـــوي وي او راټول شـــوي ســـندونه او مدرکونه بايد د نړيوا ل تفتيش د لوړو سازمانونو له معيارونو او بنسټونو سره سم وي.

۶- مفتش بايد ترپلټنې لاندې او اړوندو ادارو له معلوماتو څخه په پوره بې پلوۍ سره ګټه واخلی.

– مفتـــش کولای شي، له ترپلټنـــې لاندې ادارې پرته، له نـــورو ادارو څخه هم اړين معلومات ترلاسه کړي، خو بايد په هېڅ صورت، د همداسې معلوماتو ترلاسه کېدنه، د تفتيش پايلې تر اغېزې لاندې راو نه وي.

د پروژې مطـالعـه

د کافي معلوماتو د ترلاسه کولو په موخه له پروژو او مراجعو څخه د پروژې د سندونو او پاڼو مطالبه اړين ګڼل کېږي.

د احتمالي ګواښ تشخيص

خطر يا ريسک پر مرجع باندې د يوې پدېدې د منفي اغېزو له احتمال څخه عبارت دی.

د تفتيش معيار

د تفتيش له معيارونو څخه د ګټې اخيســـتنې موخه دا ده، چې د تفتيش اجراات تقويت او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفتیش له پایلو څخه ډاډ ترلاسه شي. هر هېواد د تفتیش په برخه کې ځانګړي معیارونه لري، چې د تفتیش په بهیر کې ترې ګټه اخلي او دغه معیارونه د هېوادونو د تفتیش په قانون کې هم تصریح شــوی دی. سربېره پر دې، هغه هېوادونه، چې د تفتیش د نړیوال ســازمان ISOSAI INTOSAI غړي دي، د یاد سازمان د معیارونو پر رعایتولو هم مکلف دي.

د نړیوال تفتیش معیارونه په څلورو برخو وېشل کېږي:

۱- بنسټيز پرنسيپونه (پلان جوړونه- اجراات - رپوټ ورکول)

۲- ټوليز معيارونه.

۳- ساحوي معيارونه.

۴- رپوټ ورکول.

که چېرې د انتوســای معیارونه د تفتیش ټولې اړتیاوې پوره نه کړي، نو په دغه حالت کې دې د شتو مقررو په رڼا کې د څېړنو په تړاو پرېکړه او قضاوت وشي.

۱- د تفتیش مقدماتي پلان جوړونه او ارزونه.

د تفتیش پلان لاندې مطالب په بر کې نیسي:

– د تفتیش موخه او د کار پولې.

– ترتفتیش لاندې مراجعو فعالیت او اړوند خطرونه.

– د تفتیش د ترسره کېدو لپاره د اړتیا وړ منابع.

– د پیلېدو او پای ته رسېدو نېټه.

– د مخکنیو تجربو په پام کې نیولو سره د معلوماتو برابرول.

– د تفتیش پایلې څه وخت او له چا سره باید شریکې شي.

– د ولایتونو په ګډون د تفتیش پروګرام.

– د کورني کنټرول د سیستم څېړل.

یاده څېړنه له اجرااتو او د موخو له ترلاســه کېدو څخه د ډاډ د حاصلېدو په موخه په لاندې برخو کې طرحه کېږي:

۱- د اجرااتو د اغېزمنتوب او ګټورتوب په موخه.

۲- د مالي او عملیاتي رپوټونو د کره والي په موخه.

۳- له نافذه قوانینو او مقررو سره سمون ورکول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحليلي څېړنه (بررسۍ)

مفتش د مرستو د څېړلو د مخکنيو معلوماتو پر بنسټ، د تېر کا ل د مالي صورتونو او د تفتيش د رپوټونو په تړاو يوه تحليلي څېړنه ترسره کوي. دغه کار د مالي صورتونو د څېړلو په تړاو له مفتش سره د لازياتو معلوماتو په ترلاســه کولو کې مرســته کوي. په دې توګه، دوی کولای شي، غيرمتوقع توپيرونه او تېروتنې تشخيص کړي.

- د محتوا (اصلي) ارزونه

ياده ارزونه د معاملو تفتيش په بر کې نيسي، چې په قيدي او اختياري توګه انتخاب شوې ده.

قيدي انتخاب يا په تصادفي يا هم په قضاوتي بڼه ترسره کېږي.

د معاملې تفتيش يوازې د نړيوال بانک د مرستو په برخه کې د اجرا وړ وي.

A- د مستقيمو ورکړو تفتيش:

مستقيمې ورکړې د نړيوال بانک د معاملې لوري د حساب له صورت څخه، چې پولي معاملې دی، تر ارزونې لاندې نيول کېږي.

د بازرسۍ بڼه

- د حامي او مصارفاتي سندونو په وسيله د ورکړو غوښتنې.
- تړونونه او د اړتيا وړ نور سندونه، د مدرکونو او جزيياتو د موندنې په موخه ارزول کېږي.

B-د ټوليزو ورکړو تفتيش:

د ټوليزو ورکړو څېړنه او پلټنه هم د نړيوال بانک د معاملې لوري د حســاب صورت له لارې صورت مومي.

- د اجرايي استازي د تړون په پرتله د ورکړل شويو پيسو څېړل.
- د ورکړې د غوښتنې څېړل.
- د AFMI له لارې د ورکړو د غوښتنې څېړل.

C- د ځانګړي حساب تفتيش:

د هغو لګښــتونو ورکړې، چې له ځانګړي حســاب څخه صورت موندلی، د ځانګړي مدرکونو، د ١٦- فورم، د D-I فورم د لګښــتونو ســندونو، د پروژې کوډ ګذاري شــوې پاڼې، تړونونو او نورو اړوندو سندونو په پرتله بايد مطالعه او پرې کتنه وشي.

١- د AFMIS په سيســتم کې د معاملو د صحي ثبت څېړل: د ورکړو د تفتيش او څېړلو په تړاو، مفتشــين مکلف دي، لکه څرنګه چې په تړون کې هم ترې يادونه شوې، چې ترڅېړنې لاندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کال د ورکړو او د تړون تر پایه د نورو ورکړو د سندونو له سمې طبقه بندۍ (کټګوري) او تصنیف، همدارنګه د ټولې پیسې، تخصیص او بودیجې له همغږۍ څخه ډاډ ترلاسه کړي.

۲- **فزیکي بررسۍ او د تفتیش نورې کړنلارې:** د ترتفتیش لاندې مرجع له مالي او حسابي چارو څخه د ډاډ د ترلاسه کېدو په موخه، باید نورې څېړنې لکه د څارنې، بیا کتنې، بیا محاسبې او داسې نـورې فزیکي څېړنې، چې د تفتیش جز ګڼل کېږي، ترسره شي. په دې برخه کې باید نغدي وجوه، د معاشونو نورم، شتمنۍ، اجناس، د کار پرمختګ، د مالونو د څارنې او ساتنې چارې او داسې نور موارد وڅېړل شي.

د پلټنې پورې د اړوندو سندونو او پاڼو وړاندې کول، چې په یوه فایل کې ترتیبېږي.

سیاسي ناپېیلتوب

د رښـتیني ناپېیلتوب سـاتل، د تفتیش د لوړو موسسـو یو له ترټولو مهمو اړتیاوو څخه ګڼل کېږي. پر دې بنسټ، مفتشین باید له سیاسي نفوذ څخه خپله خپلواکي وساتي او تل په ناپېیلې توګه چلند وکړي؛ ځکه چې د مفتشـینو اجراات، تر ډېره کچه له قانون جوړوونکي چارواکو، اجراییوي ادارو او دولتي دفترونو سره نژدې تړاو لري.

باید ووایو، د سـیاسي مسـوولیتونو منل او د سیاسي فعالیتونو ترسره کول، د تفتیش د مسلکي چارو اجراات تر خپلې اغېزې لاندې راولي او همدارنګه د سـیاسي فعالیتونو او مسـوولیتونو منل کېدای شي، په دې برخه کې د مسلکي ټکرونو لامل وګرځي.

د ګټو تضاد

که چېرې مفتشـینو ته دنده وسـپارل شي، چې تر پلټنې لاندې یوې مرجع ته مسلکي خدمت یا مشورې ورکړي، باید دغه دندې ډېر په دقت سره سرته ورسېږي، څو اجرا یې د ګټو د ټکر لامل ونه ګرځي. په ځانګړې توګه مفتشین باید له دې څخه ځان ډاډه او باوري کړي، چې د دې مشورې او خدمتونه، د تفتیش د څېړلو پر مسوولیت او واک؛ د تفتیش پر منجمنټ او اداره باندې د منفي اغېزو لامل نه ګرځي.

مفتشـین باید د ډالیو او بخششـیو له ترلاسـه کولو څخه د ډډې کولو له لارې، چې د تفتیش استقلالیت او رښتینولۍ اغیزناکه کوي، د ګټو له هر راز ټکر څخه ځانونه وساتي.

همدا راز مفتشین باید د تفتیش شویو دفترونو له کارکوونکو او آمرانو سره له نژدې راشه درشه او له هغو نورو اړخونو څخه ډ ډه وکړي چې ممکن، د مفتشـینو ځواک، وړتیا او اسـتقلالیت تر خپلې اغېزې لاندې راولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفتشـــین باید د خپلو شـــخصي موخو او ګټو د ترلاســـه کېدو په برخه کې له خپل رسمي نفوذ او مقام څخه کار وانخلي او همدارنګه له هغو اړیکو څخه د ډه وکړي، چې شـــکونه، ګومانونه او تردیدونه زېږوي.

مفتشـــین باید له ترلاســـه شویو معلوماتو څخه د خپلو یا نورو شـــخصي ګټو د ترلاسه کېدو او تامین لپاره د یوې وسیلې په توګه کار وانخلي.

ترلاســـه شـــوي معلومات باید نورو ادارو او کسانو ته افشا نه شي او نورو ته د زیان رسولو او ځورولو وسیلې په توګه ترې کار و انه خیستل شي.

تحلیلي څېړنه

۱- له ګډون کوونکو څخه ډېر لږ شمېر یې د پیرېدنې لپاره مساعد وو.

۲- د بیو د راټیټولو په موخه د ګډون کوونکو د شمېر لست کافي و.

۳- هغه څه چې د محرمیت غوښتنه کوي، باید د مرجع له لوري په پام کې ونیول شي.

۴- د هغو توکو په اړه، چې له هېواده بهر پیرېدل شوي، باید ډاډ ترلاسه شي.

۵- په هر تړون کې د پیسو اندازه له ۲۰۰۰۰۰ امریکایي ډالرو لږ یا مساوي وي.

۶- لږ ترلږه د پیرېدنې دري نرخپاڼې له دوو یا دریو هېوادونو څخه ترلاسه شوي وي.

۷- په نرخپاڼو کې غوښتنه وشي، چې د توکو کیفیت، نوعیت او نورې ځانګړنې باید څرګندې شي.

۸- د پیرېدنې نرخپاڼې باید ارزول شـــوي وي او په دې برخه کې باید د پیرېدنې له تر ټولو ښه میتود څخه ګټه اخیستل شوي وي.

۹- د هغو توکو په اړه، چې د هېواد له دننه څخه پیرېدل کېږي، باید ډاډ ترلاسه شي، چې:

۱۰- په هر تړون کې د پیسو اندازه له ۲۰۰۰۰۰ امریکایي ډالرو سره مساوي او یا تر هغې لږه ده.

۱۱- لږترلږه باید دري نرخپاڼې له دریو مرجعو څخه ترلاسه شوی وي.

۱۲- د پیرېدنې نرخپاڼې باید ارزول شـــوي وي او دې په برخه کې باید د پیرېدنې له تر ټولو ښه میتود څخه ګټه اخیستل شوی وي.

۱۳- د هغو توکو په اړه، چې له نماینده ګیو یا د UN له مربوطاتو څخه پیرېدل شـــوي دي، باید ډاډ ترلاسه شي، چې:

۱۴- د توکـو او خدمتونو د هر قلم لپاره د هر تړون د پیســـو اندازه باید تر ۱۰۰۰۰۰ لږه نه وي او یا ورسره مساوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵- پــه مقدمــاتي توګه، د کليو د اوبو د برابرولو او روغتيايي چارو لپاره هم له دغه ميتود څخه کار اخيستل شوی دی.

۱۶- د هغو خدمتونو او توکو په برخه کې، چې له اعلان څخه پرته پيرېدل شوي، بايد داړ ترلاسه شي، چې:

۱۷- په هر تړون کې د پيســو اندازه تر ۵۰۰۰ امريکايي ډالرو او د همداســې تړونونو لپاره ټوله اندازه يې تر ۲۵۰۰۰۰ امريکايي ډالرو لړه وي.

۱۸- پيرېدل شوي توکي لاندې شيان په بر کې نيسي:

- کتابونه او مجلې.
- درسي توکي (ويډيو او د تفتيش وسايل په بر کې نيسي).
- پرزې.
- د بعدي تعليمي مرکزونو د جوړېدو په موخه اجناس او خدمتونه (چې په هغو کې له ليرې واټن څخه ښوونيزې چارې سمبالېږي).
- د افغانستان د انتقالي اداري د ”Webpage“ د جوړولو په موخه د اړتيا وړ اجناس او خدمتونه.

۱۹- ۱- د اړتيا وړ توکي يوازې له يوې مرجع څخه د ترلاسه کېدو وړ وي او که له زياتو.

۲۰- د اړتيا وړ توکي له موجود تړون سره سم پيرېدل شوي او کنه.

۲۱- مسووله قراردادي د فعاليت تر پړاوه د کار د ګرانتي په موخه، له يو ځانګړي چمتو کوونکي څخه د مهمو اقلامو د پېرېدنې غوښتونکي وي.

د تفتيش کړنلارې

۱- په ټوليزه توګه، شــمېرې هغه مهال په ســمه بڼه څرګنديږي، چې د ســموالي لپاره يې نورې تطبيقي شمېرې موجودې وي، ترڅو ورسره پرتله شي. د بېلګې په توګه، د يوې بيې معقوليت هغه مهال تاييدېږي، چې له هغې بيې سره، چې د ورته توکو لپاره ورکړلې شــوې، پرتله شي؛ همدارنګه د اړوندو شــمېرو پرتلنه، د اقتصاد د متخصص لپاره د انفلاســيون کچې پــه څېر اغيزناک او ګټور معلومات برابروي.

۲- پــه تفتيش کې د اړوندو شــمېرو سيســتماټيکه پرتلنه او شــننه د تحليــلي ارزونې په نامه يادېــږي. يــاده عمليه له هغې کړنلارې څخــه عبارت دی، چې د تفتيش پــه بېلابېلو پړاوونو او د بېلابېلو موخو لپاره ترسره کېږي.

د تفتيش د پلان جوړونې په پړاو کې تحليلي کړنلارې

۱- د پلان جوړونې په مرحله کې له تحليلي کړنلارې څخه موخه، په تفتيش کې د نويو کچو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونو مشخصول دي. مثلا د هغو کچو مشخصول، چې بودیجه په سمه توګه نه د اجرا شوې یا په بل اصطلاح، له هغې کړنلارې څخه عبارت دی، چې په وسیله یې کولی شو، هغه رسمې ساحې په ګوته کړو، چې د تفتیش په بهیر کې باید تر غور او کتنې لاندې ونیول شي.

۲- د بنســتیزې شننې هغه کړنلارې، چې د پلان جوړونې په مرحله کې کارول کېږي، په لاندې توګه دي:

– د نویو لګښــتونو د کچو د تشـخیص په موخه د تېر کال له تخصیص یا بودیجې سره د روان کال د بودیجې یا تخصیص پرتلنه؛ د هغه تعطیل شــویو لګښــتونو تشخیص، چې په روان کا ل کې باید د اجرا وړ و نه ګرځي.

– د اضافي لګښتونو او د بودیجې د تنظیم د ستونزو د تشخیص په موخه، له وجه تخصیص یا بودیجې سره د روان کال د لګښتونو پرتلنه.

– د کوم عمده کموالي یا زیاتوالي د جوتولو په موخه، چې که د ادارې د فعالیتونو په کچه کې رامنځ ته شوی وي، د تېرکال له لګښتونو سره د روان کال د لګښتونو پرتلنه.

د تفتیش د اجرایي پړاو تحلیلي کړنلارې

۱- د تفتیش په اجرایي پړاو کې کولی شــو، له بېلابېلو لارو څخه په ګټه اخیســتنې سره تحلیلي کړنلارې وکاروو. باید ووایو، چې له یادې عملیې څخه په مالي صورتونو کې د ځینو ځانګړو شمېرو د ســموالي په تــړاو د مدرکونو او شــواهدو د برابرولو په موخه ګټه اخیســتل کېږي. دغه عملیه یوازې د ځینو مشــخصو موضوعاتو په تړاو د تطبیق وړ وي. یعنې هغه مها ل، چې مفتش د هغو معلوماتو له مخې، چې د حســابي سیســتـم خپلواکو سرچینو یې برابر کړي وکولی شي، چې په مالي صورتونــو کې د یوې شــمېرې د دقیق والي پــه اړه وړاندوینه وکړي، چې بایــد په کومه بڼه وي. وروسته پیشبیني شوې شمېره له مالي صورتونو یا له هغې حقیقي شمېرې سره پرتله کړي، چې په مالي صورتونو کې انعکاس موندلی.

د بېلګې په توګه

که مفتش د هغو مدرکونو او شــواهدو له مخې، چې یې له موثقو ریاستونو څخه ترلاسه کړي وي، دا معلومــه کــړي، چې په روان کال کې له یاد وزارت سره ۱۰۰۰ مرســتې شــوي، چې د هرې مرســتې بیې ۱۰۰ ډالره دي، نو په دې صورت کې مفتش کولی شي، چې د ټولو مرســتو مجموعي پیســې، چــې ۱۰۰۰۰۰ امریکایي ډالره کېــږي، وړاندوینه وکړي. په هغه صــورت کې، چې د یادو مرســتو شمېرې په مالي صورتونو کې د ۱۰۰۰۰۰ امریکایي ډالرو څرګندوی وي، مفتش کولی شوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا پایلــه واخلي، هغه مدرکونه چې دی یــې د تحلیلي کړنلارو له لارې لاس ته راوړي، د تفتیش پر ډېرو فرعي موخو باندې د لاسبرى کېدو ډاډ حاصلوي، خو باید څرګنده کړو، چې د تفتیش د نورو فرعــي موخو په تړاو لکه د قوانینو او مقررو د رعایتولو په اړه ډاډ نه ترلاســه کېږي. یعنې د دغه تحلیلي تجربې یا وړاندوینې ماهیت په دې اړه، چې آیا مرســتې له قانون سره ســم اجرا شــوي او کنه، هېڅ راز ډاډ او اطمینان نه شي وړاندې کولی.

۱- له تحلیلي کړنلارو څخه کولی شــو، چې د معاشــونو، رسیداتو، اجناسو، خدماتو او د مرستو په تفتیش کې کار واخلو.

۲- تحلیلي کړنلارې، د هغو مفصلو تجربو په کموالي کې ډېره مرســته کوي، چې باید په تفتیش کې د اجرا وړ وګرځي، خو دا باید له پامه و نه غورځوو، که چېرې مفتشین له تحلیلي کړنلارو څخه په ګټه اخیســتنې سره د اجناســو په اړه د مدرکونو او شواهدو د ترلاسه کېدو غوښتونکي وي، نو باید له لاندې لارښوونو څخه ګټه واخیستل شي:

– تحلیــلي تجربــې، د تحلیلي کړنلارو یوازینۍ طریقه ده، چې کېــدای شي، (د واقعي ماهیت لرونکــي) مدرک په توګه ترې ګټه واخلو. پر دې بنســټ، مفتش بایــد ارزونه وکړي، چې ایا هغه شمېرې، چې دی یې چک کوي، کېدای شي، د وړاندوینې وړ وي او کنه.

– تحلیلي یا د وړاندوینې وړ تجربې، یوازې هغه مهال د اجرا وړ وي، چې له حســابي سیستم څخه بېل، د پام وړ او قانع کوونکي معلومات په لاس کې وي. د بېلګې په توګه، د معاشونو په اړه یوازې د کارکوونکو له ریاست څخه معلومات ترلاسه کولی شو.

د مساعدتونو د بیارغونې په اړه د تفتیش د نظر څرګندونې

۱- د تفتیــش د کړنــې اصــلي او عمده موخه دا ده، څو پر بنســټ یې وکولی شــو، د کلنۍ حسابونو په اړه خپل نظر څرګند کړو.

۲- مخکې پر دې ورســېدو، چې د نظر څرګندول د تفتیش د رپوټ په کومه برخه کې مناسب او معقول برېښي، خو دې ته هم باید پاملرنه وکړو، چې باید څرنګه تصمیم ونیسو، چې د تفتیش د نظر څرګندونې څه ډول وي.

۳- د نظر د څرګندولو په تړاو، د یو لړ پوښــتنو او ځوابونو په وړاندې کولو سره تصمیم نیول کېږي، چې دغه پوښتنې د نظر څرګندونې ته د رسېدو لپاره په دغو موادو کې وي.

۴- د هغو کسانو لپاره مو، چې د دغه دیاګرام په تړاو ستونزې لري، د دغو معلوماتو یو مرتب متن چمتو کړي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ممکنه دلیلونه یا د تفتیش هنرونه

پــه پورتنــي تعریف کې لیدل کېږي، چې (کنټرول) په خپل ذات کې له ټولو اړخونو او اجزاوو سره د کتنــې ټــول پړاوونه په بر کې نیسي. د همدغه ماهیت په لرلو سره، د کنټرول ادارې د خپلو ندو اړخونه نور هم پراخوي.

د دغې ادارې حســابي تفتیش له نړیوالو بنسټونو او معیارونو سره سم او د ستونزو له پلوه په دریو کچو کې پر مخ وړل کېږي:

- لومړۍ کچه: تفتیش د قوانینو، مقررو، فرمانونو، مصوبو او د تفتیش د داسې نورو سندونو د رعایتولو له کتنې څخه عبارت دی، چې د تفتیش په دې کچه کې، کتنه لاندې موارد په بر کې نیسي:

۱- آیا په مرجع کې مالي فعالیتونه په اصولي توګه پلي شوی او کنه؟

۲- آیا د ترتفتیش لاندې ادارې مالي رپوټونه په مطلوب او موثقه توګه چمتو شوي او کنه؟

۳- آیا تر تفتیش لاندې مرجع په خپلو کړنو او اجرااتو کې له قانون سره سم کړنې ترسره کړي او کنه؟

د تفتیــش پــه دغه کچه کې زموږ موخه دا ده، ترڅو دا خــبره جوته شي، چې ایا د ادارې مالي صورت، د مالي وضعیت او د مالي اجرااتو پایله په مطلوبه او ســمه توګه، منعکس کړي او له بلې خوا، ایا منل شوي حسابي ټولیز پرنسیپونه، چې یې تطبیق د ټېرو کلونو له اجرااتو سره سم وي، په ښه توګه ترسره شوي او کنه؟

بالاخــره د تفتیش له دغې کچې څخه موخه دا ده، چې دې ته ورســېږو، ایا د پام وړ اداره په خپلو مالي اجرااتو کې قوانین، مقررې او کړنلارې رعایت کړي او کنه؟

- د تفتیش دویمه کچه: د معقولیت او اقتصادي توب کچه

د معقولیــت او اقتصــادي توب له پلــوه تفتیش دا دی، ترڅو پر دې پوه شــو، چې ایا اړونده اداره، له خپلو منابعو، لکه انساني ځواک، ماشین الاتو، نغدي او جنسي شتمنیو او داسې نورو څخه پــه موثــره او اقتصادي توګه ګټه پورته کړې او که نــه. د تفتیش دغه کچه، د موجودو نیمګړتیاوو پــه ګــډون، د ادارې د غیراقتصادي اجرااتو ناڅرګندتوب، د ادارې د اړتیــا وړ معلوماتو د برابرولو سیســتم، د غیرمنقولو ملکیتونو له ګټې اخیســتنې څخه اداري او جنسي کړنلارې او داسې نور په بر کې نیسي.

د دغې کچې تفتیش موخه دا ده، څو هغه لارې وپلټلی شي، چې په اجرااتو کې د ښه والي او په لګښتونو او تمام شوې بیې کې د ټیټوالی لامل ګرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لنډه توګه له اقتصادي پلوه تفتیش لاندې ټکي تر ارزونې لاندې نیسي:

– د مناسبو بیو او ترسره شویو لګښتونو په پام کې نیولو سره، دچمنوشویو جنسونو او خدمتونو لپاره د اړتیا شتوالی.

– د موجودو منابعو او نغدي او جنسي شتمنیو د ساتنې لپاره د کافي تدبیرونو شتوالي.

– له شتمنیو څخه معقوله او مناسبه ګټه اخیستنه.

– د خرڅ شویو مالونو او جنسونو او یا ترسره شویو خدمتونو په بدل کې د کافي عوایدو ترلاسه کول؛ په لنډه توګه، مفتیشـــن د څېړلو په دې برخه کې مکلفیت لري، څو د ادارې مالي، حســـابي او اقتصادي فعالیتونه په تحلیلي بڼه د معقولیت او اقتصادي توب له پلوه وڅېړي او وارزوي.

- د تفتیش درېیمه کچه: د اغېزمنتوب او د موخو د تطبیق کچه:

د تفتیش دغه کچه له زیات ارزښت څخه برخمن دی او د فعالیتونو او اجرااتو له قانونیت، معقولیت او اقتصـــادي تـــوب څخه د ډاډ تر حاصلېدو وروســـته، باید وارزول شي. د ارزونـــې په دغه کچه کې، لیدل کېږي، چې ایا د پرګروامونو د موخو په ترلاسه کولو کې له ښو لارو چارو څخه ګټه اخیستل شوې او کنه؟

په ټولیزه توګه تفتیش په دغه کچه کې په دې معنا ده، چې په وسیله یې موږ دې ملې ته رسو، چې آیا د چارو مطلوبې پایلې ترلاسه شوي او کنه؟

آیا هغه موخې، چې د واک لرونکو چارواکو له خوا مشخص او ټاکل شوي، ترلاسه شوي او کنه؟

آیا اداره هغه نورې لارې په پام کې نیولي او کنه، چې په وســـیله یې کولی شـــوای، په لږ وخت مطلوبو پایلو ته ورسېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پنځم څپرکي لنډیز

دغــه څپرکي لانــدې محتویات په بر کې نیسي: هغه ټکي، چــې د کورنیو او بهرنیو ارګانونو د کاري بهیر په تفتیش او کنټرول کې کره ونډه لري. په ځانګړې توګه، د تفتیش او کنټرول د کاري بهیر د زده کړې لپاره د (انتوســای) نړیوال تفتیش، تر بحث لاندې نیول شوي، ترڅو محصلین هم وکولی شي، د خپلو درسونو په جریان کې له دغو مهارتونو څخه پوره ګټه واخلي.

همدارنګه د بهرنیو مرســتو او کورنیو مرســتو بنه او د دې ترڅنګ د حســابدارۍ سیستم، د تفتیش کړنلارې، تحلیلي څېړنه، د نړیوالو مرستو صندوق، له مالیې وزارت څخه د معلوماتو ترلاسه کول، د پروژې څېړل او د افغانســتان د پرمختیایي پروژو مرســتې د دغــه څپرکي نور موضوعات جوړوي.

بایــد ووایو، چې د دغــه څپرکي د موادو د برابرولو لپاره د (انتوســای) له تفتیش، پرمختیاوو، توضیحاتو څخه ګټه اخیســتل شــوې، چې له شــک پرته د هغو لوســتونکو او کسانو لپاره، چې د تفتیش او کنټرول په برخه کې کار کوي هم مطالعه یې ډېره ګټوره او اړینه ګڼل کېږي.

د څپرکــي محتــوا: په ټولیــزه توګه د دغه څپرکي د مــوادو په برابرولو کې، چې اوســمهال د لوســتونکو په ځانګړې توګه د محصلینو د مطالعــې لپاره وړاندې کېږي، له دغو منابعو څخه ګټه اخیستل شوې دي:

۱- د ځېنو پوهانو له کتابونو څخه.

۲- له انټرنټي سایټونو څخه.

۳- د هېواد له داخلي سیمینارونو څخه.

۴- له کنفرانسونو څخه .

۵- له بهرنیو سیمینارونو څخه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پنځم څپرکي پوښتنې

۱- د بهرنیو مرستو د تفتیش په اړه خپل معلومات بیان کړئ؟

۲- د مرستو د ډولونو نمونه واخلئ؟

۳- د مرستو بنې تشریح کړئ؟

۴- د حسابدارۍ او مالي صورتونو سیستمونه تعریف کړئ؟

۵- د حسابي معاملو د پړاوونو ټېرول تشریح کړئ؟

۶- اعتماد و اعتبار تشریح کړئ؟

۷- رښتینولۍ څه شي دی؟

۸- استقلال او واقع بینۍ تشریح کړئ؟

۹- سیاسي ناپېیلتوب تشریح کړئ؟

۱۰- د داخلي کنټرول د سیستم څېړنه توضیح کړئ؟

۱۱- د افغانستان د بیارغونې لپاره د مرستو نړیوال صندوق تشریح کړئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ذخیرو تفتیش

Audit stock

تولیزه موخه:

د ذخایرو کنټرول د موجوده ذخایرو په پام کې نیولو سره لړترلړه باید په کال کې یو ځلی د کنټرول او تفتیش د مسوولینو له خوا ترسره شي.

د زده کړې موخې: زده کونکي د دې څپرکي په پای کې باید وپوهیږي چې:

- ذخایر څه شی دي او ولې ترې ساتنه کیږي؟
- ذخایر په کال کې څوځلې باید وارزول شي؟
- د کال په کومو وختونو کې باید موجودی ترسره شي؟
- وروستنی تفتیش څرنګه کړنه ده؟
- څرنګه مجلس ته رپوټ وړاندې کیږي؟

دا خبره باید په پام کې ونیسو، چې ذخایر (stock) ځینې وختونه د موجودۍ (inventory) په نامه هم یادیږي. هغه موضوعات، چې مور په دغه څپرکي یې تر بحث لاندې نیسو، په لاندې توګه دي؟

- له ذخایرو سره اشنا کېدل.
- د ذخایرو موجودیت.
- بیه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اجراييوي معيارونو درک او پېژندنه

د ۱۷,۲ عناصر

- مفتـش بايدخپلې تجربې له هغه څه سره سـمې ترسره کـړي، چې د تفتيش په پلان کې په ګوته شوې دی. د تجربې پايلې په سمه توګه ثبت کړي او ترې معتبرې پايلې راوباسي.
- بايد د شتمنيو او پورونو موجوديت، بشپړوالی، مالکيت، بيه اېښودنه او نور اړوند توضيحات په سمه توګه تثبيت کړي او د خپلو پايلو د تاييد لپاره مناسب مدرکونه راټول کړي.
- ټول هغه موضوعات، چې د غيرمعمول ماهيت لرونکي وي، په ګوته او ژرترژره يې د تفتيش سرپرست ته راجع کړي.
- عمده او ارزښـتناکې تېروتنې او د يوښـه تفتيش له معيارونو سره په پرتلنه نيمګړتياوې او تفاوتونه په ګوته او ثبت او د تفتيش سرپرست ته يې رپوټ وړاندې کړي.

د ذخيرو پېژندنه Introduction To Stock

ذخاير کولی شي، هغه بېلانس وي، چې مفتشين د ستونزو په ګاللو سره ترې تفتيش کوي.

لومړی فعاليت: آيا تاسـې کولی شـئ، دې ټکي ته ورسـېږئ، چې ولې د ذخايرو تفتيش د مفتشينو لپاره ستونزمن دی؟

د پورتنې پوښـتنې په تړاو بېلابېل دليلونه. د ذخايرو پای په دواړو رپوټونو کې – يعنې هم په بيلانس شـيت او هم د ګټې او زيان په رپوټ کې جوته شوې او ګټې تر خپلې اغېزې لاندې راولي او ځينـې وختونه دغه مسـله د رپوټ د دواړو پورتنيو ډولونو لپاره د ارزښـت وړ وي. د ذخايرو سربېره د حسابدارۍ ځينې سوابق هم معمولي نه وي او په معموله توګه د مالي کال په پای کې محاسبه کېږي او له يوه ژورنال (Wachez) څخه په ګټه اخيستنې سره، د ټوليز مالي رپوټ سربېره وړانـدې کېږي. دا په دې معنـا ده، چې د ذخايرو تېروتنې (لکه د نورو قضاياوو په څېر) هېڅکله د نورو تجربو په وسيله نه جوتېږي.

د چارو او له ذخيرو څخه د ساتنې تفتيش

د چارو او له ذخيرو څخه د ساتنې تفتيش په لاندې موردونو کې د غور او څېړنې وړ وي:

۱- له ذخيرو څخه د سـاتنې چارې مسـووليت د يوې ټاکلې مودې لپاره د يو ځانګړي رسـمي کارکوونکـي پر غاړه وي. پر دې بنسـټ، د احتمالي زيانونو، غلاوو او داسـې نورو... پر وړاندې د ذخيرو د ساتنې په موخه، آيا له ذخيرو څخه په منظمه توګه فزيکي پلټنه ترسره کېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- مغايرت: له واقعي بيلانس سره د جمع او خرڅ حســاب په دفتر کې د درج شــوی بيلانس د مغايرت په صورت کې، آيا دغه دوه بيلانسونه په يوه وخت کې سره تطبيقېږي؟

يعنې هغه ټول جنسونه، چې تحويلخونې ته سپارل کېږي، بايد په يوه دفتر کې ثبت شي او بيا وروسته د سپارښتونو او غوښتنليکونو پر بنسټ ووېشل شي، د جنسونو د ورود او خروج بيلانسونو ترمنځ د توپيرونو له رامنځ ته کېدو څخه د مخنيوي په موخه، د چارو مســوولين په دې برخه کې بايد اړين تطبيقات ترسره کړي. د زيانونو، کميو د بوتولو او د مســووليت د تثبيت په موخه بايد د ذخيرو د فزيکي ارزونې د رپوټ په برخه کې مناسب او اغېزمن کاري اقدام ترسره شوی وي.

۳- آيا د هغو جنســونو له وېش څخه د ناوړې ګټې اخيســتنې د مخنيوي لپاره اړين احتياطي ګامونه اخيستل کوي، چې د کار د پرمخ بيولو په موخه قرارداديانو ته ورکول کېږي، اړين احتياطي ګامونه اخيستل شوي؟

۴- آيا د ذخيرو له تخريب او زړښت څخه د ساتنې په موخه اړينې اسانتياوې او احتياطي کړنې په پام کې نيول شوي وي؟

۵- په دې برخه کې، چې د ذخېرې اضافي (تر اړتيا زيات) توکي، د ګټې اخيستنې په موخه نورو چارو، څانګو او ادارو ته ولېږدول شي، کومې هڅې او کوښښونه صورت موندلی؟

۶- آيا د دليلونو په څرګندولو سره واک لرونکو مرجعو ته د رســېدنې په موخه د ناکارو اضافي ذخيرو په اړه رپوټ لېږل شوی؟

۷- تر اړتيا زياتو ذخيرو په اړه بايد ټول موضوعات په څو کاپيو کې چمتو او واک لرونکې مرجع يې بايد منظور او د ترلاسه کوونکوله خوا تصديق شوي وي، چې ايا دوی يې ترلاسه کړي او کنه؟

۸- د ذخيرو د ســاتنې کارکوونکي د واک لرونکو مراجعو له خوا له صادر شــويو لارښوونو سره سم بايد تضميني موارد برابر کړي (يعنې ضمانتونه وړاندې شوي او کنه).

يادښت: که چېرې د ځينو لاملونو لکه د اجناسو د مرستو د ترلاسه کولو له امله، د ورته اجناسو کچــه پــه ټاکلې مــوده کې په يوه اداره کې زياتــه شي، د توکو په وېش کې بايــد له معمول او له مخکني ټاکل شوي حد څخه تيری و نه شي.

د څپرکي بيا کتنه Chapter Overview

— د ذخيرو د تفتيش چارې ستونزمنې بريښي، ځکه په ټوليزه توګه ارزښت لرونکی دی، خو په عين حال کې، د کوچنيو توکو له زيات شمېر څخه جوړ وي.

— سربېــره پر دې په ذخيرو کې د حســابدارۍ پيچلتياوې د ذخيــرو د تفتيش چارې نورې هم ستونزمنوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

– هغه کلیدي ټکي چې باید تر ازموینې لاندې ونیول شي، د ذخیرو شــتوالی، بشپړوالی او بیه اېښودنه ده.

– هغــه عمده څارنــې، چې د ذخیرو په تفتیش کــې باید په پام کې ونیــول شي، د ذخیرو د شمېرلو څارنه ده، څو شتوالی یې کره او ثابت کړي.

– مفتش باید د ذخیرو په شــمېرلو کې حاضر وي، څو د ذخیرو د شــتوالي په اړه بشپړ او کافي معلومات ترلاسه کړي.

– مفتش باید د ذخیرو د موجودۍ په اړه لارښوونې ترلاسه او ځان ډاډمن کړي، چې هغوی په داسې بڼه شمېرل کېږي، چې کولی شي، د یوې اغېزناکې شمېرنې تضمین وړاندې کړي.

– مفتش باید د ذخیرو په موجودۍ کې حاضر او ځان پر دې ډاډمن کړي، چې موکل کارکوونکي د ذخیرو د شمېرنې له لارښوونو څخه په سمه توګه پیروي کوي.

– او همدا راز مفتش باید د شــمېرنې تجربه عملي کړي، څو وڅېړي، چې آیا شــمېرنه سمه او کافي ده او کنه؟

– حاضر مفتش، باید د شرکت د ذخیرو تر موجودۍ وړاندې د وروســتیو وارد شــویو او صادر شویو اجناسو تفصیلات ترلاسه کړي.

– د وروســتني تفتیش پر مهال، مفتش بایــد د ذخیرو د موجودۍ تجربې تعقیب کړي او ډاډ ترلاســه کړي، چې آیا جوت شــوي اجناس د ذخیرو د حســاب په صورت (stick sheet) کې ثبت شوې او کنه؟

– هغــوی باید په پیرودلو او پلورلوکې د ذخیرو د انقطاع معلومات وســپړي، څو ډاډمن شي، چې آیا انقطاع په سمه توګه ثبت شوی او کنه؟

– هغوی همدا راز پر لګښتونو او په ځینو حالاتو کې د نغد کېدو وړ خالص ارزښت باندې په تمرکز کولو سره باید د ذخیرو قیمت ګذارۍ وازمویې.

د ذخیرو شتوالي (موجودیت) Exitence of stock

بایــد پــه یاد ولرو، چې د شرکت مدیران په مالي رپوټونو کې د ذخیرو د اندازې د شــاملولو په برخه کې مســوولیت لري، څو پر دې پوه شي، چې د پام وړ شرکت د مالي کال په پای کې څومره ذخیرې لري. مفتشین مسوولیت لري، چې دغه مسئله وارزوي، چې آیا د مالي کال د پای په رپوټ کې ښودل شوي مبلغونه سم دي او کنه؟

د شرکــت مدیــران په معمــول ډول د مالي کال په پای کې یوه موجــودي (چې د موجودیو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېرلو په نامه هم يادېږي) ترسره کوي، څو پر بنسټ يې د ذخيرو د شتوالي کچه وټاکي.

د مالي کال په پای کې د لاندې موردونو په تړاو شمېرنه ترسره کېږي:

الف: که چېرې ممکن نه وي، چې د ذ خيرو د شـمېرلو لپاره د کارخانې توليدي چارې ودروو، نو پرېکړه دې وشي، چې د ذخيرو د شـمېرلو چارې په يو وخت کې ترسره شي (د بېلګې په توګه د اونۍ د رخصتيو په ورځو کې). که موضوع همداسـې وي، نو د شرکت مدير د ذخيرو د شمېرلو پـه نښـه کې د ذخيرو مقدار تثبيتوي او بيا وروسـته د موجودو مدرکونو لـه مخې، د کارخانې د خرڅلاوو، پيرودلو او فعاليت تعديل تنظيموي.

په دغه حالت کې، د ذخيرو د محاسبې د پايلو اعتبار د لاندې لاملونو له امله اغيزناک کېدای شي:

۱- د ذخيرو د موجودۍ او د مالي کارل د پای ترمنځ مهالنی واټن.

۲- د سوداګريو د داخلي کنټرولونو د سيسټم اغېزمنتوب.

۳- د موجودۍ او مالي کال د پای ترمنځ په مهالنی واټن کې د ذخيرو سوابق او نورې اړوندې پېښې.

ب: شرکت د کال په بهير کې د دوامدارې موجودۍ يو سيسټم ترسره کوي او هر وخت کولی شي، چې تاسې ته ووايي، چې په ګودام کې څومره ذخيرې موجودې دي. که موضوع همداسې وي، نو شرکت لږترلږه په کال کې يو ځلي د ذخيرو شمېرنه ترسره کړي.

د ذخيرو پرې کېدل (انـقـطـاع) Cut of stock

دا چې د ذخيرو پرې کېدنه (انقطاع) څه وخت بحراني کېږي، دا مسـئله د توليداتو د پړاو په څرنګـوالي پـورې تړلې ده، خو بايد يادونه وکړو، څلور مقطع شـته، چې پـه هغو کې پرې کېدنه (انقطاع) ډېر مهم وي:

- هغه مهال، چې خام مواد د شرکت له خوا ترلاسه کېږي.
- هغه مهال، چې خام مواد له زيرمې څخه د توليداتو څانګې ته لېږدول کېږي.
- هغه مهال، چې د کار په بهير کې بشپړ شويو اجناسو ته ورکول کېږي.
- هغه مهال، چې بشپړ شوي اجناس مشتريانو ته لېږل کېږي.

پرې کېدنه (انقطاع) څرنګه عمل کوي؟ How it works

کليدي موضوع دا ده، چې شرکت بايد شـتمنۍ دوه ځلي (تکراري) و نه شـمېري او پورونه په سمه توګه ثبت کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بېلګې په توګه: که شرکت اجناس پرته له دې، چې د ذخیرو له سوابقو څخه یې حذف کړي، اخیستونکو ته وړاندې او خپلې خرڅلاوې ثبت کړي، شتمنۍ بیا شمېرل کېږي (د ذخیرو په بڼه او د پور په ډول)، دا په دې معنا ده، چې له ګټې څخه تر هغه څه زیات رپوټ ورکول کېږي، چې په واقعي توګه ده، (ځکه: په دې ځای کې هم خرڅلاو او هم د دوره یي پای ذخیرې شمېرل کېږي).

د مثال په ډول: که کوم شرکت، له پلورونکي څخه یو شمېر اجناس وپیري او په ذخیرو کې یې وشمېري، خو پیرېدنې ثبت نه کړي، په دې صورت کې، پورونه نه تثبیتېږي (داسې چې شتمنۍ په ذخیرو کې په پام کې نیول کېږي، خو طلبکاران له پامه غورځي) او ګټې یو وار بیا تر واقعي کچې یې زیات رپوټ ورکول کېږي (ځکه چې دوره یي بشــکتنې ذخیرې لوړېږي، په داسې حال کې چې په پیرېدنو کې هېڅ راز تغییر په پام کې نه دی نیول شوی.)

د موجودۍ پرمهال At the stock take

دا بایــد لــه پامه و نه غورځــوو، چې مفتش باید د موجودۍ پر مهــال، د ذخیرو پر بهیر او د ذخیرو د شمېرلو په موده کې د هغو ټولو توکو پر سوابقو کنټرول مشاهده کړې وي، چې ځایونو یې تغییر موندلی. همدارنګه مفتش باید شرکت ته د ټولو وروســتنیو وارد شویو او له شرکت څخه د بهر شویو توکو تفصیلات ترلاسه کړې وي.

– مفتشین باید د ذخیرو په شمېرلو پورې تړلې کلیدي لاملونه (دا موضوع جوته کړي، چې په شرکت کې کوم توکي لوړې بیې لري؟) وڅېړي او په ګوته کړي.

– مفتشــین باید د شرکت د ذخیرو د شمېرنې لارښوونې تر نظر تېر ې کړي، څو جوته شي، آیا د پام وړ لارښــووني شیي، چې کنټرولونه کافي دي ترڅو په پایله کې ډاډمن شي، چې آیا ذخیرې په سمه توګه شمېرل شوي او کنه؟

– مفتشین هغه کړنلارې، چې باید پلي شي، پلانیزه کړي.

– له اړوند کارپوه څخه د مرستې اړتیا وڅېړي او د اړتیا په صورت کې یې ورسره قرار داد وکړي.

د ذخیرو د شمېرنې په تړاو کنټرول Control over stock count

د یــو شرکــت اداره باید پر دې ډاډه شي، چې د ذخیرو د شــمېرلو پر بهیر کافي څارنه واکمنه ده؛ یعنې په خپله د ذخیرو د شمېرلو او د شمېرلو په پاڼو کې یې د ثبتولو پر بهیر کافي څارنه موجوده وي.

الــف – ســازمان Organization : پخــواني کارکوونکي، چې په معمــول ډول له ذخیرو سره سروکار نه لري، باید د شمېرنې د بهیر سرپرستي وکړي؛ ذخیرې باید ترتیب، په نښه او بیا وروسته د شمېرونکو کارکوونکو په واک کې ورکړل شي. همدارنګه د شمېرنې په بهیر کې باید د تولیداتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کچه محدوده او د شمېرنې په بهیر کې هېڅ راز راکړه ورکړه ترسره نه شي؛ مصدومې، زیانمنې شوې او یا د درېیم لوري ذخیرې باید قرنطین او په مستقله توګه تر بیا کتنې لاندې ونیول شي.

ب – شمېرل **Counting :** شمېرل باید په سیستماتیکه توګه ترسره شي، څو وکولی شي، د ټولو ذخیرو د شـمېرلو تضمین ورانديې کړي. شمېروونکي باید په غبرګه توګه کار وکړي، یوې وشمېري او بل یې چک کړي.

ج – ثبتول **Recording:** د ذخیرې پاڼې باید په پرله پسې توګه شماره ګذاري شي، څو دا ډاډ ترلاسه شي، چې هېڅ یوه یې حذف او یا نه ده ورکه شوې. د ذ خیرو له پاڼو څخه د ګټې اخیستنې پـر کړنــلاره باید کافي څارنه موجوده وي. د شـمېرلو پاڼې باید په خـود کار قلم باندې ډکې او بیا د شـمېروونکو له خوا لاسلیک شي. د شـمېرلو پر پاڼو باید بشپړ معلومات موجود وي. (د ذخیرو موقعیت، ګومره والې، د تولید د پړاو وضعیت او داسې نور...)

هغه وروسـتي توکي باید یادښـت شي، چې شرکت ته راوړل کېږي او یا ترې بهر کېږي. که د ذخیرو سـوابق وساتل شي، نو باید د ذخیرو د شمېرلو سوابق ورسره سمون ورکړل شي او توپیرونه یې (که چېرې موجود وي) وڅېړل شي.

په موجودۍ کې ګډون Attendance At Stock Take

مفتش د ذخیرو د موجودۍ په بهیرکې باید پلان شوي کړنلارې، چې په لاندې توګه دي، پلي کړي:

– له دې څخه ډاډه کېدل، چې موکل کارکوونکي د ذخیرو د شـمېرنې له لارښـوونې څخه په سمه توګه پیروي کوي.

– د ذخیرو د شمېرلو آزمویل، څو ډاډمن شي، چې کړنلارې په اغېزناکه توګه کار ورکوي.

– د زیانمن شـویو او لـه کاره لویدلو توکو په اړه د معلوماتو ترلاسـه کـول او د هغې چارې تشخیصول، چې د بشپړولو لپاره یې جریان لري.

– دا په ګوته کړي، چې توکي باید و نه شـمېرل شي (د بېلګې په توګه: په درېیم لوری پورې اړوندې ذخیرې) په شمېرنه کې نه دی شامل شوی.

– لـه دې څخـه ډاډه شي، چې د ذخیرو په لېږدونه کې کمي راغلی او که کمۍ نه دی راغلی، نو په سمه توګه وشمېرل شي.

– د هغو وروسـتنیو ذخیرو د تفصیلاتو لاسـته راوړل، چې د پرې کېدنې (انقطاع) په خاطر، ګودام ته داخل او یا ترې بهر شوي دي.

هغـه مفتش، چې د ذخیرو د شـمېرنې په برخه کې دنـده لري، مکلف دي، چې ډاډه شي، آیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې ښکاري، چې د ذخيرو موجودۍ په سمه توګه پلي شوي او آيا دغه شمېرنې د ذخيرو د شتوالی د تشخيص لپاره، مناسب بنسټونه وړاندې کوي او کنه؟

سربېره پر دې، ياد مفتش د شمېرنې په پروسه کې د څرګندېدونکو موضوعاتو پر بنسټ، بايد جوته کړي، چې د وروستني تفتيش پر مهال، آيا اړينه ده، چې د ذخيرو په پلان شويو کړنلارو کې تعديلونه رامنځ ته شي او کنه؟

د ذخيرو تر موجودۍ وروستهAfter the stock take

د وروستني تفتيش پر مهال، د تفتيش کارکوونکي په هغو موضوعاتو پورې اړوندې مسئلې تعقيبوي، چې د ذخيرو د موجودۍ پر مهال د مفتش له خوا ثبت شوي دي.

هغه ازموينې او تجربې، چې د ذخيرو د شتوالي په تړاو بايد ترسره شي، په لاندې توګه دي:

– له دې څخه ډاډه کېدل، هغه توکي چې تجربه شوي او شمېرل شوي، د ذخيرو په وروستني صورت کې ثبت شوي دي.

– پر دې ډاډه کېدل، چې د شمېرنې ټولې مخينې، د نهايي ذخيرو په صورت کې شامل شوي او د ذ خيرو صورت د هر توکي لپاره د شمېرنې يوه مخينه (سابقه) شته.

سربېره پر دې که ذخيرې د درېيم لوريو لپاره ساتل شوي وي، مفتشين بايد د همهغو ذخيرو د شتوالي او وضعيت په موخه د پام وړ لوريو تاييد ترلاسه کړي. که يو شرکت د موجودۍ سيستم په دوامداره توګه ترسره کړي، مفتشين بايد ډاډه شي، چې شمېرنه په ډول (ازمايشي) اجرا او د ثبت شويو او شمېرل شويو ذخيرو ترمنځ توپيرونه تعديل شوي دي.

وروستنی تفتيش Final audit

د وروستني تفتيش پر مهال، ټول هغه تفصيلات تعقيبېږي، چې مخکې له مخکې ترلاسه شوي،څو ډاډ ترلاسه شي، چې د ذخيرو مخينې سمې دي.

د پيرېدنې له بيلونو سره به د وروستيو ترلاسه شويو اجناسو يادښت ته سمون ورکړل شي. څو ډاډ ترلاسه شي، چې هغوی په سمه توګه ثبت شوي دي. (ځکه چې تر بيلونو وروسته، لېږل شوي يادښتونه لېږل شوي دي).

که مشتريانو ته د وروستنيو لېږل شويو اجناسو لپاره يادښتونه شتون ولري، هماغه يادښتونه له لېږل شويو بيلونو سره پرتله کېږي، څو ډاډ ترلاسه شي، چې آيا هغوی په سمه توګه ثبت شوي دي او کنه؟ (ځکه چې بيلونه د خرڅلاو په پای کې د مشتريانو لپاره چمتو شوي دي).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ذخیرو بیه اېښودنه Valuation of stock

د حسابدارۍ یو له ترټولو مهمو اړتیاوو څخه دا دي، چې اجناس له قانون سره سم باید (په تر ټولو ټیټه بیه او د نغد کېدو په خالص ارزښت) قیمت ګذاري شي.

اومه توکي Raw materials

اومه توکي په دې موخه ازمویل کېږي، ترڅو ډاډ ترلاسه شي، چې دغه توکي د اجناسو په بیه کې په پام کې نیول شوې دی؛ ځکه دا له امکانه لېرې بریښي، چې د نغد کېدو خالص ارزښت له هغه لګښت سره توپیر وکړي، چې د اومو توکو د برابرولو په موخه ترسره شوي. مګر په هغه صورت کې، چې اجناس خراب او یا د وخت په تېرېدو سره یې بیه راټیټه شي.

مفتش تر ټولو مخکې باید پر دې پوه شي، چې شرکت د اومه توکو بیه څنګه ټاکي. شرکت کېدای شي، دا وړتیا ولري، چې د جنس هر قلم په بېل ډول معرفي کړي؛ په دې صورت کې کېدای شي، چې هغوی پر خپلو هماغو اصلي بیو باندې قیمت ګذاري شي. له دې سره، شونی دی، چې ځینې ذخیرې د هغوی د ځانګړي ماهیت له مخې په همدې توګه قیمت ګذاري کړو، نو پر دې بنسټ، شرکت باید له یو ځانګړي تخنیک لکه (له لومړنۍ واردې څخه لومړۍ صادره) FIFO کار واخلي او تاسې باید د دغه تخنیک په اړه معلومات ولرئ.

د بیې اېښودنې کړنلاره څرنګه عمل کوي How it wirks

داسې وانګیرئ، چې یو شرکت عین اجناس په تکراري ډول پیري او په یو لوی صندوق کې یې زېرمه کوي. نو په دې صورت کې، شرکت څرنګه کولی شي، پر دې پوه شي، چې د ذخیرې د توکو کوم قلم د اپریل په میاشت کې او کوم یې د مي په میاشت کې پیرېدل شوي؟

که بیې تغییر نه وي کړي، نو کومه خبره نشته، خو که په هغه موده کې، چې دغه ذخیرې پیرېدل شوي، بیې تغییر کړي وي، نو په دې صورت کې د شرکت کارکوونکي مکلف دي، چې تر ټولو ښه او عادلانه بیه وټاکي او پر بنسټ یې د ذخیرې ټول توکي قمیت ګذاري کړي؛ که څه هم ښایي د ذخیرې هر قلم په بېله بیه پیرېدل شوی وي.

(له لومړنۍ واردې څخه لومړني صادره) –FIFO په سیستم کې شرکت باید داسې اټکل وکړي، هغه ذخیرې، چې تر ټولو ړومبی پیرېدل شوي، تر نورو ړومبي خرڅېږي.

(اجناس – موجودي د هغوی د ترلاسه کېدو په ترتیب سره خرڅېږي) څو ذخیرې د ترټولو وروستي بیې پر بنسټ قیمت ګذاری شي.

مفتشین باید پر دې ډاډه شي، هغه کړنلاره، چې د تقریبي قیمت ګذارۍ لپاره کارول کېږي، له

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکنیو کلونو سره اړخ لګوي او کنه؟ هغوی باید د اجناســو د پیرېدنې بیلونو او یا درېیم لوري د ثبوت (د عرضه کوونکو د بیو لست) پر بنسټ، بیې تثبیت او وځېږي.

بانـک او پـیسې Bank And Cash

(د تفتیش مکلفیتونه)

مفتشــین باید د موکل بانکي بیلانس د تفتیش پر مهال، بشــپړوالي، شتوالي، حقوقو، مکلفیتونو او قیمت ګذارۍ ته یې متوجه وي.

ټول یاد شــوي موضوعات د موکل له بانک څخه د هغه تایید د ترلاســه کولو پر بنسټ ازموېل کېــدای شي، چــې د بانک د مکتوب په نامه یادېږي. په ځېنو ســوداګریو کې د شرکت په محوطه کې پولي جریان ډېر لږ وي، خو په ځېنو نورو کې کېدای شي، دغه جریان (Cash float) زیات وي.

که پیســې با ارزښــته او که بې ارزښته وي، خو له دې سره سره، د پام وړ پیسې د بشپړوالي په موخه ازموېل کېږي؛ ځکه چې د پیسو د غلا اټکل ډېر کره وي.

بــانـک Bank

مفتــش د تاییدېــدو لپاره، د یو مکتوب په ترڅ کې له هماغه بانک څخه باید د موکل د بانکي بیلانس غوښــتونکی شي؛ دغه غوښــتنه باید د مالي کال تر پای ته رســېدو دوه اونی وړاندې ترسره شي، څــو بانــک د موضوع په تړاو پر وخت خبرتیا ترلاســه کړي، بانک یوازې په هغه صورت کې د مفتش مکتوب ته ځواب ورکوي، چې په دې تړاو له شرکت څخه مخکنی موافقه لیک ترلاسه کړي وي. لــه همــدې امله، د مفتش لپاره دا اړینه ده، چې پر دې پوه شي، آیا شرکت د مالي کال تر پای ته رسېدو وړاندې همداسې کوم موافقه لیک بانک ته لېږلی، چې پر بنسټ یې بانک اجازه ولري، د مفتش پوښتنو ته لیکلي ځوابونه وړاندې کړي او کنه؟

د مفتش مکتوب له بانک څخه د لاندې معلوماتو غوښتنه کوي:

- د بانکي بیلانس او حساب تفصیل.
- دشرکت لپاره د ګټې اخیستنې وړ امکانات (لکه: د سندونو کاپي)
- هر راز ضمانت، چې د شرکت له خوا د پور د ترلاسه کولو په موخه بانک ته وړاندې کېږي.
- د شرکت او بانک ترمنځ د بانکدارۍ کوم بل تړاو.

دا باید له پامه و نه غورځوو، چې د یو شرکت حســاب کېدای شي، یو امتیاز وي، خو په هغه صــورت کې، چې شرکت له بانک څخه زیاته اخیســتنه ولري، نو د شرکت بانکي حســاب یو ډول زیان ګڼل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ډېرله امکانه لېرې برېښي، چې د شرکت د نغدي معاملو د هر کتاب بیلانس د مالي کال په پای کې د بانک له مالي رپوټ او مکتوب سره سمون وخوري. دغه توپیرونه ځکه رامنځ ته کېږي، چې اقلام په همهغه وخت کې، چې بانک ته لېږل کېږي، نغده کتاب ته نه واردېږي او یا په عکس د دې. شرکت باید هره میاشت یو بانکي همغږي کوونکي سند چمتو کړي او په وسیله یې د بانکي حساب وضعیت د شرکت له نغده کتابونو سره سمون ورکړي.

مفتشـــین هغه اقلام څېړي چې د همغږۍ په ســـند کې ثبت شوي دي او په دې پوهیږي، چې آیا همغږۍ په سمه توګه ترسره شوي او کنه؟ دوی باید هغو بانکي پېښو ته پاملرنه وکړي، چې د (د غیرواقعي معلوماتو د وړاندې کولو) په نامه یادېږي. ځکه چې ځېنې وختونه، شرکتونه په ارادي توګه په دې موخه، چې بانکي بیلانس غټ وښيي، د پیرېدنې ورکړې په نغده کتاب کې ثبتوي، خو په واقعیت کې هېڅ راز چک نه صادروي او یا دا چې، شرکت د خرڅلاو رسېدونو د ثبتولو لپاره د نغده معاملو کتاب د مالي کال تر پایه پورې پرانیستي ساتي.

هغه ازمویني چې مفتش یې په دغه برخه کې ترسره کوي په لاندې توګه دي:

– د ریاضي عملیې، چې له همغږي څخه څېړنه ترسره کوي.

– هغه بیلانسونه، چې د مغایرت اخیستنې په سند کې وړاندې شوي، د بانک له مکتوب او د نغدې له کتاب سره یې سر ورکوي.

– د بانک د مالي رپوټونو تر نېټې وروســـته، د همغږۍ په ســـند کې، ثابت چکونه تعقیبوي او هغه اقلام روښانوي چې لا روښانه شوي نه دي.

– دغه امر څېړي، چې ایابانکي ناتصفیه شوي حسابونه د تفتیش تر وخت مخکې تصفیه شوي او که څنګه؟

– د هغو اقلامو په اړه توضیحات ترلاسه کړي، چې په نغده کتاب کې شته، خو په بانکي رپوټ کې نشته او یا برعکس.

پیسې Cash

مفتـــش کولی شي، چې پیســـې وشـــمېري، څـــو ډاډه شي، د پولي جریاناتو وجه په ســـمه توګه وړاندې شوي او کنه. د پیسې دا ډول شمېرنه کېدای شي ډېر د حیرانتیا وړ وي. مفتش دا موضوع باید وڅېړي، چې اړوند نغدي کتاب په خودرنګ قلم باندې لیکل شـــوی او که څنګه؟ مفتش باید هېڅکله پولي بیلانس یوازې پرې نږدي. که مفتش پیسې شمېرلې وي، ده ته اړینه ده، چې تعقیبي کړنـــلارې تـــرسره کړي؛ لکه: باید ډاډه شي، چې آیا کوم پـــور (زه د IOUS پور وړی یم) بېرته ورکړ شوی دی او که څنګه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څومره مو زده کړي ؟ How much you learned?

۱- ولې د ذخيرو تفتيش ستونزمن دی؟

۲- هغه کليدي اعلامیې چې مفتش یې باید وازمويي، کومې دي؟

۳- ولې مفتش دذخيرودشمېرنې له لارښوونې بیاکتنه ترسره کړي؟

۴- ولې د ذخيرو د انقطاع ثبتول مهم دي؟

۵- لګښت څرنګه ازمويل کېږي؟

۶- د نغد کېدنې وړ ارزښت څرنګه ازمويل کېږي؟

۷- دلته تاسې د MEM شرکت د هغه کال لپاره د ذخيرو د موجودۍ لارښوونې لولئ، چې د دسـمبر په ۳۱ مه نېټه پای ته رسـېدلې. دغه لارښوونې یې ستاسې لپاره لېږلي او تاسې باید د خپل تفتيش چارې له هغه سره سم پلان کړئ.

د شتمنيو تفتيش Audit Of Assets

د دغه څپرکي په لړ کې د شـتمنيو د نورو عمده څانګو په تړاو د تفتيش له بنسـټيزو کړنلارو څخـه بحث کـوو. همدارنګه د هغو ازموينو پـه اړه به یوه لنډه کتنه ولـرو، چې مفتش په دغو شـتمنيو پورې د اړوندو عوايدو او لګښـتونو په تړاو ترسره کوي؛ لکه: اسـتهلاک، ناسم لګښتونه، خرڅلاوې او پورونه.

زموږ د بحث وړ موضوعات په لاندې توګه دی:

- ثابتې شتمنيۍ.
- نامحسوس ثابتې شتمنۍ.
- پانګه اچونې .
- سوداګريز پورونه.
- پيش پرداختونه .
- خرڅلاو.
- بانک اوپيسې.
- مفتش ازمويښتونه په سمه توګه او له هغې کړنلارې سره سم ترسره کړي، چې د تفتيش په پلان کې ټاکل شوي، د خپلې ازموينې پايلې په سمه توګه يادښت او ترې معتبرې پايلې راوباسي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

– د شتمنيو او پورونو شتوالي، بشپړوالي، مالکيت، قيمت ګذارۍ او نور توضيحات تثبيت کړي او د خپلو کتنو د پياوړتيا لپاره مناسب مدرکونه چمتو کړي.

– ټول هغه موضوعات چې نامعمول ماهيت لري، په ګوته او په اړه يې ډېر ژر د تفتيش ټيم سرپرست ته رپوټ وړاندې کړي.

– عمده او ارزښتناکې تېروتنې، نيمګړتياوې او له معيار سره نور توپيرونه تشخيص او ثبت کړي او د هغو په اړه د تفتيش ټيم سرپرست ته رپوټ وړاندې کړي.

ملي شورا (پارلمان) ته د تفتيش رپوټ

هغه مالي بيانات، چې په .... تر ... پاڼو کې مې تفتيش کړي، د دفتري بيې پر بنسټ چمتو شوي (چې يو شمېر يې د بيا لپاره قيمت ګذاري شوی دی) او د محاسبې له اصولو سره سم يې د پاڼو شرح بيان شوي.

د مفتش او دولت اړوند مسووليتونه

لکه څرنګه، چې د رپوټ په پاڼه کې هم ترې يادونه وشوه، دولت د مالي ليکونو د برابرولو مسووليت لري، او مفتش مسووليت لري، چې د افغانستان د تفتيش قانون په رڼا کې، د دولت د قطعيه حسابونو (د ليکونو بيان) په تړاو د تفتيش داجرااتو پربنسټ، خپل نظر په ازاده او مستقله توګه وړاندې کړي.

د نظريې بنسټ

د تفتيش اجراات له هغو منلو شويو قوانينو سره سم تنظيمېږي، چې د نړيوال تفتيش د لوړې موسسې له خوا خپرېږي. د تفتيش اجرا په مالي بيانيو پورې د اړوندو مدرکونو ارزونې په بر کې نيسي. همدارنګه هغه اټکلونه او خپرونې هم په بر کې نيسي چې د دولت له خوا د مالي بياناتو په اړه وړاندې کېږي.

د دې ترڅنګ رايج محاسبوي اصول، چې د دولت له وضعې سره سمون خوري، په ټولو مراجعو کې (ترسره شوی او په کافي اندازه) تشريح شوي دي. تفتيش بايد داسې ترسره شي، چې ټول هغه معلومات او مدرکونه وارزوي چې اړين ګڼل کېږي.

زموږ په اند د افغانستان د اسلامي انتقالي دولت د ۱۳۸۱ کال مالي بيانات ښې او مناسبې پايلې لري او د همدې کال تر پايه پورې د دولت چارې په سمه توګه سمبال او له قانون سره سم ترسره شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمومیات

په دې مبحث کې، هغه بنسټونه او اصطلاحات تر څېړنې لاندې نیول کېږي، چې د تفتیش پر مهال کارول کېږي او یو لړ مفاهیم جوتوي.

پـه دې برخه کې باید یادونه وکړو، بې ګټــې به نه وي، چې لومړی د کنټرول او تفتیش اداره وپېژنــو؛ که څه هم د دغـه ادارې لپاره د کلمو په چوکاټ کې د یو مشــخص او ځانګړي تعریف وړاندې کول ستونزمن بریښي؛ ځکه د یوې موضوع تعریف د مهالني او مکاني شرایطو په پام کې نیولــو سره د بڼو لــه پلوه توپیر کوي، خو له دې سره سره، د دغې ادارې موخو ته په کتو، دلته په اړه یې لنډ معلومات وړاندې کوو:

د کنټــرول او تفتیــش عمومــي اداره په هېواد کــې د تفتیش د ترټولو لــوړ ارګان په توګه، له بانکونو، مختلطو شرکتونو، کوپراتیفونو، ټولنیزو ســازمانونو او (په مرکز او ولایتونو کې) د داســې نــورو ارګانونــو له چارو څخه څېړنــې او پلټنې ترسره کوي. دغه اداره خپلې دندې په مســتقیمه توګه د ولســمشر تر نظر لاندې سرته رســوي. یاده اداره د موخې له پلوه، د عامه ګټو او وجوهو د ســاتونکي ارګان په توګه، له هر راز منفي پدیدو، بې غوریو، له عامه شــتمنیو څخه د غلاوو او ناوړو ګټو اخیســتنو څخه مخنیوی کوي. همدارنګه د ناقانونه لګښتونو مخه نیسي او د عایداتي او مصارفــاتي باقیاتو له تحصیل څخه څارنه کــوي. د درغلیو او سرغړونو موارد په ګوته کوي او عدلي مراجعو ته د تورنو کسانو په پېژندلو کې اقدام کوي. همدارنګه د کنټرول او تفیش اداره، د دولت له قطعیه حســاب څخــه ارزونه، د بودیجې د کسر د لاملونو تشــخیص او د نیمګړتیاوو، کمیو او اضافه ورکړو د له منځه وړلو په موخه مراجعو ته د رغندو لارښوونو وړاندې کول خپله دنده بولي. دغه اداره په ســاختماني اټکلونو (برآوردونو) کې شته توپیرونه په ګوته کوي او د هغو مرستو او د لګښت له چارې څخه یې، څېړنه ترسره کوي، چې د دوستو هېوادونو له خوا ورکول کېږي.

دغه اداره د تفتیش د نړیوالو سازمانونو غړیتوب هم لري، که څه هم په تېرو کلونو کې د هغو بدلونونو له امله، چې زموږ په هېواد کې رامنځ ته شوي و، غړیتوب یې تعلیق شوی و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شپږم څپرکي لنډيز

پــه دغه څپرکــي په ټوليزه توګه د زېرمــو، د زېرمو بنې، موجودۍ، د موجــودۍ ډولونه او د موجودۍ مهال تر بحث لاندې نيول شوی. لکه څرنګه چې مو مخکې هم يادونه وکړه، هره اداره که هغه دولتي وي او شــخصي، د خپلو د اړتياوړ توکو او جنســونو د ســاتنې په موخه تحويلخونو او زېرمتونونو ته اړتيا لري، څو د غوښــتنې او اړتيا پر مهال ترې ګټه واخيســتل شي او په ورځنيو چارو کې خنډ او ځنډ رامنځ ته نه شي. نو د دغه څپرکي د مطالبو په لوستلو او مطالعه سره د زده کوونکــو لپاره د زېرمتونونو په تــړاو کافي معلومات حاصلېږي. د دې ترڅنګ په دغه څپرکي کې د زيرمتونونــو او تحويلخونو او موجوديو په اړه نوي او پرمختللي ميتودونه وړاندې شــوي، څو دغه سيستم په راتلونکي کې زموږ د دولتي او خصوصي ادارو د ذخيرو په برخه کې پلي شي. همدارنګه د حاضر کتاب په ياد څپرکي کې د ذخېرو د راټولولو حســابونه او شکلونه او په پرمختللي سيستم کې د جمع خرچ بهير چمتو شوی، په پای کې د ياد کتاب منځپانګه د نوي ښوونيز نصاب د تطبيق په موخه د درنو استادانو او ګرانو زده کوونکو خدمت ته وړاندې کوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شپږم څپرکي پوښتنې

۱- له ذخیرو سره بلدتیا تشریح کړئ؟

۲- د پیسې او بانک په اړه خپل معلومات ولیکئ؟

۳- ذخیره څه شی ده او څه وخت کنټرولېږي؟

۴- د وروستني تفیتش دندې څه دي؟

۵- موجودي څه شی ده او د ذخیرو موجودی په کال کې څو ځله ترسره کېږي؟

۶- د ذخیرو پرې کېدنه (انقطاع) تشریح کړئ.

۷- د دغه څپرکي له محتویاتو څخه مو څه ترلاسه کړل؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچينې او اخځليکونه

۱- مواد مرتبه از اداره کنترول و تفتیش. از منابع اروپا (انتوسای).
۲- مواد ترجمه شده از سیمینارها.(۲۰۰۴)(منش)مربی
۳- تعلیمات نامه تفتیش (CAG) هندوستان.
۴- سایت های انترنتی مطمئن.
۵- تعلیمات نامه تهیه و تنظیم تحویلخانه هاسال۱۳۸۷
۶- مقرره موجوی تصدی هاسال۱۳۸۷ تفتیش وکنترول
۷- گزارش اداره کنترول تفتیش در پارلمان سال۱۳۸۷
۸- مجلات منتشره اداره کنترول و تفتیش سال ۱۳۸۶-۱۳۸۸
۹- کتاب درسی مهارت های مدیریت.اصلاحات اداری سال۱۳۸۵
۱۰- و سایر منابع به شمول اندوخته های شخص خودم.سال۱۳۸۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښوونيز نصاب د پراختيا د رياست پيغام

د پوهنې وزارت د تخنيکي او مسلکي زده کړو معينيت د ښوونيز نصاب د انکشاف رياست د ټولنې د عيني او ښکاره ضرورت په درک کولو سره چې د محصلينو او شاګردانو د درسي کتابونو په برخه کې يې تخنيکي او مسلکي رشتې درلودې او لري يې، په لومړي سر کې يې تصميم ونيو، چې په ښـوونيزو پلانونو او درسي مفرداتو باندې بيا کتنه وکړي او ورپسـې بيا د شاګردانو او محصلينو د درسي کتابونو د تاليف لپاره مبادرت او کوښـښ وکړي. د خدای(ج) په فضل او مرحمت سره او د ادارې او حسـابدارۍ څانګې د ښـوونکو په ميړانې او همت سره د ادارې او حسـابدارۍ درسي کتابونه تاليف شول تر څو په وړيا ډول د شاګردانو او محصلينو په واک او اختيار کې ورکړل شي.

د علم او معرفت له ټولو لوسـتونکو، علاقمندانو، د ادارې او حسابدارۍ د مکاتبو له ښوونکو، ګرانو شـاګردانو او د تخنيکي او مسـلکي زده کړو د چارو له متخصصينو او همدا شـان له ټولو څېړونکو او شنونکو څخه صميمانه هيله کيږي، چې د دې کتابونو په مطالعې سره چې په لومړي ځل د ښـوونکو او د ادارې او حسـابدارۍ څانګې د مسـلکي غړو له لوري تاليف او تدوين شوي دي. د مسـلکي، تخنيکـي او علمي مطالبـو او مفاهيمو د څرنګوالي په هکلـه خصوصاً د هغوی املايي او انشـايي اشـتباهاتو په اړه مونږ ته لارښوونه وکړي، ترڅو په راتلونکي کې وکړای شو، په همدې او نورو برخو کې ګرانو شـاګردانو ته له دې څخه ښه، غوره، ګټور او ارزښتناکه موضوعات وړاندې کړو.

همدا شـان له ګرانو شـاګردانو او محصلينو څخه هيله کوو ترڅو د دې کتابونو د مطالعې او اسـتفادې پر مهال د هيواد اقتصادي سـتونزې، فقر او وروسـته پاتې والی په نظر کې ونيسي او د کتابونو په ساتنه کې کوښښ او زيار وباسي، ترڅو د ډېرو شاګردانو او محصلينو د ګټې وړ وګرځي.

پته: د پوهنې وزارت- د مسلکي او تخنيکي زده کړو معينيت

د تعليمي نصاب د پراختيا رياست

د درسي کتابونو د چمتو کولو عمومي مديريت

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library